

Saana Kalliokoski

OLEMINEN, TEKEMINEN, YHTEISÖ
Järjestötyössä toteutettujen hankkeiden toimintaan
osallistuneiden pitkäaikaistyöttömien miesten
kokemuksia osallisuudestaan

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Sosiaalipolitiikan pro gradu –tutkielma
Huhtikuu 2021

TIIVISTELMÄ

Saana Kalliokoski: OLEMINEN, TEKEMINEN, YHTEISÖ. Järjestötyössä toteutettujen hankkeiden toimintaan osallistuneiden pitkäaikaistyöttömien miesten kokemuksia osallisuudestaan. Pro gradu, 107 sivua + liitteet
Tampereen yliopisto
Yhteiskuntatutkimuksen tutkinto-ohjelma
Huhtikuu 2021
Ohjaaja: Liina Sointu

Tutkimukseni tarkastelee järjestötyössä toteutettujen hankkeiden toimintaan osallistuneiden pitkäaikaistyöttömien miesten osallisuuden kokemuksia heidän itsensä kuvaamana. Tavoitteenani on tuottaa tietoa osallisuuden kokemuksesta keskittymällä osallistujien kokemuksiin. Tutkimukseni teoreettinen viitekehys on osallisuus, mutta tarkasteltavaksi on rajattu vain sen kokemuksellinen ulottuvuus. Osallisuuden kokemus perustuu tutkimuksessani toiminnalle, autonomisuudelle ja tunnustaville yhteisöille. Tutkimustani taustoittaa myös pitkäaikaistyöttömyyttä ja miehenä olemista koskeva tutkimus. Sen aihepiiri sivuaa toimijuuden, hyvinvoinnin, elämänlaadun, syrjäytymisen ja selviytymisen tutkimusta. Tutkimukseni aineiston muodostaa viisi puolistrukturoitua teemahaastattelua. Analyysimenetelmänä on käytetty teoriaohjaavaa sisällönanalyysia.

Tutkimustehtävää jäsentää neljä tarkentavaa kysymystä. Ensimmäinen tarkastelee pitkäaikaistyöttömien miesten osallisuuden uhkia ja resursseja, toinen heille suunnattujen hankkeiden toimintamuotoja ja käytäntöjä, kolmas yhteisön merkitystä toiminnan kontekstina ja neljäs miesten kuvaamaa myönteistä muutosta elämänlaadussaan. Keskeisimmät osallisuuden resurssit muodostuivat aiemmasta koulutuksesta ja työstä, ihmissuhteista, terveydestä ja myönteisistä palvelukohtamisista, osallisuuden uhat niiden puutteesta. Palkkatyöorientaatio toimi molempiin suuntiin. Pitkäaikaistyttömiin kohdistuvat velvoittavat toimet heikensivät osallisuuden kokemusta, osallistumisen vapaaehtoisuus vahvisti sitä voimakkaasti. Matalaa kynnystä ja asiakaslähtöisyyttä lisäsi kiireetön kohtaaminen. Mielekäs, osittain sukupuolitapainen tekeminen toi merkityksellistä sisältöä miesten elämään. Yhteisössä toimiminen vastasi liittymisen ja kuulumisen tarpeisiin. Tuen saaminen merkityksellisissä, tunnustavissa vuorovaikutussuhteissa vahvisti osallisuuden kokemusta, samoin autonomian ja turvallisuuden tunne. Muutos ilmeni miesten elämänlaadun kohentumisena, kuormittuneisuuden vähenemisenä ja myönteisinä käsityksinä itsestä.

Avainsanat: osallisuus, pitkäaikaistyöttömyys, miehet, haastattelu, sisällönanalyysi

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

ABSTRACT

Saana Kalliokoski: OLEMINEN, TEKEMINEN, YHTEISÖ. Järjestötyössä toteutettujen hankkeiden toimintaan osallistuneiden pitkäaikaistyöttömien miesten kokemuksia osallisuudestaan. Master Thesis, 107 pages + supplementary materials
Tampere University
Degree Programme in Social Studies
April 2021
Supervisor: Liina Sointu

This thesis examined the sense of inclusion among long-term unemployed men who had participated in activities organized by third-sector organizations. The aim of this study was to increase knowledge on inclusion by focusing on the self-described experiences of these individuals. The theoretical framework of my thesis is inclusion, specifically the sense of inclusion, which consists of activity, autonomy and recognizing communities. This study is also based on earlier studies on long-term unemployment and masculinity, which investigated agency, well-being, quality of life, exclusion and coping. Research material used in this study were five semi-structured thematic interviews. The interviews were analyzed using theory-guided content analysis.

Four research questions were addressed in this study. First, what threats to and resources of inclusion do interviewees describe? Second, what types of activities and practicalities supported their sense of inclusion? Third, how do participants describe the significance of community within these activities? Fourth, what positive changes do they describe in their quality of life?

Previous education and work, social relationships, health, and positive encounters with the service system were the key facilitators of inclusion, and a lack of these threatened inclusion. A focus on paid employment could function either as a resource or a threat. The sense of inclusion was weakened by obligatory activation measures, but strengthened by voluntary participation. Unhurried interactions strengthened the perceived accessibility and customer-orientation. Interesting activities that were in part related to gender habits increased the sense of meaningfulness. Community participation fulfilled the needs of involvement and belongingness. The sense of inclusion was strengthened by receiving support and recognition in meaningful social interactions, as well as by feelings of autonomy and psychological safety. The interviewed men reported positive changes, in the form of improved quality of life, reduced psychological distress and a more positive self-image.

Key words: content analysis, inclusion, interview, long-term unemployment, men

The originality of this thesis has been checked using the Turnitin OriginalityCheck service.

SISÄLLYS

1. Johdanto: pitkäaikaistyöttömien miesten osallisuus?	1
2. Teoreettinen tausta ja keskeiset käsitteet	7
2.1. Pitkäaikaistyöttömyys haastavana elämäntilanteena	7
2.1.1. Pitkäaikaistyöttömyyden taustatekijöitä	8
2.1.2. Pitkäaikaistyöttömyyden seurauksia	10
2.2. Miehenä olemisesta ja miehenä olemisen tekemisestä	16
2.3. Osallisuuden kokemus tutkielman teoreettisena viitekehyksenä	19
2.3.1. Osallisuuden käsitteestä yleisellä tasolla	19
2.3.2. Osallisuuden käsitteestä tässä tutkielmassa.....	24
2.3.3. Osallisuuden käsitettä kehystävää tutkimusta	29
3. Tutkielman toteutus	36
3.1. Tutkimustehtävä	36
3.2. Tutkielman aineisto	37
3.3. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö	40
3.4. Sisällönanalyysi tutkimusmenetelmänä	41
3.5. Tieto, tietäminen ja tutkimuksen tekeminen	44
3.6. Eettiset kysymykset	48
3.7. Analyysiprosessin kuvaus	52
4. Miesten osallisuuden kokemus	56
4.1. Miesten elämäntilanne	56
4.1.1. Resurssit: <i>normaalikunnossa tämän ikäiseksi</i>	57
4.1.2. Uhat: <i>kaikennäköistä tapahtunu</i>	58
4.1.3. Rajapinnat: <i>mä oon tottunu pärjään, mutta en pyytään apua</i>	61
4.2. Osallisuutta tukevat toimintamuodot ja käytännöt	62
4.2.1. Osallistuminen: <i>joku kiehe kalenterissa</i>	64
4.2.2. Tekeminen: <i>äijien touhua, aika spesiaalia</i>	65
4.2.3. Oleminen: <i>se kun mä saan olla täällä</i>	66
4.3. Yhteisö toiminnan kontekstina	68
4.3.1. Miesporukka: <i>viihdyn kyllä heidän kanssaan</i>	69
4.3.2. Ohjaajat: <i>polttainetta mun toivogeneraattorille</i>	71
4.4. Miesten kokema muutos	73
4.4.1. Kokemus elämänlaadusta: <i>vahva ysi</i>	74
4.4.2. Kokemus itsestä: <i>on niinku oman elämänsä herra</i>	75
5. Yhteenveto ja johtopäätökset	78
6. Pohdinta	84
7. Lähteet	91
8. Liitteet	105

1. JOHDANTO: PITKÄAIKAISTYÖTTÖMIEN MIESTEN OSALLISUUS?

Vuosina 2017–2020 toteutetun *Toimintakyky kuntoon* –kehittämishankkeen tavoitteena on ollut tukea työikäisiä suomalaisia, joiden toimintakyky on ollut heikentynyt tai vaarassa heikentyä. Valtakunnallisen kattohankkeen alla on toiminut lukuisia eri kohderyhmille suunnattuja järjestöhankkeita. Tutkielmani tavoitteena on *ymmärtää pitkäaikaistyöttömien miesten osallisuuden kokemuksia heidän osallistuessaan järjestötyössä toteutettujen hankkeiden toimintaan siten, kuin he itse niitä kuvaavat*. Kiinnostukseni on kohdistunut monenlaisiin kysymyksiin. Millä tavalla miehet ovat kokeneet hyötynsä hankkeiden toimintaan osallistumisesta? Mikä on motivoinut heidät sitoutumaan toimintaan? Millaisiin tarpeisiin toimintaan osallistuminen on vastannut? Miten tämä kaikki käytännössä on tapahtunut? Miten tätä kokonaisuutta voisi kuvata? Osallisuuden käsite sivuaa tutkielmani taustahankkeille keskeisiä hyvinvoinnin, syrjäytymisen ja toimintakyvyn käsitteitä siten, että osallisuutta voidaan pitää hyvinvoinnin edellytyksenä ja mahdollistajana, hyvinvointia osallisuuden lopputuloksena, osallisuutta syrjäytymisen vastavoimana. toimintakykyä hyvinvoinnin ja osallisuuden resurssina sekä osallisuutta toimintakyvyn tuottajana ja ylläpitäjänä. Osallisuus mahdollistaa muun muassa sen hahmottamisen, miten jo olemassa oleva toimintakyky, heiveröinenkin, tuottaa lisää toimintakykyä silloin, kun sitä on mahdollisuus tarkoituksenmukaisesti käyttää.

Sosiaalipolitiikan kentällä osallisuudesta puhutaan paljon. Sen edistäminen on noussut yhteiskuntapolitiikan keskeiseksi teemaksi (Kivinen & Vanjusov & Vornanen 2020, 267, 269; Kivistö 2014, 42; Matthies 2017, 149) erityisesti 2000-luvulla (Nivala & Ryyänen 2013, 9). Osallisuus on monitahoinen ja laaja käsite, jonka käyttämisestä haastaa on myös kääntämisen vaikeus. Englanninkielisessä tekstissä osallisuuteen viitataan esimerkiksi sanoilla *involvement*, *participation*, *inclusion* ja *social engagement*, jotka tarkoittavat muun muassa liittymistä, osallistumista, mukaan ottamista ja sitoutumista. (Kivinen ym. 2020, 269; Nivala & Ryyänen 2013, 10, 20, 23.) Eri yhteyksissä osallisuus tarkoittaa muun muassa kansalaisuutta, inklusiota, vaikuttamista, voimaantumista, valinnanvapautta, asiakaslähtöisyyttä, osallistumista, yhteisöllisyyttä, osattomuuden ja syrjäytymisen vastakohtaa sekä elämänpolitiikkaa (Kivistö 2014, 42).

Osallisuudesta käytävällä keskustelulla on yhtymäkohtia ja osin myös yhteistä teoreettista perustaa hyvinvointia, huono-osaisuutta, toimijuutta ja toimintavalmiuksia koskevan keskustelun kanssa. Suomalaisen osallisuusajattelun taustalla on vaikuttanut sosiologi Erik Allardt (1976) teoria hyvinvoinnin kolmesta ulottuvuudesta. Näistä ensimmäinen, omistaminen (*having*) viittaa

resurssien omaamiseen, jollaiseksi esimerkiksi työllisyyskin voidaan mieltää. Kaksi jälkimmäistä, rakastaminen (*loving*) ja oleminen (*being*), viittaavat ihmissuhteisiin ja itsensä toteuttamiseen, esimerkiksi mahdollisuuteen saada arvostusta ja käyttää vapaa-aikaansa mielekkäällä tavalla. Toimintateoreettinen hyvinvointiajattelu täydentää edellistä lisäämällä osallistumisen ja tekemisen ulottuvuuden (*doing*). Hyvinvointi koostuu toisaalta yhteisön toimintaan osallistumisesta (*inclusion*) tai siitä syrjäytetyksi tulemisesta (*exclusion*), toisaalta siitä, mitä ihminen pystyy todellisuudessa tekemään ja millaisena hän kykenee elämässään olemaan. (Niemelä 2010, 30, 32, 33.) Inhimillisen elämänlaadun kannalta keskeisellä sijalla ovat sosiaalisten verkostojen luominen sekä niissä toteutuva keskinäinen luottamus, vastavuoroisuus ja yhteistoiminta.

Ajatus toimijasta ja tavoitteellisesta toiminnasta on olennaista silloin, kun pyritään hahmottamaan yksittäisen ihmisen hyvinvoinnin ehtoja. Toiminta tapahtuu aina ajassa, paikassa ja olosuhteissa, jotka voivat olla luonteeltaan suotuisia tai epäsuotuisia. Toimijuutta säätelevät siten kulttuuristen arvojen ja normien lisäksi yksilölliset tekijät, silkka sattuma sekä ihmisen käytettävissä olevat toimintamahdollisuudet ja toimintavalmiudet. (Eteläpelto & Heiskanen & Collin 2011, 14; Niemelä 2010, 21, 23–25.) Ajatus toimijuudesta kohtaa hyvinvointiteoreettisen ajattelun Amartya Senin (1993, 2010) toimintamahdollisuuksien teoriassa (*capability approach*), jonka mukaan toimintavalmiudet (*capabilities*) luovat (tai rajaavat) toimintamahdollisuuksia samalla, kun hyvinvointi ilmenee tavoiteltujen toimintojen toteutumisena (*functionings*) (em. 19–20, vrt. Isola & Turunen 2014, 8; Saikku & Kestilä & Karvonen 2014, 119, 212). Elämänlaatu kiteytyy ihmisen todellisiin mahdollisuuksiin tehdä ja tavoitella asioita itsensä, yhteisönsä ja yhteiskuntansa arvostamalla tavoilla, ja menetellä näin vapaana ja vastuullisena toimijana (Mäntyneva & Isola 2019, 248). Toimintavalmiuksien teoriaa onkin hyödynnetty osallisuutta koskevassa tutkimuksessa, sillä se huomioi ihmisen tosiasiallisen pystymisen siinä yhteiskunnallisessa ja sosiaalisessa todellisuudessa, jossa hän kulloinkin elää (Isola & Turunen & Hiilamo 2016, 151). Kysymykset hyvinvoinnista, toimijuudesta ja toimintavalmiuksista ovatkin samansuuntaisia osallisuuden kysymysten kanssa. Toimijuuden, osallisuuden ja hyvinvoinnin käsitteet voidaan ymmärtää jopa rinnakkaisina (Leeman & Isola & Kukkonen & Puromäki & Valtari & Keto-Tokoi 2018, 12).

Hyvinvoinnin kannalta olennaisia ovat saatavilla olevat resurssit ja tarkoituksenmukaiset toimintavalmiudet; miten ihminen onnistuu niitä käyttämään ja millä tavalla resurssit jälleen muuntuvat toimintavalmiuksiksi. (Saari 2015, 110, 185–187.) Vauraiden maiden huono-osaisilla on käytössään keskimääräistä vähemmän toimintavalmiuksiksi muunnettavia resursseja, mutta he myös epäonnistuvat muuntamaan resurssinsa toiminnoiksi ja toimintavalmiuksiksi (em. 187).

Epäonnistumisen taustalla saattaa vaikuttaa esimerkiksi sosiaalisen tai emotionaalisen toimintavalmiuksien vähäisyys, mikä voi ilmetä elämänhallinnan puutteina, vaikeutena sitoutua pitkäjänteisiin päämääriin tai tehdä tarkoituksenmukaisia valintoja (em. 110). Osallisuuskeskustelu kietoutuu siten myös keskusteluun syrjäytymisestä. Syrjäytymisellä tarkoitetaan ihmisen elämänkulussa ilmenevää prosessinomaista sosiaalista mekanismia, joka vaikuttaa huomattavan epäedullisella tavalla yksilön ja yhteiskunnan väliseen suhteeseen (em. 104) siten, että toisiaan seuraavat kuormittavat elämäntapahtumat kasaantuvat, vähentävät käytössä olevia resursseja, kapeuttavat toimintakykyä, estävät myönteisiä siirtymiä ja vaikuttavat lopulta merkittävästikin koettuun hyvinvointiin. Pitkäaikaistyöttömyys on mahdollinen syrjäytymisen riskitekijä (Helne & Hänninen & Karjalainen 2004, 42), mutta pelkän työn puutteen takia ihminen ei syrjäydy. Julkinen keskustelu ohittaa usein esimerkiksi sen, että keskeisin pitkäaikaistyöttömien hyvinvointia heikentävä tekijä on jatkuva taloudellinen ahdinko, joka kaventaa osallistumisen mahdollisuuksia ja aiheuttaa merkittävää kuormittuneisuutta. Syrjäytymispuheen yhteydessä pitkäaikaistyöttömät saattavat kuitenkin tulla – tahallaan tai tahattomasti – leimatuksi huolta aiheuttavaksi ryhmäksi, johon on aiheellista kohdistaa kontrollitoimenpiteitä ja moraalisesti virittynyttä epäluuloa.

Toimintakyky kuntoon –hankkeen nimessä esiintyvällä toimintakyvyn käsiteellä viitataan ihmisen yksilöllisiin edellytyksiin selviytyä mielekkäästi jokapäiväisestä elämästään (Pohjolainen 2013, 127). Toimintakyky voidaan ymmärtää resurssina, joka mahdollistaa ihmisen toimeliaisuuden hyvinvointinsa kartuttamiseksi, karttuu tässä toimeliaisuuden prosessissa, ylläpitää hyvinvointia ja pysyy yllä hyvinvoinnin vaikutuksesta. Toimintakyky on aina suhteellista, sillä se on sidoksissa sisäisiin ja ulkoisiin vaatimuksiin. Sen fyysinen ulottuvuus mahdollistaa arkisen suoriutumisen, liikkumisen ja sosiaaliset kontaktit; liikunnalla on myönteisiä vaikutuksia kaikkiin toimintakyvyn osa-alueisiin, hyvällä fyysisellä kunnolla myös koettuun työkykyyn (Koponen & Brodulin & Lundqvist & Sääksjärvi & Koskinen 2018, 108, 111; Pensola ym. 2006, 136.). Kognitiivinen toimintakyky ilmenee esimerkiksi keskittymisenä, muistamisena, ongelmanratkaisutaitoina ja kielellisinä valmiuksina (Koponen ym. 2018, 118). Psykykinen toimintakyky tarkoittaa kykyä muodostaa itseään ja maailmaa koskevia käsityksiä, suunnitella tulevaisuutta ja tehdä valintoja. Myös tunteet, kokemukset, mieliala, elämänhallinta, minäkäsitys ja pystyvyyden kokemus sisältyvät psyykkiseen toimintakykyyn. (Em. 129; Pohjolainen 2013, 128.) Sosiaalinen toimintakyky mahdollistaa vuorovaikutuksen toisten kanssa, ihmissuhteiden solmimisen, sosiaalisiin verkostoihin kiinnittymisen ja tarvitsemaansa tuen saamisen, mielekkäisiin vapaa-ajan aktiviteetteihin osallistumisen sekä toimimisen aktiivisena yhteisön ja yhteiskunnan jäsenenä (Koponen ym. 2018, 123, vrt. Pohjolainen 2013, 128). Riittävä sosiaalinen toimintakyky voidaan

ymmärtää esimerkiksi aktiivisen kansalaisuuden edellytyksenä (Kivistö 2014, 43). Toimintakyvyn ulottuvuudet ovat aina yhteydessä toisiinsa; esimerkiksi tyydyttävien sosiaalisten suhteiden olemassaolo sisältyy sekä psyykkiseen että sosiaaliseen toimintakykyyn (Koponen ym. 2018, 123, 129). Yhteistä toimintakyvyn ja yhteiskuntateoreettisen toimintavalmiuksien tai –kykyjen käsitteille on, että molemmat tarkastelevat ihmisen tosiasiallisia mahdollisuuksia selviytyä itselleen henkilökohtaisesti merkityksellisistä ja välttämättömistä päivittäisen elämänsä toiminnoista. Etenkin sosiaalisen toimintakyvyn käsite on saman suuntainen toimijuuden ja osallisuuden käsitteiden kanssa.

Tutkimuskirjallisuudessa osallisuus tarkoittaa usein aktiivista toimijuutta, funktionaalista kiinnittymistä työmarkkinoille sekä osansa saamista yhteiskunnallisista, hyvinvointia ylläpitävistä resursseista. Osallisuus näyttäytyy käänteisenä syrjään ja yksin jäämiselle. Se tarkoittaa myös mitä suurimmassa määrin osallisuutta omasta elämästään, osallisuuden tuntua, jonka merkityksellinen vuorovaikutus ja mielekäs toiminta voi virittää myös työmarkkinoiden ulkopuolella. Tutkielmassani tarkastelen tätä kokemuksellista, tiukasti arjen sisältöihin ja kohtaamisiin kiinnittyvää osallisuutta. Demokratian edistämistä tavoittelevat toimet, osallistavat hallinnolliset menettelytavat tai osallistumisen mahdollistavat taloudelliset resurssit osallisuuden aspekteina (Kivelä 2014; Salminen 2019) ovat tutkimustehtäväni kannalta myös jossain määrin relevantteja, mutta aineistoni ei anna niihin vastauksia. Tästä syystä olen rajannut osallisuuden käsitteen tarkoittamaan ainoastaan sellaista koettua osallisuutta, joka 1) muodostuu ihmisen osallistuessa itselleen merkitykselliseen toimintaan yhdessä muiden kanssa sekä 2) vaikuttaa jollain tavalla myönteisesti hänen kokemukseensa omasta elämänlaadustaan.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen Sosiaalisen osallisuuden koordinaatiohankkeen – Sokran määritelmän mukaan ”osallinen ihminen kokee olevansa merkityksellinen osa kokonaisuutta” ja ”hän tulee kuulluksi itsenään ja vaikuttaa elämänsä kulkuun ja yhteisiin asioihin” (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 22.9.2020). Osallisuuden kokemus edellyttää keskinäisen kunnioituksen sävyttämää vuorovaikutusta toisten ihmisten kanssa, vastavuoroista luottamusta ja uskallusta inhimilliseen tarvitsevyyteen. Osallisena ollessaan ihminen tulee nähdyksi ja kuulluksi omassa asiassaan, omana itsenään. Toiminta, tavoitteet ja yhteisyys muiden kanssa rakentavat elämälle mieltä ja merkitystä, vahvistavat uskoa omiin mahdollisuuksiin sekä edistävät inhimillisen potentiaalin vapautumista käyttöön. Mikä tahansa osallistuminen ei kuitenkaan tue osallisuutta, vaan sen täytyy mahdollistaa tunne oman elämän ja tekemisten merkityksellisyydestä sekä

yhteenkuuluvuudesta toisten kanssa. Koettu osallisuus näyttäytyy monin paikoin koettuna elämänlaatuna. (Em.)

Hankkeiden toimintaan osallistuneet haastateltavani olivat kaikki miehiä. Oletan sukupuolet kulttuurisiksi ja luonnollistetuiksi kategorioiksi sen sijaan, että niillä olisi essentiaalinen olemus. Huolimatta sukupuolen konstruktiiivisesta, representatiivisesta ja toistotekoihin perustuvasta luonteesta (tai juuri sen takia) sukupuolta oleminen (tai sukupuoletta oleminen) jäsentää ihmisen käsityksiä itsestään ja mahdollisuuksiaan *olla* ja *toimia*. Siten sukupuoli on todellinen ja varsin perustavanlaatuinen ihmisyhteisöissä ilmenevä luokitteluperuste huolimatta siitä, millä tavalla sen oletetaan muodostuneen. Hankkeiden toiminnan rajausta sukupuolen perusteella pohjautuu havaintoon, että keskimäärin pitkäaikaistyöttömyyden seuraukset saattavat koettella miehiä enemmän kuin naisia (vrt. Koistinen 2014, 234; Soidre 2001, 95). Miehillä on taipumus vetäytyä, voida huonosti, kadota palveluiden piiristä ja lopulta päätyä syrjäytymiseksi kutsutun prosessin syövereihin. Taustalta löytyy myös oletamus miesten kategoriaan identifioituvien ihmisten erilaisista tarpeista ja kiinnostuksen kohteista kuin naisten kategoriaan identifioituvien ihmisten, mikä arkihavaintojen mukaan näyttääkin usein pitävän paikkansa.

Tutkielmassani kysymys sukupuolesta kulkee osallisuutta koskevan kysymyksen taustalla. Tutkimusaineistossani esiintyy monenlaisia miestapaisuuksia ja miehenä olemisen mallitarinoita, joista haastateltavat ammentavat, joihin he kiinnittyvät, joita he kyseenalaistavat, täydentävät ja toistavat toisin. He piirtävät esiin kuvaa siitä, *millainen* voisi olla se hankkeiden kohderyhmään kuuluva mies, jonka osallisuuden kokemuksen vahvistumiseen on pyritty ja jossa on monin tavoin myös onnistuttu. Olettamukseni on, että sukupuoleen kietoutuvat seikat saattavat lukuisin mekanismein vahvistaa, ohentaa tai vaikuttaa yhtäaikaaisesti molempiin suuntiin miesten osallisuuden kokemuksen muodostumisessa. Sukupuolen merkityksen olen rajannut tutkielmani edetessä varsinaisen analyysini ulkopuolelle, mutta miehiin liittyvät kysymykset ovat silti monin tavoin ajankohtaisia. Maskuliinisuuden myötä- ja vastakerrontaa tutkineen Petteri Eerolan (2014) mukaan miehet puhuvat itsestään enemmän nimenomaan miessukupuolen edustajina samalla, kun kulttuuriset käsitykset hyväksytystä maskuliinisuudesta muuttuvat ja monistuvat. Kulttuurisesti hallitsevan maskuliinisuuden tarkkaa kuvaa on vaikea piirtää, eikä se sido miehiä enää samalla tavalla kuin aiemmin. Maskuliinisuudesta voi ja siitä täytyy neuvotella suhteessa itseen, ympäristöön ja kulttuuriseen kontekstiin. (Em. 32, 33, 39.)

Pitkäaikaistyöttömien miesten osallisuuden kokemuksilla on merkitystä heille itselleen, heidän ihmissuhteilleen sekä välittömälle lähiympäristölleen. Osallisuuden kietoutuessa moniin

yhteiskunnallisesti merkittäviin tasavertaisuuden, oikeudenmukaisuuden, elämänlaadun ja palveluiden vaikuttavuuden kysymyksiin miesten osallisuuden ja osattomuuden kokemuksilla myös laajempaa yhteiskunnallista merkitystä. Työttömät miehet eivät ole pieni marginaaliryhmä. Miesten työttömyysasteen noustua 9,4%:iin heitä on jo 132 000 (Suomen virallinen tilasto (SVT) 2021a). Vuonna 2019 haastatteluja tehdessäni miesten työttömyysaste oli 7,2% (Suomen virallinen tilasto (SVT) 2021b). Pitkäaikaistyöttömien osuus kaikista työttömistä oli 25,2%. Erityisen yleistä pitkäaikaistyöttömyys oli vanhimpien, 55–64-vuotiaiden työnhakijoiden ikäluokissa. Kaikissa 20–59-vuotiaiden ikäluokissa miesten pitkäaikaistyöttömyys oli yleisempää kuin naisten (Suomen virallinen tilasto (SVT) 2020a); pitkäaikaistyöttömiä miehiä oli lähes 39 000 (Suomen virallinen tilasto (SVT) 2020b). Ikääntyneiden pitkäaikaistyöttömyyden ohella ajankohtainen yhteiskunnallinen haaste on nuorten aikuisten jääminen koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle (Lehtonen & Kallunki 2013, 128).

Pitkäaikaistyöttömien miesten joukko tuskin on pienenemässä, sillä sitkistyneestä työttömyydestä (Koistinen 2014, 237) on muodostunut työmarkkinoiden selkein kipupiste (Elonen & Niemelä & Saloniemi 2017, 280). Lisäksi yhä käynnissä olevalla COVID19-pandemiakriisillä tulee oleman monenlaisia, todennäköisesti myös pitkäaikaistyöttömiä miehiä koskettavia työllisyysvaikutuksia. Kysymys pitkäaikaistyöttömien miesten osallisuudesta tai osattomuudesta on siten merkittävä yhteiskuntapoliittinen kysymys. Tutkielmani sijoittuu ajankohtaisesti kolmannen sektorin kentälle, sillä tuoreimman Sosiaalibarometrin mukaan järjestöjen rooli julkisen sektorin palveluiden täydentäjänä on pandemiakriisin aikana kasvanut (SOSTE 2021). Parhaimmillaan järjestötoiminta voi tarjota osallistujilleen jopa suurempaa sosiaalista vakautta ja mahdollisuuksia kuin työmarkkinoiden jatkuva epävarmuus (Hiilamo & Saari 2010, 24). Tutkielmani etenee keskeisimpien käsitteiden määrittelystä kohti osallisuuden teoreettisen perustan hahmottelua ja tutkimustehtävääni taustoittavaa aiempaa tutkimuskirjallisuutta (2). Tutkimustehtävän, tutkimusmenetelmän analyysiprosessin kulun kuvailen seuraavassa luvussa (3) Sen jälkeen kirjoitan auki analyysin (4). Etenen yhteenvedoon ja johtopäätöksiin (5), joita täydennän pohdinnalla (6). Tutkielmani päättää käyttämäni lähdekirjallisuus (7). Loppuun olen sijoittanut liitteet (8).

2. TEOREETTINEN TAUSTA JA KESKEISET KÄSITTEET

Tutkielmani keskeisimmät käsitteet ovat pitkäaikaistyöttömyys, miehet ja osallisuus.

Pitkäaikaistyöttömyyttä elämäntilanteena lähestyn toisaalta siihen johtavista syistä käsin, toisaalta niistä seurauksista, joita pitkäaikaistyöttömyydellä on inhimillisen elämänlaadun kokemukselle ja tosiasiallisille mahdollisuuksille päästä juuri pitkäaikaistyöttömyyden aiheuttamasta pinteestä pois. Seuraavaksi luonnehdin sitä, millaisena miehen sukupuoli on otettu tutkielmassani huomioon. Lopuksi teen selkoa osallisuuden vaikeahkosta käsitteestä ja määrittelen, millaisia asioita osallisuuden kokemuksella tutkielmassani tarkoitan. Luon myös katsauksen siihen, millä tavalla osallisuuden kokemus näyttäytyy aiemman tutkimuksen valossa.

2.1. Pitkäaikaistyöttömyys haastavana elämäntilanteena

Suomalaista yhteiskuntaa ja jokapäiväistä elämää jäsentää yhä palkkatyö tai ainakin oletamus siitä, että aikuisten arki ja toimeentulo perustuvat pääasiassa työssäkäyntiin (Björklund & Sarlio-Siintola 2010, 48; Ervasti 2004, 302; Koistinen 2014, 245–248; Mäntyneva & Hiilamo 2018, 18; Pyöriä & Ojala & Nätti 2019, 139). Työn ja hyvinvoinnin ajatellaan liittyvän niin kiinteästi yhteen, että työ näyttäytyy suorastaan hyvinvoinnin edellytyksenä (Koistinen 2014, 50). Pitkittyessään työttömyys todella muodostaakin hyvinvointiriskin, jossa käytettävissä olevien tulojen ja sosiaalisten suhteiden niukkuus yhdistettynä kuormittaviin elämäkokemuksiin saattaa kumuloitua osallisuutta ja inklusiota heikentäväksi osattomuuden ja syrjäytymisen prosessiksi.

Tässä luvussa kartoitan pitkäaikaistyöttömyyteen mahdollisesti johtavia polkuja sekä pitkään työtä vailla olemisen seurauksia ihmiselle itselleen. Kuvaan pitkittyneen työttömyyden taustatekijöitä ja työllistymisen kitkaisuutta sellaisina, kuin ne haastatteluaineistoni valossa näyttäytyvät. Lähestyn kysymystä kolmesta toisiinsa kietoutuvasta kysymyksestä käsin: työmarkkinoilla tarjolla olevista työpaikoista, työnantajien tarpeisiin sopivasta osaamisesta sekä työnhakijan työtehtäviä vastaavasta työkyvystä. Työttömän menestyksekkäs työllistyminen edellyttää kaikkien näiden yksilöllisten ja yhteiskunnallisten tekijöiden yhtäaikaista positiivista leikkauspistettä. Pitkäaikaistyöttömyyden seurauksia tarkastelen niin elämänlaadun, työkyvyn kuin työllistymisenkin näkökulmasta, sillä nekin kytkeytyvät keskenään yhteen.

2.1.1. Pitkäaikaistyöttömyyden taustatekijöitä

Työmarkkinoiden huomattava kipukohta muodostuu rakenteista, jotka tarjoavat osalle työvoimaan kuuluvista kansalaisista vain vähäisiä työllistymisen mahdollisuuksia. 1990-luvun lama ja vuoden 2008 finanssikriisi myllersivät työelämää siten, että suuri joukko työikäisiä päätyi syrjäytetyksi työmarkkinoilta matalan kynnyksen työpaikkojen vähenemisen myötä. Työllisyys on kohentunut molempien taluskriisien jälkeen, mutta vaikeimmin työllistyvien työnhakijoiden tilannetta suhdanteiden suotuistumien ei ole parantanut. (Heikkinen 2016; 27–29; Mäntyneva & Hiilamo 2018, 18; Pyöriä ym. 2019, 141–142.) Toimintamahdollisuuksia ja toimijuuden suuntia kuntouttavassa työtoiminnassa tutkineet Päivi Mäntyneva ja Anna-Maria Isola (2019, 246) toteavat Jaakko Harkon (2018) väitöskirjaan viitaten, että heikossa työmarkkina-asemassa olevista ihmisistä on tullut työmarkkinoiden murroksessa väliinputoajia. Heidän kohdallaan myönteisten siirtymien todennäköisyys pysyttelee sitkeästi loitolla (Mäntyneva 2019, 13). Samaan aikaan palkkatyöhän kohdistuvat asenteet ja arvostukset ovat pysyneet ennallaan; ansiotyötä erittäin tärkeänä elämänaikana pitää palkansaajista edelleen yli puolet (Pyöriä ym. 2019, 153).

Aktivointia ja pitkäaikaistyöttömien toimijuutta tutkineet Noora Elonen, Jukka Niemelä ja Antti Saloniemi (2017, 292) toteavat, että keskeisimpiä pitkäaikaistyöttömien työllistymisen esteitä ovat sopivien työpaikkojen puute. Muita jarruja ovat esimerkiksi työnhakijan ikä, terveydentila sekä pitkäaikaistyöttömän ihmisen itsensä tekemä päätelmä, ettei avoimille työmarkkinoille ole omien resurssien ja rajoitteiden puitteissa pääsyä (em. 292). Työnantajilla voi olla kulttuurisia ennakkoluuloja esimerkiksi ammatillisia kuntoutujia kohtaan (Salminen 2019, 393). Työttömiin työnhakijoihin kohdistuvien yhteiskunnallisten asenteiden lisäksi hankausta voivat aiheuttaa esimerkiksi työnhakijan matalaksi jäänyt koulutustaso. Työnantajien tarpeita vastaavan koulutuksen puute onkin ilmeinen työelämästä syrjään jäämisen riskitekijä (Hiilamo 2010, 275), mutta korkeakaan koulutus ei takaa pysyvää puskuria työttömyyttä vastaan (Hiilamo & Saari 2010, 23).

Paula Saikkosen, Sanna Blomgrenin, Pekka Karjalaisen ja Minna Kivipellon (2015) tutkimus alle 30-vuotiaiden aikuissosiaalityön asiakkaiden työskentelylle asettamista tavoitteista kertoo, että nuoret aikuiset haluavat löytää omat vahvuutensa, hakeutua koulutukseen, saada toimeentulonsa järjestykseen ja suunnitella tulevaisuuttaan. Miehet asettavat huomattavasti naisia useammin työmarkkinoille tähtääviä tavoitteita. Heidän ensisijaiset toiveensa ovat koulutukseen hakeutuminen yli 70%:n ja työllistymisen yli 60%: osuudella. Naisilla vastaavat prosenttiosuudet ovat alle 50% ja noin 30%. Mielenkiintoiseksi yksityiskohdaksi nousee nuorten miesten huomattavasti korkeampi

valmius muutokseen, jota tavoittelee lähes 50% naisten 30% verrattuna. Lähes 20% miehistä toivoo selättävänsä neuropsykiatriisiin häiriöihin tai oppimisvaikeuksiin liittyvät pulmat naisten lukeman jäädessä alle 10%. Noin 50% kaikista vastaajista asettaa tavoitteekseen toimintakyvyn kohenemisen, mutta miehistä vain 20% tavoitteli psyykkisistä oireista toipumista, naisten prosenttiosuuden ollessa kaksinkertainen. (Em. 37–39.)

Nuorten aikuisten tavoitteiden hajonta viitanee kulttuuriseen malliin, jossa mieheksi pätevytyminen tapahtuu edelleen pitkälti työmarkkinoilla. Toisaalta tutkimuksen tulos myötäilee havaintoa, jonka mukaan naisten masennus tulee miesten masennusta useammin diagnosoiduksi (Hänninen & Turunen 2014, 5). Sami Ylistön (2015) nuorten aikuisten työnhakumotivaatiota tarkastelleen tutkimuksen mukaan työmarkkinoille hakeutumista saattavat jarruttaa rationaaliset, emotionaaliset tai arvoperustaiset syyt. Rationaalisia syitä ovat jo mainitut rakenteelliset tekijät: surkea alueellinen työtilanne, matala koulutus, vähäinen ammattitaitoon ja mahdolliset terveysongelmat yhdistettynä tiedon puutteeseen ja byrokraloukkuihin. Emotionaalisia perusteita pidättäytyä työnhausta ovat toistuvat pettymykset työmarkkinoille pyrkimisessä, sekä mielenterveys- ja ihmissuhdeongelmien ja loppuun palamisten kaltaiset vaikeat elämäntilanteet. (Em. 116–121.) Nuorten syrjäytymiskierteitä tutkineet Olli Lehtonen ja Valdemar Kallunki (2013, 128, 129) tuovat esiin, että erityisesti siirtymä koulutuksesta työelämään saattaa nuorten aikuisten kohdalla olla kitkainen.

Työllistyminen ja työelämän haasteisiin vastaaminen edellyttää työkykyä eli toimintakyvyn vastaavuutta työtehtävien asettamien vaatimusten kanssa (Hult & Pietilä & Saarinen 2017, 80, 86; Pensola & Järvikoski & Jarvisalo 2006, 224, 225). Työttömien työkykyä on tutkittu suhteellisen vähän (Hult ym. 2017, 80), mutta pitkäaikaistyöttömien työkyvyn tiedetään olevan keskimäärin vähäisempi kuin työllisten (Pakarinen 2018, 209; Pensola ym. 223–225, 237–239).

Pitkäaikaissairastavuuden todennäköisyys kasvaa työttömyyden pitkittyessä siten, että pisimpään työttömänä olleista lähes puolet ilmoittaa itsellään olevan työkykyä haittaavan sairauden. Ilmiöiden samanaikaisuudesta ei voi päätellä niiden kausaalisuutta. Pitkäaikaistyöttömiksi voi valikoitua henkilöitä, joiden terveydentila on heikko, mutta työttömyys voi pitkittyessään myös edistää sairauksien kehittymistä tai voimistaa niiden oireita. (Heikkinen 2016, 36; Koistinen 2014, 233.) Varmuudella tiedetään, että pitkittyneellä työttömyydellä on mielenterveyttä vaarantava luonne, etenkin keski-ikäisten miesten ja voimakkaasti työelämään sitoutuneiden henkilöiden kohdalla (Elonen ym. 2017, 282; Heikkinen 2015, 40). On arvioitu, että pitkäaikaistyöttömistä enemmän kuin kolmannes on todellisuudessa työkyvyttömiä ja siten väärän sosiaalietuuden piirissä (Kerätär & Oivo 2018, 27).

Aktivointipolitiikkaa ja pitkäaikaistyöttömiin kohdistuvia odotuksia tarkastellut Sakari Hänninen (2014, 186, 195–196, 200, 201) toteaa, että pitkäaikaistyöttömältä odotetaan oman työmarkkinakelpoisuutensa, itseluottamuksensa ja kaikkinaisen kyvykkyytensä virittämistä, henkilökohtaista vastuunottoa omasta tilanteestaan ja keinoja päästää itsensä pinteestä, jossa yhteiskunnalliset ja kulttuuriset rakenteet eivät todellisuudessa suosi siinä onnistumista. Mahdollisuuksien tasa-arvoa painottava, uusliberalismiin kallellaan oleva yhteiskunnallinen ja institutionaalinen eetos häivyttää näkyvistä rakenteisiin sisältyvän epäoikeudenmukaisuuden ja vapauden puutteen (em. 189, 195, 197), eivätkä työvoimapolitiittiset päätökset välttämättä oteta lainkaan huomioon pitkäaikaistyöttömien työnhakijoiden yksilöllisiä tarpeita ja haasteita (em. 206). Samalla taloustieteen valtavirtaiset näkemykset olettavat markkinoiden tarjoavan kaikille työtä, mikäli he ovat valmiit ottamaan sitä vastaan (em. 187), huolimatta esimerkiksi työn vaatimuksista, sisällöstä, työskentelyolosuhteista tai työstä maksettavasta korvauksesta. Tilanne jättää yksilölle vain vähän todellisia mahdollisuuksia, joihin tarttua. Mikäli vallitsevaan normistoon sopeutuminen ei onnistu, jäljelle jääväksi vaihtoehdoksi osoittautuu usein vetäytyminen. Myös määrätietoinen tarpeiden ja tavoitteiden alentaminen käytössä olevien voimavarojen tasolle saattaa löytyä keinovalikoimasta. (Em. 191, 2007).

Pitkäaikaistyöttömyyden syyt selittyvät työnhakijan epätasaisen työkyvyn, koulutuksen puutteen, työmarkkinoiden rakenteiden ja taloudellisten suhdanteiden aiheuttamasta hankauksesta työnhakijan ja työelämään sijoittumisen välillä (Niemelä & Saari 2013, 15). Kohtuullisen työn tarjonnan voidaan ajatella olevan oikeus, joka ei käytännössä useinkaan toteudu (Therborn 2014, 196). Nykyisillä työmarkkinoilla ei välttämättä ole enää tilaa kaikille (Pyöriä ym. 2019, 157) eikä työ aina ole parasta sosiaaliturvaa, kuten usein kuulee väitettävän (Hänninen 2014, 187; Helne & Hirvilampi & Laatu 2012, 52). Usein pitkäaikaistyöttömän toimintakykyä rajoittavat ja voimavaroja verottavat kumuloituvat, kuormittavat elämäntapahtumat ja –tilanteet (Mäntyneva & Isola 2019, 259). Toisinaan nykyhetki saattaa olla niin haastava, että elämäntilanteen säilyttäminen ennallaankin on jo suuri saavutus (Mäntyneva 2019, 26). Tällä on seurauksensa; pitkittyvän työttömyyden, haurastuvan osallisuuden ja heikkenevän elämänlaadun välisiä, toisiinsa kietoutuvia suhteita tarkastelen lähemmin seuraavassa alaluvussa.

2.1.2. Pitkäaikaistyöttömyyden seurauksia

Työtä vailla olemisen vaikutukset osallisuuden ja elämänlaadun kokemukseen ovat yksilöllisiä ja muodostuvat useiden tekijöiden summana. Tällaisia ovat esimerkiksi ammattitaito, ikä, työhistoria,

taloudellinen tilanne, yhteisön hyväksyntä tai halveksunta; toisin sanoen työtä vailla olevan ihmisen koko elämäntilanne sosiaalisine konteksteineen. (Airio & Niemelä 2013, 44; Ervasti 2004, 298–231; Koistinen 2014, 232–234). Työttömyyden ja koetun hyvinvoinnin välisiä yhteyksiä tutkineen Heikki Ervastin (2004) mukaan pitkään jatkuva työttömyys heikentää ihmisen hyvinvointia selkeästi. Vaikutus ei kuitenkaan ole deterministinen ja toteutuu vasta välittävien tekijöiden, esimerkiksi työttömyyttä edeltäneen elämäntilanteen ja työlle annettujen henkilökohtaisten merkitysten kautta. (Em. 300.) Lisäksi vaikutus varioi erilaisten muuttujien mukaan siten, että taloudellinen niukkuus, sosiaalinen eristäytyminen ja kasaantuvat terveysongelmat ennakoivat matalaa hyvinvoinnin tasoa. Monimutkaisia, keskenään risteäviä vaikutuksia kuvaa se, että taloudelliset vaikeudet vähentävät sosiaalista kanssakäymistä samalla, kun sosiaaliset verkostot ja läheiset ihmissuhteet vähentävät työttömyyden aiheuttamaa stressiä. (Em. 302, 303, 308, 311, 312.) Työtä, työmarkkinoita ja työttömyyttä tutkineen Pertti Koistinen (2014) mukaan hyvät ja monipuoliset ihmissuhteet sekä perheen tarjoama tuki ovat merkittävä työttömyyden aikainen voimavara, mutta toisaalta työttömyys myös koettelee ihmissuhteita. Pitkittyvällä työttömyydellä on taipumus kasvattaa sosiaalista epäluottamusta, kääntää sisäänpäin ja nostaa pintaan jopa varhaisia traumatisoitumiskokemuksia. (Em. 233, 234.)

Ervasti (2004, 314) huomauttaa, että subjektiivisen hyvinvoinnin lasku tuskin edistää pitkäaikaistyöttömän menestystä työmarkkinoilla. Saman suuntaiseen tulokseen päätyvät myös elämänlaadun ja merkityksellisuuden kokemuksen yhteyksiä työttömien työkykyyn tutkineet Marja Hult, Terhi Saaranen ja Anna-Maija Pietilä (2017). Hult ym. (2017, 79–81) määrittelevät aiempaan tutkimukseen tukeutuen elämänlaadun tyytyväisyydeksi, aktiivisuudeksi ja itselle merkityksellisten asioiden tekemiseksi ja siten vahvaksi kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin kuvaajaksi. Elämänlaatu muodostuu materiaalista, fyysisistä ja emotionaalista osatekijöistä ja sisältää esimerkiksi ravitsevien ihmissuhteiden, itsemääräämisoikeuden ja osallisuuden kokemuksen elementit. Ne toimivat puskureina, jotka auttavat ihmistä selviytymään itseään kohtaavista kuormittavista tapahtumista ja olosuhteista. Kokonaisuudessaan elämänlaatu on muuttuvana prosessi, jonka päämäärä on yksilöllisten mahdollisuuksien todentuminen. Palkkatyön puutteella on taipumus kaventaa yksilön mahdollisuuksia, johtaa alisteiseen asemaan yhteiskunnassa ja heikentää elämänlaatua. (Em. 78–80.)

Merkityksellisuuden kokemus muodostuu muun muassa mielekkästä ajankäytöstä, sitoutumisesta toistuvaa ponnistelua vaativiin aktiviteetteihin ja osallistumisesta sosiaalisesti arvostettuun toimintaan. Hult ym. (2017, 84, 85) mukaan työttömistä alle puolet kokee elämänsä

merkitykselliseksi, mikä saattaa selittyä nimenomaan työn mukanaan tuoman merkityksellisyyden kokemuksen puutteella. Merkityksellisyyden kokemus saattaa olla työllisyyden latentti funktio, jollaisiin myös Ervasti (2004, 301) viittaa tutkimuksessaan. Sosiaalisten mahdollisuuksien politiikkaa tutkineet Heikki Hiilamo ja Juho Saari (2010, 26) toteavat, että palkkatyö tarjoaa paitsi mielekkään tavan hahmottaa aikaa, myös myönteisesti virittyneen identiteetin lähteen (vrt. Hiilamo 2010, 274). Mahdollisuus kokea elämänlaatua ja merkityksellisyyttä arjessaan lisää voimavaroja, joita ihminen tarvitsee selviytyäkseen työttömyydestä (Hult ym. 2017, 80, 85).

Mäntyneva ja Isola (2019, 258) sekä Elonen ym. (2017, 290) ovat todenneet, että pitkäaikaistyöttömän toimijuus voi suuntautua vahvasti myös työelämän ulkopuolelle, esimerkiksi harrastuksiin tai ihmissuhteisiin. Osa työttömäksi jääneistä henkilöistä sopeutuukin työttömyyteen etsimällä elämälleen korvaavia mielekkäitä sisältöjä ja muokkaamalla henkilökohtaisia arvojaan vähemmän työhön sitoutuneiksi (Ervasti 2004, 313). Sosiaalisen onnellisuuden politiikkaan hahmotellut Juho Saari (2010, 83) tuo esiin, että keskimääräistä onnellisimpia ihmisiä asuu maissa, joissa vapaa-aikaa elämänalueena arvostetaan. Elonen ym. (2017) pitkäaikaistyöttömin toimijuutta tarkastellessa tutkimuksessa hahmotuu ryhmä, johon kuuluville ihmisille työmarkkinoille integroitumisen haasteellisuus ja terveysongelmat yhdistyvät palkkatyön ulkopuolelle suuntautuvaan elämänsisältöön ja merkityksellisyyttä tuottavaan omaehtoiseen toimintaan. Aktiivisuuden suuntaaminen yhtä lailla selkeästi työmarkkinoille kuin työmarkkinoiden ulkopuolellekin vaikuttaa olevan nimenomaan miesten ominaisuus. (Em. 289.) Palkkatyön ulkopuoliset elämänalueet ovat epäilemättä osallisuuden kokemuksia tarjoava elämänlaadun lähde, mutta eivät poista vastentahtoisen työelämän ulkopuolisuuden tuottamaa ongelmaa.

Elämänlaadulla ja merkityksellisyyden kokemuksella on vahva yhteys työkykyyn, samoin elämänlaadulla ja merkityksellisyyden kokemuksella toisiinsa. Työkykyä pitää yllä aktiivisuus, osallisuus ja itselle mielekkäiden asioiden tekeminen. Elämänlaadun osatekijöistä etenkin tyytyväisyys ennustaa työttömän työkykyä, taloudellisten vaikeuksien aiheuttama psyykkisen kuormittuneisuus puolestaan heikentää sitä. (Hult 2017, 85, 86.) Pitkäaikaistyöttömien kokeman hyvinvointivajeen keskeisin selittäjä onkin taloudellinen niukkuus (Elonen ym. 281, 282) – seikka, joka on syytä pitää mielessä ainakin taustalla myös silloin, kun keskustelu koskee pitkäaikaistyöttömien osallisuuden kokemuksia. Julkinen keskustelu olettaa kuitenkin usein, että työttömän kokema ahdinko ja alamaisuus toimivat tehokkaasti työllistymistä edistävään suuntaan. Todetessaan, että työttömien työkykyä ja työllistymistä tulisi tukea mielekkään toiminnan löytämiseen tähtävin interventioin, Hult ym. (2017, 86) asettuvat poikkiteloin työttömiä

(ainoastaan) kohti työmarkkinoita aktivoiviin puhetapoihin ja institutionaalisiin käytäntöihin nähden.

Aktivointipolitiikan tavoitteina on työttömän työnhakijan työmarkkinakelpoisuuden lisääminen, mahdollisimman nopea työllistyminen ja siten siirtyminen pois sosiaalietuuksien piiristä (Hänninen 2014; 195, 196). Toimet eivät useinkaan johda työllistymiseen (Hiilamo 2010, 278). Niillä voi onnistuessaan olla kuitenkin muita hyvinvointivaikutuksia, esimerkiksi työllistymisvalmiuksien paraneminen, terveydentilan koheneminen, syrjäytymisprosessin estyminen ja osallisuuden vahvistuminen (Elonen ym. 2017, 281, 284; Saikku & Kestilä & Karvonen 2014, 120, 121). Täsmälleen päinvastainen vaikutus aktivointitoimilla voi olla silloin, kun niihin sisältyy toimeentulo-ongelmia syventäviä sanktioita (Airio & Niemelä 2013, 58), vallan puutetta (Mäntyneva 2019, 29), autonomian haurastumista, osattomuuden tuntua tai marginaaliin lujittumista (Mäntyneva & Hiilamo 2018, 23–25).

Peppi Saikun, Laura Kestilän ja Sakari Karvosen (2014) Suomalaisten hyvinvointi -tutkimusraportti vahvistaa lähes yksiselitteisesti edellä esitetyt yhteydet, mutta nostaa lisäksi esiin yksinäisyyden. Työttömien työllisiä matalampi koetun hyvinvoinnin taso selittyikin osaltaan suuremmalla yksinäisyyden kokemuksella, vähäisemmällä sosiaalisen osallistumisen määrällä sekä työyhteisön sosiaalisen vuorovaikutuksen ja siinä saatavan sosiaalisen tuen puutteella (em. 130, 132, 135). Köyhien arvokkuuden ja arvottomuuden kokemuksia tutkineet Anna-Maria Isola ja Reetta Siukola (2017) esittävät pitkäaikaistyöttömyyden johtavan lähisuhteiden ja kasvokkaisten kohtaamisten vähenemiseen etenkin miesten kohdalla. Institutionaaliset suhteet rapauttavat usein ihmisten arvokkuuden kokemusta, mutta miesten kohdalla sitä syventää palkkatyön ensisijaisuutta korostava kulttuuri ja pitkäaikaistyöttömiä kohtaan osoitetut asenteet. (Em. 119–123.)

Työmarkkinoilla menestymisen kannalta välttämätöntä työkykyä ennustavat suhteellisen korkea koulutus ja alle vuoden kestänyt työttömyys. Samaan suuntaan vaikuttavat myös parisuhteessa eläminen, alaikäiset lapset ja naissukupuoli (Heikkinen 2016, 44; Hult ym. 2017, 78).

Järjestötoiminnan suuntaaminen nimenomaan *pitkäaikaistyöttömille miehille* saattaa siten olla perusteltua. Heidän tuen tarpeensa voi olla erilaista kuin esimerkiksi saman ikäisten pitkäaikaistyöttömänä olevien naisten tai lyhyemmän aikaa työttömänä olleiden miesten.

Työttömyyden vaikutukset eivät muutenkaan jakaudu tasaisesti sukupuolittain; esimerkiksi avioeron todennäköisyys kasvaa nimenomaan miehen työttömyyden seurauksena (Koistinen 2014, 234). Työorientaatiossa havaittujen sukupuolierojen takia työttömyyden on oletettu vaikuttavan

enemmän miesten hyvinvointiin kuin naisten, mutta empiirinen näyttö ei yksiselitteisesti tätä olettamusta tue (Ervasti 2004, 300). Sukupuolta, työtä ja työttömyyttä koskevat kulttuuriset mallitarinat ja sukupuolen tekemisen tavat saattavat kuitenkin sinällään vaikuttaa miesten ja naisten kokemuksiin hyvinvoinnistaan työttömyyden aikana. Ennen kaikkea ne saattavat vaikuttaa siihen, millaiset keinot hyvinvoinnin saavuttamiseksi näyttävät olevan ulottuvilla silloin, kun palkkatyöhön ei ole mahdollisuutta.

Suomalaisessa yhteiskunnassa työ on nähty parhaaksi keinoksi torjua monenlaista syrjäytymistä, eikä aivan syyttä. Työn puute ei kuitenkaan tarkoita syrjäytymistä, jolla viitataan prosessinomaiseen, ulossulkevaan sosiaaliseen mekanismiin (Saari 2015, 103, 104). Sen sijaan materiaallinen huono-osaisuus selittyy keskeisesti juuri työttömyydellä (Airio & Niemelä 2013, 54). Pitkäaikaistyöttömien kokemia hyvinvointivajetta aiheuttavat ennen kaikkea taloudellisen niukkuuden aiheuttama stressi, fyysisen terveyden heikkeneminen, perhepiirin ulkopuolisten sosiaalisten kontaktien väheneminen, mahdolliset itsetunnon ja minäkuvan kohtaamat kolhut sekä epäedulliset muutokset elintavoissa (Kauppinen & Saikku & Kokko 2010, 235). Erityisesti työmarkkinatukea tai peruspäivärahaa saaneiden työttömien työnhakijoiden määrä on vuodesta 2008 lähtien ollut kasvussa, ansiosidonnaista päivärahaa saavien määrä puolestaan laskenut selvästi vuoden 2016 jälkeen (Kansaneläkelaitos 2020). Pitkäaikaistyöttömyys muodostaa köyhyysriskin; yksin asuvan työmarkkinatukea tai peruspäivärahaa saavan henkilön kohdalla riski on yli 90% (Airio & Niemelä 2013, 45).

Köyhien selviytymistä tutkineet Anna-Maria Isola, Elina Turunen ja Heikki Hiilamo (2016, 50) toteavat aiemman tutkimuksen perusteella, että köyhyys johtaa sosiaalisen arvostuksen ja mielekkään tekemisen niukkuuteen. Materiaalisen liikkumavaran kapeus kietoutuu usein yhteen monien vastoinkäymisten, terveyshuolien, rakenteellisten pakkojen ja arjen ahtauden kanssa, joita yksinäisyys ja vähentynyt vastavuoroisuus entisestään syventävät. Tunneilmastoltaan köyhyys näyttäytyy vihan, ulkopuolisuuden, masentuneisuuden ja häpeän sävyisenä. (Em. 150, 157.) Köyhyyden sukupuolittuneita kokemuksia tutkineiden Anna-Maria Isolan, Reetta Siukolan ja Minna Kukkosen (2017, 152) mukaan köyhyyden aiheuttama arvottomuuden kokemus koettelee syvemmin miehiä kuin naisia. Yksinäisyys, tunnustuksen saamisen puute, toivottomuuden tunne sekä vaikeudet suuntautua tulevaisuuteen näyttäytyvät niin ikään voimakkaampina miesten kohdalla. Kokemus kuulluksi tulemattomuudesta ja yhteisön alaspäin katsovista asenteista heikentävät sekä miesten että naisten omanarvontuntoa, mutta naiset kykenevät kompensoimaan yhteiskunnallisesti haurasta asemaansa etsimällä merkityksellisyyttä huolehtimalla perheestään ja

tekemällä vapaaehtoistyötä. Kulttuurisesti kompetenttina miehenä oleminen ilmenee edelleen varsin työkeskeisenä. (Em. 158, 160–162).

Köyhyys, huono-osaisuus ja syrjäytyminen yhteiskunnassa tavanomaisesta kietoutuvat usein toisiinsa, eikä käsiteiden välillä ole välttämättä suuriakaan eroja (Niemelä & Saari 2013, 23).

Varsinaisesta huono-osaisuudesta voidaan kuitenkin puhua vasta, kun erilaisia huono-osaisuutta aiheuttavia tekijöitä on kasaantunut samalle henkilölle useampia. Tekijöiden kasaantuminen yleistyy työttömyyden pitkittyessä ja painottuu työkyvyttömiä ihmisten taakaksi.

Pitkäaikaistyöttömän aktivointiin tähtäävät taloudelliset sanktiot voivat siten helposti kääntyä tavoitettaan vastaan hyvinvoinnin ja työkykyä ylläpitävän elämänlaadun heikkenemisen muodossa.

(Kauppinen ym. 2010, 237, 243.) Huono-osaisuutta tutkinut Juho Saari (2015, 185, 186) toteaa kuitenkin, että vaikka käytettävissä olevat aineelliset resurssit ovat hyvinvoinnin perusta, viime kädessä koettuun hyvinvointiin vaikuttavat enemmän inhimilliset toimintavalmiudet; prosessi, jossa resurssit kääntyvät todellisiksi toiminnan mahdollisuuksiksi ja tavoitelluiksi lopputuloksiksi.

Syrjäytymisprosessi ei käynnisty yksinomaan työelämän ulkopuolelle jäämisen seurauksena, vaan myös kokemuksellisten tekijöiden, kuten yksinäisyyden, luottamuksen puutteen ja alisuoriutumisen seurauksena (Lehtonen & Kallunki 2013, 139, 140).

Työmarkkina-asetelmalla on selkeä yhteys niin materiaaliseen hyvinvointiin kuin koettuun elämänlaatuunkin. Materiaalisen huono-osaisuuden lisäksi työttömillä on työllisiin verrattuna kaksinkertainen riski heikentyneeseen psyykkiseen elämänlaatuun ja elämänlaatuun yleensä siten, että työttömyyden pitkittyessä hyvinvoinnin vajeilla on taipumus kasaantua. (Airio & Niemelä 2013, 45.) Palkkatulojen puutteen lisäksi pitkäaikaistyöttömän ulottuvilta liukuu työelämään osallistumiseen sidoksissa olevia mahdollisuuksia, esimerkiksi työterveyshuollon palvelut ja työyhteisöön kuulumisen (Hiilamo 2014, 82; vrt. Hiilamo & Saari 2010, 21, 24). Tilannetta voi hankaloittaa myös pyrkimys selvitä omillaan, apua pyytämättä. Pitkäaikaistyöttömien selviytymistä 1990-luvulla tutkineet Matti Kortteinen ja Hannu Tuomikoski (1998) tiivistävät ilmiön *yksinpärjäämisen eetokseksi*. Nuorten työttömien toimijuutta tutkinut Jaana Lähteenmaa (2011, 56, 57) toteaa, että suomalaisessa kulttuurissa yksin pärjäämisen pakko kumpuaa ainakin jossain määrin epäonnistumisen ja häpeän tunteista. Samaan aikaan juuri sosiaalisen, yhteisöllisen ja yhteiskunnallisen kannattelun *puute* tuottaa toimintakykyä ja hyvinvointia rapauttavia häpeän, nöyryytyksen ja luottamattomuuden kokemuksia (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 168–169). Valtavirtaiset miehenä olemisen mallitarinat ja pitkäaikaistyöttömyyden sukupuolittaiset seuraukset huomioon ottaen oletan, että yksinpärjäämisen eetos koskettaa miehiä vielä syvemmin kuin naisia.

Puristus tulee vieläpä kahdesta suunnasta. Toisaalta palkkatyöhön kiinnittyminen ja elatuskykyisyys tuottavat kulttuurisen normin mukaista miehuutta ja tukevat siten miesten koettua hyvinvointia enemmän kuin naisten, naisilla puolestaan on enemmän kulttuurisia mahdollisuuksia kokea sosiaalista hyväksyntää esimerkiksi ihmissuhteissaan toimimisen kautta (Isola ym. 2019, 160; van der Meer 2012, 42).

Järjestöjen taholta saatava tuki on merkityksellistä silloin, kun ihminen kamppailee selviytyäkseen pitkäaikaistyöttömyyden aiheuttamissa koettelemuksista (Koistinen 2014, 232). Työtä vailla oleminen ei merkitse ainoastaan työstä saatavien tulojen puutetta, vaan myös työssäkäyntiin perustuvan arkielämän, ajankäytön, ihmissuhteiden ja identiteettien kriisiytymistä (em. 228). Järjestöjen toimintaan osallistuminen saattaa rakenteistaa pitkäaikaistyöttömän arkea, tarjota mielekästä tekemistä, lisätä sosiaalisia kontakteja ja vahvistaa omanarvontunnetta. Saman suuntaisesti saattaa toimia esimerkiksi kuntouttavaan työtoimintaan osallistuminen (Mäntyneva & Hiilamo 2018; Mäntyneva 2019). Koistinen (2014, 235) huomauttaa kuitenkin, että työttömien yhteiskunnallinen asema on silti eriarvoinen suhteessa työllisiin, mikä ilmenee etenkin pitkäaikaistyttömiin kohdistuvana valvontana, velvoitteina ja sanktioina.

Oletan vapaaehtoisuuteen perustuvaan järjestötoimintaan osallistumisella voivan parhaimmillaan olla myös sellaisia osallisiaan emansipovia, itsekunnioitusta ja autonomiaa tukevia vaikutuksia, joiden saavuttaminen institutionaalisia reittejä pitkin ei tällä hetkellä ole lainkaan itsestään selvää. Hyvinvointitarpeiden tyydyttäminen palkkatyön ulkopuolella ja vähäisin taloudellisin resurssein saattaa ainakin hillitä eriarvoisuuden kasvua (Börklund & Saisio-Siintola 2010, 68). Kaikissa tapauksissa työllistyminen ei edes enennä koettua hyvinvointia, vaan lisää kuormittuneisuuden kokemusta (Ervasti 2004, 313). Saikun ym. (2014, 127) tutkimukseen mukaan stressin kokemus on työssä käyvillä yleisempää kuin työttömällä ja vain vähän aikaa työttömänä olleilla yleisempää kuin pitkäaikaistyöttömällä. Kyseessä lienee toisaalta ihmisen kyky sopeutua vallitseviin olosuhteisiin (Saari 2015), mutta toisaalta työelämään osallistumisellakin voi olla hyvinvointia heikentäviä vaikutuksia (Saikku ym. 2014, 135).

2.2. Miehenä olemisesta ja miehenä olemisen tekemisestä

Haastattelemani miehet ovat osallistuneet ainoastaan miehille suunnattuun järjestötoimintaan, joten mitä ilmeisemmin he ovat kokeneet itsensä nimenomaan miehiksi. Hankkeiden kohdentaminen sukupuolikategorian mukaisesti on perustunut siihen, että pitkäaikaistyöttömyyden mahdolliset

seuraukset koskettavat osittain kaikkia, mutta osittain eriytyvät sukupuolen mukaan.

Sosiaalipolitiikan oppialaan kuuluva tutkielmani sijoittuu siten miehiä koskevan tutkimuksen kentälle. Viitataan sukupuolella ensisijaisesti *jonakin olemista* edeltäväksi *jonkin tekemiseksi* siten, että sukupuolta oleminen jäsentää ihmisten ymmärrystä itsestään, tarjoaa yksilöille luonnikkaita toiminnan paikkoja ja sulkee toisaalla niitä pois.

Feministisessä tutkimuksessa sukupuolta on lähestytty biologian, anatomian, ruumiillisuuden, evoluution, sosialisoinnin, instituution, identiteetin, representaation, diskurssin, tavan, habituksen, toiston ja tekemisen käsitteiden kautta (Julkunen 2010, 10; vrt. Pietilä & Ojala 2013; 20, 21; Rossi 2010, 25–31). Sukupuoli ei ole valmiina annettu itsestäänselvyys, vaan sitä tuotetaan jatkuvasti arkisen toiminnan ja kulttuuristen esitysten kautta (Juvonen & Rossi & Saresma 2010, 14). Toistuva, tavanmukainen, tilanteittain ilmenevä sukupuoli toimiminen toteutuu kullekin kulttuurille ja yhteiskunnalle ominaisen *sukupuolijärjestyksen* puitteissa (Julkunen 2010, 10). *Sukupuolisopimus* tarkoittaa kulttuurisesti jaettua, mutta usein implisiittistä koodistoa siitä, miten sukupuolta kuuluu toistaa, miten sukupuolesta tulee toimia, mihin sukupuoli oikeuttaa ja mihin se velvoittaa (Juvonen 2010, 16–21.) Arki on sukupuolen läpäisemää; sukupuoli esiintyy itsestään selvänä ja luonnollisena, kaikkea sosiaalista toimintaa jäsentävänä tosiseikkana (Ojala & Pietilä 2013, 21).

Sukupuolijärjestyksen keskeisistä periaatteista sukupuoliero tarkoittaa erilaisuutta ja erillään pitoa; maskuliinisten ja feminiinisten ominaisuuksien oletetaan olevan vastakkaisia ja toisensa poissulkevia. Ominaisuudet ovat hierarkkisia siten, että maskuliininen on arvostetumpaa feminiiniseen nähden. Myös maskuliinisuus itsessään rakentuu siten, että jotkut maskuliinisuudet näyttävät tavoiteltavimpia kuin toiset. (Julkunen 2010, 15–17.) Maskuliinisuuksia ja feminiinisyksiä tuotetaan yhteiskunnallisissa ja kulttuurisissa rakenteissa, esimerkiksi työelämässä ja läheisissä ihmissuhteissa. (Jokinen 2003, 10, 12, 13.) Miessukupuolen ja maskuliinisuuden välillä ei vallitse suoraviivaista yhteyttä, sillä *miehellä* viitataan miehen sosiaaliseen ja kulttuuriseen kategoriaan identifioituvan tai siihen asetettuun henkilöön, kun taas *maskuliinisuus* tarkoittaa miesten ominaisuuksien ideaalia ja miehen käyttäytymistä ohjaavaa normistoa. Tähän ideaaliin elävän elämän todelliset miehet joutuvat tavalla tai toisella ottamaan kantaa kaikissa elämänvaiheissaan. Sukupuoli kietoutuu muihin yhteiskunnallisiin kategorioihin, esimerkiksi yhteiskuntaluokkaan ja ikään, mihin viitataan *intersektionaalisuuden* käsitteellä. (Ojala & Pietilä 2013, 21, 22.) Tutkielmassani tämä näyttää selkeimmin kahta eri ikäryhmää edustavien miesten kannanotoissa miehenä elämisen haasteisiin.

Maskuliinisuuden elementtejä ovat kilpailullisuus, aggressiivisuus, aktiivisuus, voima, rationaalisuus, itsekontrolli ja itsenäisyys. Missään tapauksessa maskuliinisuus *ei ole* sitä, mitä feminiinisyys on, esimerkiksi yhteisöllisyyttä, tunteellisuutta tai empatiaa (Jokinen 2010, 8). Lisäksi mieheys on ansaittava; mitä enemmän maskuliinisia määreitä mies täyttää, sitä enemmän hän on mies (em. 129). Miehuuden saavuttaminen jatkuvien näyttöjen käy ilmi Sari Mannisen (2011) maskuliinisuuksien rakentumisesta koulun vertaissuhteissa käsittelevästä tutkimuksesta. Tavoiteltavinta maskuliinisuutta edustaa tässä kontekstissa “normaali” ja “tavallinen” poikuus, johon sisältyy kilpailullisuus, urheilullisuus ja kyky tarvittaessa puolustaa itseään. Häpeän ja pelon tunteet sen sijaan on peitettävä. Eroa feminiinisyteen tehdään vähättelemällä kaikkea, mikä viittaa herkkyyteen ja hoivaan. (Em. 69, 70.) Välittämisen vaikeutta maskuliinisuuden rakentumisessa tutkinut Tuija Huuki (2010) tuo tutkimuksessaan esiin saman seikan: kulttuurisesti hyväksyty maskuliinisuuden normisto edellyttää pojilta erottautumista kaikesta feminiinisenä pidetystä. Poikien tunneherkkyyttä ei useinkaan pidetä suotavana ominaisuutena, vaan poikia suorastaan sosiaalistetaan olemaan tunnistamatta tunteitaan. Yhteys omiin tunteisiin ja itsestä välittäminen ovat toisista välittämisen ja vastavuoroisuuden sukupuolesta riippumaton edellytys, mutta poikien myötätuntoista asennoitumista toisiin ihmisiin ei ole nähty kulttuurisesti erityisen suotavana ominaisuutena. (Em. 4, 5.)

Maskuliinisten ominaisuuksien vähäisyys tai heikkeneminen voi olla miehelle identiteetille uhka, mutta myös mahdollisuus. Ikääntyviä miehiä tutkineet Hanna Ojala ja Ilkka Pietilä (2013, 28) toteavat, että vanhenemisen myötä miehen kyky kontrolloida elämänsä usein vähenee ja asema sosiaalisissa hierarkioissa laskee. Miehuuden ihannemitoista syrjään vetäytyminen tarjoaa samalla mahdollisuuden irrottautua normatiivisista odotuksista ja kasvattaa valinnan vapauttaan (em. 29.) Työnteko, menestys (Eerola 2014, 36), taloudellinen kompetenssi ja kyky elättää perheensä (Isola ym. 2019, 160; Jokinen 2000, 210) ovat jossain määrin yhä olennaisia miehuuden elementtejä. Oletan, että ikääntymisen tavoin pitkäaikaistyöttömyys saattaa haastaa miehen kokemusta omasta maskuliinisuudestaan. Työelämän ulkopuolella oleminen voi houkutella esiin myös erilaisia miehenä olemisen tekemisen murtumia ja toisin toistamisen paikkoja.

Miesten puhuminen itsestään ammentaa toisaalta kulttuurisista mallitarinoista, toisaalta tuottaa tälle jännitteisiä vastakertomuksia. Myötäsukaisia kertomisen tapoja ovat miesten ja naisten perustavanlaatuisen erilaisuus, heteroseksuaalisuuden itsestänselvyys, miesten välisen homososiaalisen siteen sekä työteliäisyyden korostaminen. Kunnollinen työntekijäisyys ja tiukka työmoraali näyttävät koulutustasosta riippumatta hyväksyttävänä maskuliinisuutena. Työn itseisarvoa haastaa työyhteisön sosiaalista merkitystä korostava kerronta, johon sisältyy

luottamukselliset ja avoimet suhteet työtovereihin. Miesten välisten ystävyys-suhteiden voiteluaineena tosin toimii usein alkoholin käyttö, joka symbolisesti ilmentää täysivaltaista miehuutta ja siihen sisältyvää vapautta. (Eerola 2014, 31, 33, 35-37). Erityisesti hoivaelementti tuottaa tarinoihin rinnakkaisuutta, jännitteisyyttä ja vastakkaisuutta (em. 28, 39). Hoivan antaminen tarjoaa mahdollisuuksia yhteenkuuluvuuteen, huolenpitoon ja kiintymykseen (Björklund & Sarlio-Siintola 2010, 62). Vaikka hoivaavasta isyydestä on muodostunut kulttuurinen kerronnan normi, miehet itse hoivan vastaanottajina tai miesten keskinäinen hoiva loistavat arkipuheessa poissaolollaan. (Hetero)miesten välistä välittämistä, läheisyyttä ja huolenpitoa ei liiemmin ole teoretisoitu akateemisessa kirjallisuudessakaan (Huuki 2010, 4).

2.3. Osallisuuden kokemus tutkielman teoreettisena viitekehysenä

Osallisuus on monitahoinen ja –tulkintainen käsite, jonka sisältö riippuu pitkälti sen käytön kulloisestakin kontekstista (esim. Isola Anne-Maria & Kaartinen Heidi & Leemann Lars & Lääperi Raija & Schneider Taina & Valtari Salla & Keto-Tokoi Anna 2017; Laitila 2010; Leeman & Hämäläinen 2016; Matthies 2017; Särkelä-Kukko 2014, 34). Tutkielmani käsittelee osallisuuden kokemuksellista ulottuvuutta. Teoreettiseksi lähtökohdaksi olen valinnut Päivi Mäntynevan ja Heikki Hiilamon (2018) osallisuuden ja osattomuuden dynamiikkaa kuntouttavassa työtoiminnassa tarkastelleen artikkelin muotoilun osallisuudesta sekä Elina Nivalan ja Sanna Ryynäsen (2013) sosiaalipedagogisen osallisuuden ideaalia hahmotteluvan osallisuuden käsitteen. Taustoitan teoreettisia lähtökohtiani esittelemällä ensin osallisuuden käsitettä yleisellä tasolla, tuomalla esiin sen monenlaisia käyttötapoja ja sovelluksia. Palveluiden, osallistumisen ja vaikuttamisen tasolta etenen kohti osallisuuden kokemuksellista aspektia. Osallisuuden kokemuksen ytimeksi ja samalla sen ehdoiksi hahmottuvat mielekäs toiminta, autonomian säilyttäminen sekä yhteisyyden kokemus. Seuraavaksi nostan esiin osallisuuden kokemuksen yhtymäkohtia joihinkin sellaisiin teoreettisiin käsitteisiin, jotka sivuavat tutkielmani aihetta. Lopuksi luon katsauksen joihinkin tutkimuskysymyksen kannalta kiinnostaviin, ajankohtaisiin osallisuutta käsitteleviin tutkimuksiin.

2.3.1. Osallisuuden käsiteestä yleisellä tasolla

Osallisuuspuheen juuret ovat 1970-luvulla Euroopassa käynnistyneessä poliittisessa keskustelussa, jossa osallisuudella on tarkoitettu inklusiota ja yhteiskuntaan kuulumista ulossulkemisen ja syrjäytymisen sijaan. Jälkimmäiset kuvastavat osattomuutta ja huono-osaisuutta, joiden dynaamista ja prosessinomaista luonnetta osallisuuspuhe osaltaan ilmentää. (Mäntyneva & Hiilamo 2018, 18.)

Suomalaiseen julkiseen keskusteluun käsite saapui 1990-luvulla erilaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia edistävien hallinnollisten pyrkimysten kautta, taustanaan huoli kansalaisten heikentyneestä luottamuksesta kunnalliseen päätöksentekoon ja hiipuvasta kiinnostuksesta edustukselliseen demokratiaan. Paavo Lipposen I hallituksen (1995–1999) aikana sisäministeriö laati valtakunnallisen osallisuushankkeen, jonka tavoitteena oli toteuttaa hallitusohjelmassa ja vastikään uudistetussa kuntalaissa asetettuja, erityisesti paikallishallintoa koskevia tavoitteita. Edustuksellisen demokratian täydentämistä ja vahvistamista tavoiteltiin lisäämällä kuntalaisten mahdollisuuksia vaikuttaa päätöksentekoon ja kehittämällä suoran kansalaisvaikuttamisen keinoja. (Nivala & Ryyänen 2013, 11–13, 18.)

Monet osallisuusprojektit kohdistuivat lasten ja nuorten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien edistämiseen, mutta etenkin sosiaalitoimen kentällä osallisuuden käsite kietoutui syrjäytymisen, erityisesti kouluttamattomuuden ja työmarkkinoiden ulkopuolelle joutumisen ennalta ehkäisemiseen (Nivala & Ryyänen 2013, 11–13, 18). Osallisuuden edistäminen on kirjattu muun muassa sosiaalihuoltolakiin (Finlex 1301/2014) ja lastensuojelulakiin (Finlex 2007/417) ja sitä on tutkittu vaikeavammaisten (Kivistö 2014), mielenterveyden ja käyttäytymisen häiriöistä kuntoutuvien nuorten (Salminen 2019), nuorten aikuisten sosiaalisen kuntoutuksen (Romakkaniemi & Lindt & Laitinen 2018) sekä kuntouttavaan työtoimintaan osallistuneiden pitkäaikaistyöttömien (Mäntyneva & Hiilamo 2018) näkökulmasta. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos on puolestaan julkaissut useita työpapereita, joissa tarkastellaan tietyn, usein haavoittuvassa asemassa olevan väestöryhmän kokemaa osallisuutta (Castaneda & Larja & Nieminen & Jokela & Suvisaari & Rask & Koponen & Koskinen 2015; Leeman ym. 2018). Osallisuuden edistäminen keskiössä ovatkin usein nimenomaan niin kutsutut riskiryhmät.

Osallisuuden merkitykset saattavat olla keskenään hyvinkin poikkeavia, eivätkä käsitteen erilaiset sisällöt ja käyttötavat välttämättä kohtaa toisiaan edes saman hallinnonalan sisällä. Vakiintuneen osallisuuspuheen ja –toiminnan juuret ovat yhtä kaikki julkishallinnon pyrkimyksissä luoda uudenlaisia toimintatapoja erilaisten ryhmien osallisuuden ja osallistumisen lisäämiseksi. Hyvistä aikeista huolimatta näin ei välttämättä aina käy, vaan osallisuus kutistuu hallinnolliseksi mekanismeiksi ja menettelytavoiksi. Julkishallinnollinen osallisuuspuhe ohittaa herkästi osallisuuden, joka muodostuu omaehtoisesti ja orgaanisesti ruohonjuuritason kohtaamisissa. Osallisuuden käsitteeseen onkin syytä suhtautua kriittisesti kysymällä, kenen osallisuudesta on kulloinkin kyse, miten se on määritelty ja millä ehdoin se voi toteutua. (Nivala & Ryyänen 2013,

14–16, 18.) Selkeää ei välttämättä ole sekään, onko osallisuus tavoite itsessään vai ainoastaan väline saavuttaa jokin toinen tavoite (Matthies 2017, 150).

Nivala ja Ryyänen (2013, 17) tuovat esiin, että osallisuuden idea on toisinaan vaaravyöhykkeessä typistyä normalisoivaksi vallankäytöksi ja pyrkimykseksi ainoastaan sopeuttaa ihminen vallitsevaan tilanteeseensa. Osallisuusparadigmaa hyvinvointipalveluiden yhteydessä tutkinut Aila-Leena Matthies (2017, 156) puolestaan kiinnittää huomion siihen, että osallisuuspuhe voimistuu yhtä aikaa hyvinvointipalvelujen ja kansalaisten sosiaalisten oikeuksien heikkenemisen kanssa. Foucault’laisen yhteiskuntakritiikin hengessä Matthies (2017, 157, 158) toteaa, että äärimmillään osallisuudella voidaan tarkoittaa sisäistettyä hallintaa, voimaantumista pois julkisten palveluiden tarpeesta ja tulemistä ohjailuksi valtavirtaisten tavoitteiden, ennen muuta talouskasvun, palvelukseen.

Myös sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaiden osallisuutta tutkineet Tuula Kivinen, Heidi Vanjusov ja Riitta Vornanen (2020, 277) toteavat osallisuuden esiintyvän toisinaan myös normaaliuden ihanteiden, vaatimusten asettamisen ja väkisin osallistamisen muodossa.

Vinoutuessaan osallisuusparadigma kiinnittää katseen yksilön toimintaan jättäen osallisuuden rakenteelliset esteet huomiotta ja lisäksi eriarvoisuutta alkujaankin eriarvoisten väestöryhmien välillä. Heikossa asemassa oleviin kohdistuu yhä enemmän vaatimuksia ja kontrollia samalla, kun paremmassa asemassa olevat kokevat oikeuksia ja valtaistumista. (Matthies 2017, 158.)

Riskiryhmien kategorisointi, hyvää tarkoittava erityiskohtelu ja esimerkiksi syrjäytymistä koskeva huolipuhe voivat itsessäänkin toimia ulossulkemisen mekanismina (em. 156), jolloin tiettyjen ihmisryhmien osallisuuden lisäämiseen pyrkivät toimet saattavat vaikuttaa todellisen osallisuuden toteutumiseen kahdensuuntaisesti. Osallisuuden paradigmaan kohdistetusta aiheellisesta kritiikistä huolimatta se vaikuttaa elinvoimaiselta ja potentiaalia omaavalta lähestymistavalta esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden kehittämisen yhteydessä.

Kivinen ym. (2020, 269) luonnehtivat osallisuuden perustaksi osallistumisen, toiminnan ja vaikuttamisen ja sen sisällöksi yhteiskuntaan kuulumisen, kuulluksi tulemisen, mielipiteen ilmaisun, vaikuttamisen mahdollisuuden, vastuun ottamisen ja sitoutumisen. Yhteiskunnalliselta tasolta tarkasteltuna osallisuus kiteytyy demokratiaan, oikeuksiin ja mahdollisuuksien tasa-arvoon. Palvelujärjestelmän tasolla korostuu asiakkaiden osuus palveluiden kehittäjinä. Palvelutapahtuman tasolla keskeistä on asiakkaan aktiivinen toimijuus, tasavertainen yhteistyökumppanuus työntekijän kanssa, toimiva vuorovaikutus sekä mahdollisuus osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon. Osallisuuden sidos asiakaslähtöisyyteen ja itsemääräämisoikeuteen on niin tiivis, että jälkimmäisen

ajatellaan suorastaan sisältyvän osallisuuteen, tai toisinpäin. (Em. 269, 270, 275, 276.) Esimerkiksi asiakkaan osallisuutta mielenterveys- ja päihdetyössä tutkinut Minna Laitila (2010, 9) toteaa aiempaan tutkimukseen viitaten, että asiakaslähtöisyyden ja asiakkaan osallisuuden käsitteet ovat keskenään rinnakkaisia. Asiakaslähtöisyys kuvaa organisaation toimintatapaa ja osallisuus asiakkaan kokemusta siten, että ensimmäisellä voidaan edistää jälkimmäisen toteutumista (em. 9, 183). Vastaavasti asiakkaan osallisuuden kokemus saattaa toimia asiakaslähtöisyyden laadun indikaattorina.

Kivinen ym. (2020, 269) toteavat, että pohjimmiltaan osallisuuden kokemus on subjektiivinen, tunneperäinen ja tilannesidonnainen. Se edellyttää suhdetta yhteisöön tai ryhmään (269), näyttäytyy esimerkiksi kykyä integraatioon ja sosiaaliseen toimijuuteen (275), värittyä aiemmilla osallistumisen kokemuksilla (282) eikä sisällä osallistumaan pakottamista (280), vaan päinvastoin sisältää mahdollisuuden myös kieltäytyä osallistumasta. Esimerkiksi pitkäaikaistyöttömien suhteen harjoitettu aktivointipolitiikka mahdollistaa myös negatiivisen pakko-osallisuuden, mutta tällöinkin osallisuuden kokemus voi muodostua kuulluksi tulemisesta, merkityksellisyydestä, luottamuksesta, pystyvyydestä ja oikeudenmukaisuudesta suhteessa työntekijään. Työntekijältä asiakkaan osallisuuden kokemus edellyttää kykyä tasa-arvoiseen ja kunnioittavaan dialogiin, yksilölliseen kohtaamiseen, aitoon kiinnostukseen, joustavuuteen ja jossain määrin myös totunnaisesta valta-asemasta luopumiseen siten, että asiakasta todella kuullaan ja hänen mielipiteensä otetaan huomioon. Työntekijöiden asenteiden ja osaamisen lisäksi asiakkaan osallisuuden kokemusta muotoilevat käytettävissä olevat resurssit, ennen muuta aika. (Em. 283–285, 287.) Valitettavan usein osallisuuden kokemus kilpistyy palvelukohtaamisia kutistavaan kiireeseen (Matthies 2017, 157).

Lars Leeman ja Riitta-Maija Hämäläinen (2016) ovat pohtineet osallisuuden käsitettä asiakasosallisuuden, sosiaalisen osallisuuden ja matalan kynnyksen palveluiden kontekstissa. Asiakasosallisuutta palvelujärjestelmässä voidaan hahmottaa osallisuuden asteiden, tasojen ja sisältöjen mukaan esimerkiksi tieto-osallisuudeksi, suunnitteluosallisuudeksi, toimintaosallisuudeksi ja arviointiosallisuudeksi. Nämä sisältävät muun muassa asiakkaan hyväksyvän kohtaamisen, esteettömän tiedottamisen, mahdollisuus tuettuun osallistumiseen, työntekijän ja asiakkaan välisen luottamuksen, vallan ja vastuun jakamisen uudella tavalla sekä asiakkaan mahdollisuuden toimia omassa elinympäristössään yhdessä muiden kanssa. (Em. 588-589.) Sosiaalisen osallisuus viittaa inklusioon, yhteiskunnalliseen tasa-arvoon, solidaarisuuteen ja koheesioon. Se hahmottuu keinoksi ehkäistä syrjäytymistä ja köyhyyttä sekä edistää

oikeudenmukaisuutta ja yhdenvertaisuutta, mutta myös tavoiteltavaksi arvoksi itsessään. Sosiaalinen osallisuus tarkoittaa tasavertaista mahdollisuutta kiinnittyä hyvinvointia tuottaviin ja ylläpitäviin resursseihin, esimerkiksi koulutukseen, työhön ja sosiaalisiin suhteisiin. Näin ollen jaetut identiteetit, ihmissuhteet, yhteisöt ja ryhmät ovat osa sosiaalista osallisuutta. (Em. 588.)

Sosiaalisen osallisuuden prosessi nivoo yhteen sosiaalisten oikeuksien kaltaisia yhteiskunnallisia kysymyksiä yksilötason kuulumisen tunteen ja ihmisenä kehittymisen kanssa (Leeman & Hämäläinen 2016, 590.) Se edellyttää sosiaalisia suhteita, sosiaalista toimintakykyä ja kokemuksellista tunnetta osallisuudesta. Tunne voi syntyä osallistumisesta konkreettiseen vuorovaikutukseen ja esimerkiksi kansalaisjärjestöjen toimintaan. Vuorovaikutuksen ja toiminnan puitteissa ihmisellä on mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin, kantaa vastuuta, sitoutua ja olla aktiivinen. Järjestösektorin osuus on keskeinen myös matalan kynnyksen palvelujen tuottajana. Matalan kynnyksen palveluilla pyritään usein edistämään etenkin huono-osaisempien ja hankalimmassa elämäntilanteessa olevien väestöryhmien sosiaalista osallisuutta. Palvelun kynnystä madaltavat sen kokonaisvaltaisuus, maksuttomuus, helposti saavutettava sijainti, yhden luukun periaate sekä pyrkimys ilmiöitä ymmärtävään asiakaslähtöisyyteen. Kynnyksen mataluus muodostuu palvelun tarjoajan ja asiakkaan välisestä suhteesta, eikä siten ole kaikille palvelun käyttäjille kaikissa tilanteissa sama. Osallisuuden kokemusta voi edistää, mutta ei asettaa ulkopuolelta. (Em. 589–590.) Sen perustana sellainen tunne yhteen kuulumisesta, josta käsin voi viritä tahto toimia, sitoutua ja vaikuttaa (Rouvinen-Wilenius 2014, 51).

Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen Sosiaalisen osallisuuden koordinaatiohankkeen – Sokran (2014–2020) työskentelyn pohjalta laadittu työpäpaperi (33/2017) hahmottelee osallisuuden käsitteelle teoreettista perustaa ja konkreettista sisältöä. Sen mukaan osallisuus tarkoittaa liittymistä (*involvement*), suhteissa olemista (*relatedness*), kuulumista (*belonginess*), yhteisyyttä (*togetherness*), yhteensopivuutta (*coherence*), mukaan ottamista (*inclusion*), osallistumista (*participation*), vaikuttamista (*representation*), demokratiaa ja kaiken edellä mainitun järjestämistä (*governance*). Perustavimmillaan se merkitsee ihmisen kuulumista sellaiseen kokonaisuuteen, jossa hän kykenee oman elämänsä kulkuun vaikuttavana toimijana kiinnittymään erilaisiin hyvinvoinnin lähteisiin ja mielekkäisiin vuorovaikutussuhteisiin. Heikommassa asemassa olevien ihmisen kokemus osallisuudestaan saattaa kuitenkin olla aukkoisen, esimerkiksi silloin, kun ihminen on vailla työtä, mutta tarjolla olevat työllistymiseen tähtäävät toimenpiteet pikemminkin heikentävät hänen toimintavalmiuksiaan kuin vahvistavat niitä. Osallisuus voi siten toteutua tai olla toteutumatta institutionaalisissa. Ennen kaikkea osallisuus toteutuu ihmisten välisissä katseissa,

kosketuksissa, eleissä ja puheissa. (Isola ym. 2017, 3.) Seuraavassa luvussa jatkan osallisuuden kokemuksellisen puolen tarkentamista tutkielmani teoreettiseksi viitekehyykseksi. Tutkielmani varten rakentamani (rajaamani) osallisuuden käsitteeni taustalla vaikuttaa aiemmin mainitsemani sosiaalipedagoginen osallisuuden käsite, joten esittelen sitä seuraavaksi tarkemmin.

2.3.2. Osallisuuden käsitteestä tässä tutkielmassa

Elina Nivalan ja Sanna Ryytäsen (2013) muotoileman sosiaalipedagogisen osallisuuden käsitteen lähtökohta on yhteneväinen edellisen luvun lopussa hahmotellun kaltaisen sosiaalisen osallisuuden käsitteen kanssa. Olennaisiksi elementeiksi nousevat yhteiskunnallinen sisäpuolisuus sekä osansa saaminen elämänlaadun turvaavista mahdollisuuksista ja voimavaroista. Osallisuuden – aktiivisuuden ja osallistumisen, kiinnostuksen ja halun vaikuttaa, paikan löytämisen yhteiskunnassa sekä elämisen yhteydessä itseensä ja ympäristöönsä – vastakäsite on osattomuus: passiivisuus, välinpitämättömyys, syrjäytyminen ja vieraantuminen. Osallisuuden toteutuessa osallistujassa kehittyä voimaantumisen, valtaistumisen, kyvykkyyden ja merkityksellisyyden tunteita, joiden kautta osallisuus lähenee toimijuuden käsitettä. (Em. 19, 20, 23, 24.) Osallisuus ei ole sen enempää yksilön kuin yhteisönsä ominaisuus (em. 24, 26), vaan *suhde* näiden kahden välillä (Hiilamo & Mäntyneva 2018, 19).

Osallisuuden idean ymmärtäminen edellyttää ajatusta ihmisestä perusolemukseltaan sosiaalisena, muihin ihmisiin yhteydessä elävänä olentona. Pelkistetyimmillään osallisuudessa onkin kysymys yhteisöön kuulumisesta, sen jäsenenä toimimisesta ja siihen kuulumisen tunteesta. (Nivala & Ryytäsen 2013, 26.) Toteutuakseen osallisuus edellyttää yhteisöjä, joissa Nivalan ja Ryytäsen (2013, 27) sanoin ”on mahdollista toimia ja tulla nähdyksi, kuulluksi ja tunnustetuksi ainutlaatuisena ihmisenä, omana itsenään ja arvokkaana osana yhteisöä.” Jokaisella yhteisön jäsenellä tulee olla todellisia toiminnan mahdollisuuksia sekä valtaa vaikuttaa ja sen mukanaan tuomaa vastuuta yhteisönsä asioista. Osallisuus ei siten ole yhteisön valmis ominaisuus, vaan yhteisön jäsenet tuottavat osallisuutta omalla toiminnallaan. Sosiaalipedagogisesta näkökulmasta katsottuna osallisuuden ideaali lähenee yhteisön ideaalia ja toteutuu tyypillisesti nimenomaan pieniyhteisöissä, mutta samalla se sisältää ihmisen kyvyn kiinnittyä yhteiskunnallisiin suhteisiin ja niiden tarjoamiin hyvinvoinnin resursseihin. Osallisuus ei tule annettuna, vaan ihminen kasvaa siihen vuorovaikutuksessa häntä ympäröivän todellisuutensa kanssa. (Em. 2013, 26–28.)

Tiukatkaan laatukriteerit täyttävä *osallistuminen* ei takaa osallisuutta (Nivala & Ryyänen 2013, 24), mutta osallistuminen on silti tärkeä tavoite ja arvokas toiminnan muoto (em. 32).

Parhaimmillaan liikkeelle lähteminen, yhteen kokoontuminen ja yhdessä toimiminen luovat johonkin kuulumisen tunnetta, joka kannustaa ja sitouttaa osallistumaan edelleen. Näin syntyy itseään vahvistava positiivinen kehä, jossa kuulumisen ja liittymisen tunteet vahvistuvat, omat toimintakyvyt ja toimintavalmiudet kehittyvät, tiedolliset ja taidolliset valmiudet kasvavat ja oman arvokkuuden kokemus voimistuu. Osallisuuden ytimessä on mahdollisuus kokea yhteenkuuluvuutta arkisessa elämässään, jakaa kokemuksiaan muiden kanssa, tuntea olevansa yhteisönsä tarpeellinen jäsen ja kokea tulevansa arvostetuksi. (Em. 2013, 31–33.) Saman aikaisesti ihmisellä itsellään täytyy olla mahdollisuus määritellä, millainen osallistuminen on hänelle mielekästä ja mistä osallisuuden kokemus hänen omalla kohdallaan muodostuu (em. 17).

Nivala ja Ryyänen (2013) nostavat esiin saksalaisen filosofin Axel Honnethin (2012) *tunnustuksen* teorian osallisuuden kokemusta taustoittaessaan. Teorian mukaan ihminen tarvitsee sosiaalisessa vuorovaikutuksessaan hyväksytyksi, arvostetuksi ja omana erityislaatuisena itsenään huomioiduksi tulemisen kokemuksia. Tunnustuksen saaminen on niin olennaista, että tavalla tai toisella ihminen kamppailee sen saavuttamiseksi niin lähisuhteissaan, yhteisöissään kuin yhteiskunnallisellakin tasolla. Tunnustuksen saaminen tai sen saamatta jääminen muotoilee olennaisesti yksilön identiteettiä. Merkittävin tunnustuksen muoto tapahtuu vastavuoroisissa suhteissa samalla, kun tunnustuksen puute muodostaa keskeisen yhteiskunnallisen epäkohdan. Tunnustuksen teoria tukee näkemystä tasa-arvoisten vuorovaikutussuhteiden merkityksestä omiin kykyihin ja mahdollisuuksiin uskomiselle ja siten myös osallisuuden toteutumiselle. (Em. 29.)

Tunnustamista ja sen vastavuoroisuutta vanhustyössä teoreettisesti lähestynyt Jari Pirhonen (2015, 26) toteaa, että auttamistyön kentässä asioiden tunnistaminen tapahtuu usein tehokkaasti, mutta ihmisen tunnustaminen, hänen olemassaoloonsa ja ihmisyyteensä liittyvät seikat saattavat jäädä huomiotta. Honnethin (2005; 2012) ohella muiden aiempien tutkijoiden teoreettiseen työhön viitaten Pirhonen (2015, 26) toteaa, että ihmisen minäkuva rakentuu toisilta ihmisiltä saadun tunnustuksen varaan. Tyytyväisyys itsen edellyttää merkityksellisten toisten hyväksyntää; tässä suhteessa riippuvuus toisista ihmisistä jatkuu läpi elämän. Tunnustaminen onkin luonteeltaan oman kohteensa konstruoivaa, sillä minäkuvamme rakentuu väistämättä vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. (Em. 26, 27, 33.)

Pirhosen (2015, 27) mukaan ihminen tarvitsee rakkautta, kunnioitusta ja arvostusta voidakseen luoda ja ylläpitää myönteistä identiteettiä. Tunnustamisen kentistä rakkauden kentällä ihminen voi tulla hyväksytyksi sellaisena kuin on sillä seurauksella, että hänessä viriää itseluottamus.

Lähtökohtaisesti rakkaus merkitsee tarvitsevuuden tunnustamista, jolloin rakkaudella tarkoitetaan romanttisten suhteiden lisäksi kaikkia ystävyys-, hoiva- ja huolenpitosuhteita. Oikeuksien kentällä ihminen voi saavuttaa itsekunnioituksen, saadessaan muilta ihmisiltä kunnioittavaa kohtelua ja kokiessaan olevansa saman arvoinen toisten kanssa. Ehjä minäkuva edellyttää lisäksi itsetuntoa, jonka lähde on solidaarisuuden kentällä. Hyvä itsetunto muodostuu yhteisön hyväksynnästä ja arvostuksesta, joka kohdistuu ihmiseen sellaisena kuin hän on, ottaen vastaan sen, mitä hänellä on annettavana. (Em. 28.)

Pirhosen (2015, 29) sanoin ”ihminen on tavattaessa kohdattava”. Tunnustaminen on ennen muuta ihmisyyden tunnustamista: sanoja, tekoja, kohtelua ja asennetta, jossa ammatillisen työskentelyn kohteena olevaa henkilö ei näyttäydy itsestä poikkeavana toisena, vaan ainutkertaisena ihmisenä omassa elämänsähistoriassaan (em. 29, 30, 32, 33). Tarvittaessa hänestä on otettava myös vastuu (em. 30), sillä ihmisyyden ytimessä on haavoittuvuus. Haavoittuvana olentona ihminen on pohjimmiltaan riippuvainen toisista. Haavoittuvuus ja riippuvaisuus eivät kuitenkaan ole ristiriidassa itsekunnioituksen kanssa silloin, kun ihminen tulee kohdatuksi tunnustamisen periaatteita noudattaen. (Em. 33). Sosiaalityöntekijöitä ja sosiaalityön asiakkuutta tutkinut Kirsi Juhila (2006, 170, 172) toteaa autonomian olevan kulttuurisesti arvostettu ja tavoiteltu tila, jota vasten riippuvuus näyttäytyy usein aikuisuuden puutteena, keskeneräisyytenä ja heikkoutena, häpeällisyytenäkin. Toisten ihmisten tarvitseminen ja keskinäinen huolenpito ovat kuitenkin yleisinhimillisiä, kaikkia koskevia ominaisuuksia, eikä itsemäärääminen edellytä itseriittoisuutta. Autonomian toteutumista edistää tukea tarvitsevan ihmisen mahdollisuus säilyttää avun vastaanottaminen omassa hallinnassaan. (Em. 167, 172–175.)

Mäntyneva ja Hiilamo (2018, 22) nostavat Honnethin (2012) teoriaan viitaten esiin, että ihmisen on tunnettava tulevansa hyväksytyksi ja arvostetuksi omana itsenään sekä koettava tulevansa kohdelluksi oikeudenmukaisesti, jotta hänelle voi muodostua tunne omasta merkityksellisyydestään ja mahdollisuuksistaan. Tutkiessaan osallisuuden ja osattomuuden dynamiikkaa kuntouttavassa työtoiminnassa Mäntyneva ja Hiilamo (2018, 20) ovat kiinnittäneet huomiota erityisesti siihen, mitä kuntouttavassa työtoiminnassa tehdään, millaisia ovat työtoiminnan sosiaaliset käytännöt, millaisia merkityksiä osallistujat kerronnassaan työtoiminnalle antavat ja millaista toimijuutta he ilmaisevat.

Lopputuloksena osallisuus ja osattomuus muodostavat jatkumon *toiminnan, yhteenkuuluvuuden ja autonomian* sekä toimeettomuuden, ulkopuolisuuden ja kontrollin välille (em. 2018, 20, 23).

Toiminnan ydin on tekemisessä. Omia kykyjä ja kiinnostuksen kohteita vastaava mielekäs *tekeminen* vahvistaa osallisuuden kokemusta, piinaava toimeettomuus tai tunne toiminnan merkityksettömyydestä heikentävät sitä. Mielekäs tekeminen ja yhteisössä toimiminen ylläpitävät kokemusta koko elämän mielekkyydestä. Kääntäen: tekemisen puute esimerkiksi työttömyyden muodossa saattaa vieraannuttaa ihmisen itsestään ja elämästään, ellei hän kykene kompensoimaan työn ja työyhteisön puutetta muilla tavoin. (Niemelä 2010, 27–30.) Mäntynevan ja Hiilamon (2018, 21) tutkimuksen mukaan myös kuntouttavaan työtoimintaan osallistumisen mukanaan tuoma päivärytmi ja arjen jäsentyminen saattavat tukea osallisuuden kokemusta.

Varsinaisen tekemisen ohella tärkeää on omaehtoiseen puuhailu ja yhdessä oleminen. *Yhteisyys* ilmenee yhdessä tekemisenä, keskinäisenä tukena ja huumorina. Osallistuminen tarjoaa mahdollisuuksia myös ystävyyssuhteiden syntymiselle, vaikka enimmäkseen kanssaosallistujat rinnastuvat työtovereihin. Ohjaajien arvostava, osallistujien yksilöllisyyden huomioiva työote vahvasti osallistujien toimijuutta, samoin osallistujien mahdollisuus vaikuttaa työtoimintaa koskeviin yhteisiin asioihin. Osallistujille tärkeää on kunnioituksen, tasa-arvoisuuden, lempeyden ja innostavuuden ilmapiiri, samoin tilaisuus kokea itsensä hyödylliseksi. (Mäntyneva & Hiilamo 2018, 20–22, 24.)

Autonomia tarkoittaa mahdollisuutta vaikuttaa itseään koskeviin asioihin, vapautta valita ja kohdatuksi tulemista tavalla, jonka kokee omakseen. Ilman valtaa tai vastentahtoisesti toteutuva osallisuus kutistuu osallistumiseksi, jota pahimmillaan leimaa kontrolli, merkityksettömyyden kokemus, välinpitämättömyys ja entisestään haurastuva toimijuus. Autonomia ja voimaantuminen ilmenevät voimavaraistumisena: kyvykkyyden kokemuksena, minäpystyvyyden vahvistumisena, elämän hallittavuuden tunteen lisääntymisenä ja myönteisten tulevaisuushorisonttien aukeamisena. (Em. 23–25.) Esimerkiksi vaikeavammaisten ihmisten osallisuutta tutkinut Mari Kivistö (2014, 45) sisällyttää voimaantumisen yhdeksi osallisuuden elementiksi; käsitettä on tarkemmin avannut muun muassa Tuija Kotiranta (2008) väitöskirjassaan Aktivoinnin paradoksit.

Mäntyneva ja Hiilamo (2018, 19) määrittelevät osallisuuden olevan ”yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan välistä suhdetta kuvaava kokemuksellinen käsite”, joka on sidoksissa yhteiskunnan rakenteisiin ja yksilön elämäntilanteeseen. Amartya Senin (1993; 2010) toimintamahdollisuuksien

teoriaan viitaten he toteavat, että ihmisellä tulee olla mahdollisuus tavoitella ja saavuttaa itselleen arvokkaita asioita. Anne-Maria Isola, Heidi Kaartinen, Lars Leemann, Raija Lääperi, Taina Schneider, Saila Valtari ja Anna Keto-Tokoi (2017, 9) painottavat osallisuuden viitekehystä hahmottelevassa työpaperissaan myös toimintavalmiuksien teoriaa, mutta täydentävät sitä useilla muilla teoreettisilla lähtökohdilla. Itseohjautuvuusteoria esittää ihmisen kolmeksi perustarpeeksi omaehtoisuuden (*autonomy*), kyvykkyyden (*competence*) ja yhteisyyden (*relatedness*), joita on myöhemmin täydennetty neljännellä perustarpeella, hyvän tekemisellä (*benevolence*). Näiden tarpeiden tyydyttyessä ihmisessä herää sisäinen motivaatio, jonka tiedetään olevan ulkoista motivaatiota palkitsevampaa. Motivaatio syntyy myönteisesti virittyneessä mielessä, uskossa siihen, että tavoitteet ovat omien ja yhteisten resurssien avulla saavutettavissa. Toiveikkaus ja pystyvyyden tunne mahdollistavat haasteiden ottamisen vastaan, mutta uskomukset ja tulkinnat omasta selviytymisestä muodostuvat nimenomaan vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Inhimillisen kehityksen teoria puolestaan kytkee toisiinsa osallisuuden ja inhimilliset tarpeet: olemassaolon, turvan, tunteet, ymmärtämisen, osallistumisen, joutilaisuuden, luovuuden, identiteetin ja vapauden. Kukin tarve ilmenee olemisen, omistamisen, tekemisen ja vuorovaikutuksen osa-alueella. (Em. 12, 15, 16.) Tutkielmassani käyttämäni osallisuuden kokemuksen käsite on saman suuntainen Isolan ym. (2017, 10, 11) osallisuuden viitekehysten kanssa autonomian ja kunnioituksen, sosiaalisen vuorovaikutuksen, yhteisyyden tunteen ja tuen vastaanottamisen, osallistumisen, valitsemisen ja sitoutumisen sekä rentoutumisen ja leikin osa-alueilla.

Osallisuus muodostuu vuorovaikutteisissa olemisen, toimimisen ja osallistumisen prosesseissa. Olennaista osallisuudelle on mielekäs tekeminen vastakohtana voimattomalle ja vastentahtoiselle tekemisen puutteelle, sekä merkityksellinen vuorovaikutus suhteessa toisiin ihmisiin. Mieli rakentuu ja *tapahtuu* suhteessa toisiin ihmisiin: tunteissa, ajatuksissa, jaetuissa kokemuksissa ja merkityksenantoprosesseissa. Merkityksellisyys muodostuu siten ihmisten välisessä monimuotoisessa ja myönteisiä tunteita virittävässä toiminnassa. (Isola ym. 2017, 16, 17.) Nivalan ja Ryytäsen (2013) tavoin Isola ym. (2017, 16) sitovat osallisuuden käsitteen on kiinteästi toimijuuden käsitteeseen, ajatukseen ihmisestä tulevaisuuteen orientoituvana, luovuuteen kykenevänä ja tietoisena olentona. Tähän palaan seuraavassa luvussa, jossa luon katsauksen tutkimustehtäväni ja tutkielmani kohderyhmän kannalta relevanttiin, pääasiassa muista teoreettisista viitekehyksistä käsin tehtyyn ajankohtaiseen tutkimuskirjallisuuteen.

2.3.3. Osallisuuden käsitettä kehystävää tutkimusta

Pitkäaikaistyöttömien miesten osallisuuden kokemuksia etenkin järjestötoiminnan kontekstissa ei ole juurikaan tutkittu. Pro gradu –tutkielman tai ammattikorkeakoulun opinnäytetyön tekijöitä työelämän ulkopuolella olevien miesten, heikossa työmarkkinatilanteessa olevien työnhakijoiden tai pitkäaikaistyöttömien elämäntilanteet ovat sen sijaan innoittaneet (ks. esim. Fagerlund 2016; Helenius 2014; Jaaranen 2018; Karppinen & Sarajärvi 2016; Koskela 2019; Kuusisto & Koskinen 2017; Pohjonen 2016; Rantanen 2016; Raussi & Salminen 2017). Opinnäytetöiden tarkastelukulmat vaihtelevat koetusta hyvinvoinnista, voimavaroista ja toimijuudesta vertaistuellisen yhteisyyden rakentumiseen, ansiotyölle annettuihin merkityksiin ja miehen identiteetin rakentumiseen. Aihepiiriä on lähestytty monenlaisista taustateorioista, aineistoista ja menetelmällisistä valinnoista käsin kuitenkin niin, että johtopäätökset viittaavat samaan suuntaan. Työelämään kiinnittyminen on miehille tärkeää, mutta ei pelkästään pärjäämisen eetoksen kautta. Merkityksellistä on myös yhteisöön kuulumisen ja siinä arvostuksen saaminen. Pitkään työelämän ulkopuolella olleet miehet tarvitsevatkin usein tukea sekä ammattilaisilta että toisiltaan, jolloin tuen ydinelementiksi muotoutuvat mielekäs toiminta, kohdatuksi tuleminen ja autonomian vahvistuminen.

Lars Leeman, Anna-Maria Isola, Minna Kukkonen, Henna Puromäki, Salla Valtari ja Anna Keto-Tokoi (2018) ovat tutkineet työelämän ulkopuolella olevien aikuisten osallisuuden kokemusta Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinoitihankkeen – Sokran kehittämishankkeiden osallistujien keskuudessa. Tutkimuksen vastaajista noin 70% oli pitkäaikaistyöttömiä ja monet heistä olivat kokeneet syrjäytymisen uhkaa (em. 5, 26). Leemanin ym. (2018) tutkimuksessa osallisuus koostuu kolmesta ulottuvuudesta: toiminnasta itsestään, merkityksellisyyden kokemuksesta ja yhteydestä toisiin ihmisiin, sekä resurssien ja toimintavalmiuksien mahdollistamasta tarpeiden tyydytyksestä siten, että tyydyttyneet tarpeet edelleen vahvistivat toimintavalmiuksia (em. 13). Vastaajien osallisuuden kokemuksessa esiintyy monenlaisia haasteita, esimerkiksi kamppailua taloudellisten vaikeuksien, terveyshuolien ja elämän ennakoimattomuuden kanssa. Verrokkiväestöön nähden kolminkertainen määrä (40%) kokee psyykkistä kuormittuneisuutta. Kolmannes vastaajista ei luota toisiin ihmisiin, joka toiselta puuttuu usko vastavuoroisuuteen. Elämänlaatunsa arvioi hyväksi vain 20% vastaajista, mikä on kolme kertaa pienempi prosenttiosuus kuin väestössä keskimäärin. Myös yksinäisyyden kokemus on yleisempää. (Em. 51.) Vastaajista noin 80% kokee hyödylliseksi osallisuutta vahvistamaan pyrkivien hankkeiden toimintaan osallistumisen (em. 52). Arjessaan he toteuttavat monenlaista, ulospäin näkymätöntä toimijuutta ja aktiivisuutta (em. 44). Pientä toimijuutta tutkineen Marja-Liisa Honkasalon (2013)

mukaan toimijuus ottaa toisinaan myös pieniä muotoja, esimerkiksi jäämistä tai sietämistä. Tällöin näennäinen passiivisuus ja ei-tekeminenkin sisältävät voimavaroja verottavaa tapahtumista, sopeutumista, kiinnittymistä ja irti ponnistelua kuormittavien olosuhteiden ja tunteiden verkostossa. (Honkasalo 2013, 42, 44, 48, 52.)

Vertaillaessaan työttömien ja työllisten koettua hyvinvointia toimintavalmiuksien viitekehyksessä, ihmisen todellisina mahdollisuuksina *olla ja tehdä*, Saikku ym. (2014, 119, 134) toteavat työttömien ja työllisten kokemien hyvinvoinnin erojen viittaavan eroihin siinä, millaisia toimintavalmiuksia näillä ryhmillä on tavoitella ja saavuttaa arvokkaiksi kokemiaan toimintoja. Nuorten kuntoutusrahan luomaa osallisuutta toimintamahdollisuuksien viitekehyksessä tutkinut Jarkko Salminen (2019, 393) toteaa aiempaan tutkimukseen viitaten, että haavoittuvassa asemassa olevat nuoret saattavat joutua osattomuuden kierteeseen, jossa palkkatyön puute, taloudellinen niukkuus ja mielenterveysongelmat uhkaavat tehdä toinen toisistaan yhä todennäköisempiä. Köyhyys ja pitkäaikaistyöttömyys taloudellisen osattomuuden muotoina lisäävät ulkopuolisuutta, heikentävät itsetuntoa ja kaventavat toimintamahdollisuuksia. Menestyksekkäs mielenterveyskuntoutuminen edellyttää oireiden kanssa toimeen tulemisen lisäksi mahdollisuuksia itsenäistyä, päästä käsiksi hyvinvointia kartuttaviin resursseihin, tulla tietoiseksi taidoistaan, kasvattaa niitä sekä valita itse päämääränsä ja tavoitteensa. Osallisuuden esteiksi saattavat nousta esimerkiksi tunnistamattomat oppimisvaikeudet, väärin mitoitettut haasteet, epäonnistuneet ammatinvalinnat, ulkopuolelta asetettu tuen tarpeen määrittely sekä auttavien tahojen ainainen kiire. (Em. 397–399.)

Osallisuuden ja osattomuuden dynamiikkaa voi tarkastella myös toimijuuden näkökulmasta, sillä osallisuuden ja toimijuuden reunaehdot näyttäytyvät pitkälti samanlaisina. Toimijuuden vahvistumisen edellytyksiä kuntouttavassa työtoiminnassa tutkinut Päivi Mäntyneva (2019, 13) määrittelee toimijuuden osallisuuden tavoin prosessinomaiseksi suhteeksi yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan välillä. Toimijuus muodostuu ihmisen hallussa olevien voimavarojen sekä rakenteellisten, materiaalisten ja sosiaalisten olosuhteiden leikkauspisteessä. Toimijuus ei siten palaudu toimintakyvyn potentiaaliksi, vaan todellisiksi toimintamahdollisuuksiksi ja toiminnaksi. (Em. 14.) Toimijuuden viitekehystä ikääntymisen ja arkielämän kontekstissa hahmotellut Jyrki Jyrkämä (2008, 192, 193) esittää toimijuuden intentionaalisenä, tavoitteellisenä ja merkityksiä sisältävänä toimintana, joka toteutuu mahdollisuuksia ja esteitä luovassa ajallisessa ja paikallisessa rakenteessa. Luonteeltaan toimijuus on arkista, vuorovaikutuksellista ja suhteessa toisiinsa toteutuvaa. Se ilmenee merkityksellisenä, tulkinnallisena ja myös neuvoteltavana kokemuksena, joka voi saada

aktiivisuuden, joutilaisuuden, vastarinnan tai sopeutumisenkin muotoja. Toimijuudessa on aina läsnä elämäntilanteiden muodostumisen, voimavarojen kurtumisen ja niiden hupenemisen sykli. Toimijuuden näkökulma laajenee kohti hyvinvoinnin ja elämänlaadun kysymyksiä, sillä toimijuus voidaan ymmärtää myös ihmisen osallisuutena omaan elämäänsä. (Em. 192, 193, 195–197.)

Mäntyneva (2019, 14) täydentää edellistä nostamalla eksplisiittisesti esiin iän, sukupuolen ja kulttuurisen kontekstin toimijuuden taustatekijöinä, mutta myös *sattuman* merkityksen erityisesti elämänpolkujen risteyskohdissa. Samalla hän (2019, 15) laajentaa toimijuuden käsitettä kohti sosiaalipedagogisia yhteiskuntaan integroitumisen ja osallisuuden vahvistumisen aspektoja. Toimijuus ilmenee *muutoksen mahdollisuutena*, kriittisen ja reflektoivan tietoisuuden kehittymisenä sekä voimaantumisenä toimintakykyisyyksien ja pystyvyyden merkityksessä. Palvelujärjestelmän tasolla tämä merkitsee aitojen toimintamahdollisuuksien ja myönteisten siirtymien luomista, tilan ja äänen antamista sekä asiakkaan autonomian vaalimista. Autonomia ja vapaus eivät saa asettua tarvitsevuuden ja riippuvuuden kääntöpuoleksi, vaan pikemminkin niiden vastavuoroiseksi edellytykseksi. Työotteen laadulla on ehdottomasti merkitystä, sillä asiakkaan voimaantumisen kokemus on yhteydessä palvelujen vaikuttavuuteen. (Em. 14–16.)

Mäntynevan (2019, 21) tutkimuksessa toimijuuden vahvistuminen ilmenee toimintakykyjen ja –valmiuksien, yhteiskunnallista asemaa koskevan reflektion, motivaation, tulevaisuushorisontin sekä arvostusten ja tunteiden ulottuvuuksilla siten, että *tunteet* limittyvät kaikkein kiinteimmin muihin ulottuvuuksiin. Toimijuuden vahvistuminen näyttäytyy kokemuksena lisääntyneistä voimavaroista, esimerkiksi parempana fyysisenä kuntona, psyykkisenä hyvinvointina, sosiaalisten taitojen kurtumisena tai jaksamisen tunteena. Toimintakykyisyyttä ilmentävät myös pystyvyyden tunne, itsetunnon koheneminen, onnistumisen kokemukset ja kasvanut kyky tarttua tarttumista edellyttäviin asioihin. (Em. 20, 21.) Reflektio mahdollistaa yhteiskunnallisen kannanoton ja jaettujen kokemusten sanoittamisen (em. 2019, 24, 28; vrt. Freire 1970/2005; Nivala & Ryyänen 2013). Tarve toimintaan yhdistyy autonomiaan, vapaaehtoisuuteen, mielekkääseen tekemiseen sekä läsnä olevaan ja ammattitaitoiseen ohjaukseen. Pitkään jatkuva taloudellisen niukkuus tai sosiaalisissa suhteissa koettu arvostuksen puute lyhentää suunnitelmien aikajännettä ja kaventaa kokemusta vaihtoehtoista. Mahdollisuuksia ja toimintakykyjä jää herkästi käyttämättä, vaikka niitä objektiivisesti katsoen yhä on. (Mäntyneva 2019, 23, 24.) Outi Hietala (2018, 132) toteaa sosiaalista kuntoutusta käsittelevässä artikkelissaan, että asiakkaan toivottomuuden tunteet ja epäonnistumisen pelko edellyttävät työntekijältä kiireettömyyttä ja kykyä kohdata energiaa sitovat tunteet, sillä

kuntoutuminen edellyttää luottamusta omiin mahdollisuuksiin ja voimavaroihin. Mäntyneva (2019, 23) sisällyttää edellisen toimijuuden vahvistumisen ehdoksi. Kotiranta (2008, 85) puolestaan toteaa avuttomuuden tunteen lisääntyvän silloin, kun ihmisen taidot ja toimintakyvyt eivät vastaa ulkoisen todellisuuden asettamia haasteita.

Tunnustusta vaille jäämisen kokemus ja elämäkulussa huvennut itsearvostus voivat korjaantua arvostavassa, välittävässä ja jokaisen omana itsenään kohtaavassa toimintakulttuurissa (Mäntyneva 2019, 27). Mäntynevan (2019) tutkimuksen mukaan myönteiset tunnekokemukset tukevat osallistujien voimaantumista ja vahvistavat heidän toimijuuttaan. Kunnioituksen ja arvostuksen saaminen, hyväksytyksi tuleminen ja tasavertainen kohtelu vahvistavat pystyvyyden tunnetta ja uskoa omiin kykyihin, mutta heijastuvat myönteisesti myös ilmapiiriin kokonaisuudessaan. Ihmisten ilmoille lähteminen, sosiaalisen verkoston laajeneminen, yksinäisyyden lievittyminen, onnistumisten näkeminen ympärillä sekä työskentely yhdessä yhteisen tavoitteen eteen saattavat nekin tukea ihmisen toimijuutta. (Em. 24, 25.) Parhaimmillaan kuntouttavaan työtoimintaan osallistuminen tuottaa asiakkaisissa iloa, innostuneisuutta, toiveikkautta ja luottavaisuutta elämään (em. 24) sekä hyvinvoinnin kohenemista laajemminkin (em. 13). Motivaatiota, myönteistä tulevaisuushorisonttia ja voimaantumisen kokemusta rakentaa keskeisesti toimintaan osallistumisen vapaaehtoisuus (em. 25; vrt. Mäntyneva & Isola 2019, 247).

Lähitulevaisuuden suunnittelu sitouttaa kuntouttavaan työtoimintaan, mutta asiakkaiden elämäntilanteessa suuremmat myönteiset siirtymät, esimerkiksi koulutukseen tai palkkatyöhön hakeutuminen, voivat olla toissijaisia päämääriä. Toimijuuden vahvistumisen edellyttää vähissä olevien voimavarojen kerryttämistä, mikä puolestaan edellyttää *aikaa*. (Mäntyneva 2019, 25, 26.) Myös *rytmillä* ja *hetkellä* on merkitystä. Jaettua toimijuutta ammatillisessa kuntoutuksessa tutkineet Leena Åkerblad ja Kaisa Haapakoski (2020, 227) kiinnittävät huomiota siihen, että palveluiden ja instituutioiden rytmit saattavat olla yhteen sovittamattomia niihin osallistuvan ihmisten arjen ja elämäntilanteiden rytmien kanssa. Interventioiden oikea-aikaisuus tarkoittaa, että osallistujalla täytyy olla käytössään osallistumisen edellyttävät voimavarat ja resurssit, joilla hyödyntää niiden tarjoamat muutoksen mahdollisuudet. Muussa tapauksessa tukitoimet saattavat vain kuluttaa entisestäänkin niukoilla olevia voimavaroja. Resurssipulan ymmärtäminen luo pohjaa työntekijän ja osallistujan väliselle yhteisymmärrykselle. Sen sijaan kiirehtimisen tuntu, vähäiset mahdollisuudet omaehtoiselle pohdinnalle sekä liian nopeaan tahtiin vastaan tulevat asiat tuottavat ohitetuksi tuleamista ja turhautumisen tunnetta. (Em. 227, 228.) Mäntyneva (2019, 27) ehdottaakin, että

kuntouttavan työtoiminnan asiakkaiden yksilöllisiin elämäntilanteeseen, taustoihin, motivaatioon ja tuen tarpeisiin kiinnitettäisiin nykyistä enemmän huomiota.

Toimijuuden, autonomian ja tuen tarpeen dynamiikkaa voi tarkastella myös elämänkulun, pystyvyyden ja ihmisen pienuuden näkökulmasta. Toimijuuden dilemmaa tutkineiden Kaisa Ketokiven ja Mianna Meskuksen (2015) mukaan elämänkulun häiriötilat haastavat käsityksen (kaikki)kykenevästä toimijasta. Toisinaan ihminen kykenee harjoittamaan toimijuuttaan vapauden ja valintojen tekemisen merkityksessä vasta toisilta ihmisiltä saadun tuen ja vastavuoroisen sidoksen varassa. (Em. 47–49.) Honkasalo (2013) toteaa filosofi Hannah Arendtiin (2002) viitaten, että toimijan vapaus aloittaa uutta toteutuu aina suhteessa kaikkeen jo entuudestaan käynnissä olevaan. Toimijuus kietoutuu elämänkulkuun. Toiminta kuitenkin erottaa ihmisen muista ja toiminnan kautta ihmiset tulevat näkyväksi toisilleen. Sanat ja teot ovat siten ihmiseksi tulemista, mutta samalla myös liittymistä inhimillisesti jaettuun maailmaan. (Em. 46.) Niinpä yhteisessä toiminnassa voi muodostua osallisuutta vain, jos sen ytimessä on arvostava, tukea tarjoava suhtautuminen toisiin ihmisiin, sekä keskinäisen riippuvuuden ymmärtäminen elämän peruselementiksi (Nivala & Rynnänen 2013, 33, 35).

Isolan ym. (2016, 151, 158) tutkimuksessa köyhien *selviytyminen* määrittyy tilalliseksi ja ajalliseksi väljyydeksi, pakottavuuden tunnun vähenemiseksi ja pystyvyyden tunteen kasvuksi, minkä seurauksena ihmisen motivaatio tavoitella haluamiaan asioita vahvistuu yhdessä saavuttamista koskevan (itse)luottamuksen kanssa. Selviytyminen muodostuu useista tekijöistä, esimerkiksi taloudellisesta ennakoitavuudesta. Jatkuvan niukkuuden ja epävarmuuden tiedetään kapeuttavan ajattelua ja luovuutta, kun taas selviytymisen kokemus kasvattaa tulevaisuuteen suuntautuvaa aikajännettä (em. 154, 157). Vastavuoroinen, hyväksyvä ja kunnioittava kohtaaminen toisten ihmisten taholta on merkittävin selviytymisen ja myönteisten muutosten mahdollistaja. Kohtaaminen muodostuu tasa-arvoisesta yhdessä olemisesta, nähdyksi, kuulluksi ja ymmärretyksi tulemisesta, lohdusta ja rohkaisusta. Myötätuntoinen, empaattinen ja vastavuoroinen tunnustussuhde edistää tunnetta elämän jatkuvuudesta, rohkaisee ottamaan sisäisiä voimavaroja käyttöön ja ennakoi onnistumisen kokemuksia. Myönteiset kohtaamiset hyvinvointipalvelujen työntekijöiden ja viranomaisten kanssa tukevat selviytymistä, mikä puoltaa pitkäkestoisia asiakassuhteita, hierarkioiden purkua sekä myötätuntoista ja tunnustavaa työtettä. (Em. 153, 155, 157.)

Aikuissosiaalityön asiakkaiden toiveita ja tulevaisuuteen suuntautumista tutkineet Eeva Ekqvist ja Kaija Kuusipalo (2020) nostavat esiin asiakaslähtöisyyden merkityksen. Aikaisempaan tutkimuskirjallisuuteen viitaten he (2020, 43, 55, 56) toteavat sosiaalityön tavoitteellisen työskentelyn edellyttävän työntekijältä asiakkaan tilanteeseen perehtymistä ja tämän empaattista kuuntelemista siten, että asiakkaan omat tarpeet ja tavoitteet pääsevät nousemaan keskiöön. Toimiva vuorovaikutussuhde ja palvelutarpeisiin vastaaminen ovat yhteydessä asiakkaan kokemukseen elämäntilanteensa paranemisesta ja siihen, miten toiveikkaasti he suhtautuivat tulevaisuuteensa. Taloudellinen niukkuus, terveydelliset huolet ja työttömyys voivat tuottaa asiakkaissa toivottomuuden kokemusta. Sitä vähentävät turvattu talous, vakaa terveys, hyvät ihmissuhteet, positiiviset elämänmuutokset sekä kokemus siitä, että voi itse vaikuttaa tulevaisuuteensa. (Em. 43, 44, 54.)

Tulevaisuuden suunnittelun on todettu suojaavan toivottomuudelta ja jopa masennusoireilta, mutta tulevaisuuden suunnitteluun vaikuttavat ihmisen aiemmat elämäkokemukset, käsitykset omista kyvyistään ja mahdollisuuksistaan, toiveet ja pelot, sekä ympäröivän yhteiskunnan arvot. Näissä raameissa ihminen pyrkii joko vaikuttamaan tai sopeutumaan tulevaisuuteensa; toiminta nykyhetkessä on yhteydessä siihen, millaisena tulevaisuus näyttäytyy. (Ekvist & Kuusipalo 2020, 44, 54.) Pitkäaikaistyöttömyys, kielteiset vuorovaikutuskokemukset suhteessa työntekijöihin sekä pettymykset palveluodotuksiin vastaamisessa ovat selkeässä yhteydessä asiakkaiden kokemaan vähäiseen toivoon ja runsaaseen epävarmuuteen. Miesten riski nähdä tulevaisuutensa toivottomana on lähes kolminkertainen naisiin verrattuna. Mikäli palveluodotukset eivät täytyneet, riski kohoaa kuusinkertaiseksi siten, että epävarmuuden kokemukset jopa lisääntyvät iän myötä. (Em. 50–53.) Sukupuolisensitiiviselle, miesten tarpeet paremmin huomioivalle työotteelle vaikuttaa siis olevan tilausta muuallakin kuin järjestötyön kentässä. Ekqvistin ja Kuusipalon (2020, 53) tutkimuksessa asiakkaiden ensisijaiseksi tulevaisuuden toiveeksi osoittautui ennen muuta työllistyminen ja irrottautuminen sosiaalityön asiakkuudesta.

Isolan ym. (2016) tutkimuksessa merkityksellisyyden kokemus edellyttää arjen sisältöä, mielekästä tekemistä ja yhteyttä muihin ihmisiin. Oman olemisen ja tekemisen todentuminen vastavuoroisissa suhteissa lisää merkityksellisyyden tunnetta. (Em. 154). Hyvinvointia ekologisen kestävyuden kehyksessä tutkineen Tuuli Hirvilammen (2015, 70) mukaan merkityksellisyys muodostuu läsnäolossa, jossa ihminen on yhteydessä omiin tarpeisiinsa ja kokemuksiinsa, muihin ihmisiin ja sellaiseen suurempaan kokonaisuuteen, johon hän tuntee kuuluvansa. Yhteyksien vaalimisen ohella ihmisen omaehtoisuutta ja autonomiaa on tuettava. Isolan ym. (2016) tutkimuksessa itsenäisyys

tarkoittaa vallan, vapauden ja vaihtoehtojen lisääntymistä. Rohkaisun saaminen, ulkopuolelta asetettujen pakkojen väljentyminen ja omaa elämäänsä koskevan neuvotteluaseman vahvistuminen johtavat kasvavaan toimijuuteen ja tulevaisuuden suunnitteluun. (Em. 156.) Isola ym. (2016, 157) nostavat esiin Frank Martelan ja Richard M. Ryanin (2015) tutkimukseen, jossa ihmisen neljänneksi psykologiseksi perustarpeeksi määritellään hyvän tekeminen, hyväntahtoisuus ja toisille antaminen. Yhdessä kolmen muun psykologisen perustarpeen kanssa ne muodostavat toisiaan tukevan sisäistä motivaatiota, henkilökohtaista kasvua ja koettua hyvinvointia ylläpitävän kehän (em. 750, 751). Järjestötyön kontekstissa yhteisöllinen toimeliaisuus, omaehtoinen ja mielekäs tekeminen sekä mahdollisuus panostaa yhteiseen hyvään purkavat myös yhteiskunnallisia auttamisen ja autetuksi tulemisen (valta)suhteita (Isola ym. 2016, 156). Järjestöjen toimintaan osallistuminen voi siten tukea monipuolisesti ihmisten hyvinvoinnin, selviytymisen, toimintavalmiuksien ja toimijuuden kokemuksia, jotka tutkielmani kontekstissa asettuvat saman suuntaisiksi osallisuuden kokemuksen kanssa.

3. TUTKIELMAN TOTEUTUS

Seuraavassa luvussa määrittelen tarkemmin tutkimustehtäväni ja esittelen käyttämäni aineiston. Kuvaan teemahaastattelua aineiston keruumenetelmänä ja sisällönanalyysia käyttämänäni analyysimenetelmänä. Tarkastelen tiedon ja tietämisen kysymyksiä yleisellä tasolla ja käyn läpi tutkielmani kannalta keskeisimmät tutkimuseettiset seikat. Lopuksi raportoin analyysiprosessin kulun.

3.1. Tutkimustehtävä

Tutkielmani aihepiiri on järjestöjen toimintaan osallistumisen merkitys pitkäaikaistyöttömien miesten elämänlaadulle. Teoreettisen ajatteluni taustalla vaikuttavat hyvinvointiteoreettiset ja esimerkiksi toimijuuden käsitteitä jäsentävät ajattelutavat, jotka prosessin alkuvaiheessa kiteytyivät osallisuuden käsitteeksi. Osallisuuden käsitettä puoltaa sen sijoittuminen yhteiskunnan, yhteisön ja yksilön väliseen vuorovaikutukseen sen sijaan, että se olisi näistä yhden tai edes useamman ominaisuus. Lisäksi osallisuuden käsite on sangen laaja-alainen ja ulottuu monin paikoin sellaisten hyvinvoinnin ja toimintakyvyn käsitteiden alueelle, jotka ovat taustoittaneet *Toimintakyky kuntoon* -ohjelmassa tehtyä käytännön työtä. Tutkielman aineistona toimivat kahden ohjelman osahankkeen osallistujien haastattelut. Tutkimustehtäväni kannalta kaikki osallisuuden käsitteen ulottuvuudet eivät kuitenkaan ole yhtä relevantteja. Mielenkiintoni kohdistuu siihen, millä tavalla pitkäaikaistyöttömien miesten osallisuus ilmenee kokemuksellisella tasolla: heidän jokapäiväisessä elämässään ja olemisessaan silloin, kun sitä määrittää toisaalta ulkopuolisuus palkkatyöstä, toisaalta sisäpuolisuus kyseisten hankkeiden toimintaan.

Tutkielmani tavoitteena on ymmärtää *järjestötyönä toteutettujen hankkeiden toimintaan osallistuneiden pitkäaikaistyöttömien miesten osallisuuden kokemuksia siten, kuin he itse niitä kuvaavat*. Lähestyn tutkimustehtävääni neljän tarkentavan kysymyksen kautta, jotka ovat muotouivat analyysiprosessin etenemisen myötä. Kysymykset ovat 1) *millaisia osallisuuden resursseja ja uhkia miehet kuvaavat* 2) *millaisia osallisuutta tukeneita hankkeiden toimintamuotoja ja käytäntöjä miehet kuvaavat* 3) *millaisen merkityksen miehet antavat yhteisölle toiminnan kontekstina* ja 4) *millaista myönteistä muutosta miehet kuvaavat*.

Tutkimustehtäväni asettelu motivoituu akateemisesta mielenkiinnosta käsin, mutta kiinnittyy lujasti todellisten ihmisten arkeen, olemiseen ja elämäntilanteisiin sellaisina, kun he niistä ovat haastattelutilanteissa kertoneet. Tavoitteenani on saattaa näkyväksi sitä, millaisten ehtojen vallitessa koetun osallisuuden myönteinen kehä voi käynnistyä. Tutkielmani konteksti on järjestöissä toteutetut hankkeet, mutta pyrkimykseni on osallistua keskusteluun osallisuuden sosiaalisista ja yhteiskunnallisista ehdoista laajemminkin.

3.2. Tutkielman aineisto

Tutkielmani aineisto muodostuu pitkäaikaistyöttömien miesten haastatteluista. Miehet olivat osallistuneet kahteen Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen (STEA) rahoittaman valtakunnallisen *Toimintakyky kuntoon* –kehittämishankkeen (2017-2020) alla toimineiden osahankkeiden toimintaan noin vuoden ajan. Kattohankkeen tavoitteena on ollut tukea työikäisiä suomalaisia, joiden toimintakyky on heikentynyt tai vaarassa heikentyä. Osahankkeista hanke A:n tavoitteena on ollut tavoittaa työelämän ja palvelujärjestelmien ulkopuolelle kadonneita nuorehkoja miehiä, vahvistaa heidän fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista toimintakykyään, vähentää heidän kokemustaan yksinäisyydestä sekä tukea heidän työllistymismahdollisuuksiaan. Yhteisöllisen toiminnan, henkilökohtaisten keskustelujen, luonnossa liikkumisen sekä maatilaympäristössä toteutetun toiminnan tavoitteena on ollut osallistujien fyysisen kunnon ja terveydentilan koheneminen, tunteiden kokemisen ja ilmaisun mahdollistuminen, turvallisuudentunteen ja luottavaisuuden vahvistuminen sekä itseen kohdistuvan arvostuksen lisääntyminen. Osallistujissa on pyritty tukemaan kykyä päätöksentekoon, vastuullisuuteen ja aktiiviseen toimijuuteen yhteisönsä jäsenenä. Hanke B:n tavoitteena on ollut edistää keski-ikäisten pitkäaikaistyöttömien miesten ohjautumista kohti avoimia työmarkkinoita ja ennalta ehkäistä syrjäytymistä ratkaisukeskeisellä työotteella. Hanke B:n toiminnan lähtöajatuksena on ollut jokaisen ihmisen paras asiantuntijuus itseään ja omaa elämäänsä koskevissa asioissa. Toiminnan tavoitteena on ollut rohkaista miehiä tunnistamaan omat voimavaransa, kehittymishaasteensa ja ongelmansa sekä myös ratkaisemaan ne omin voimin, mutta tuettuna ja ohjattuna. Taustahankkeiden tavoitteissa ja toteuttamistavoissa keskeisellä sijalla ovat olleet toimintakyvyn tukemisen, yksinäisyyden vähenemisen, syrjäytymisen ehkäisemisen, työllistymisen edistämisen sekä laajemmalti tarkastellen myös koetun hyvinvoinnin ja elämänlaadun teemat.

Toimintakyky kuntoon –hankkeessa käynnistettiin keväällä 2019 pienimuotoinen laadullinen selvitystyö, jonka toteutin osana Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan maisteriohjelman

Työelämävalmiudet ja asiantuntijuus (SOSM4) –opintokokonaisuutta. Selvitys kohdennettiin kahteen edellä mainittuun hankkeeseen, sillä niiden tavoittamat miehet vaikuttivat erityisen motivoituneilta ja sitoutuneilta osallistumaan hankkeiden toimintaan. Tavoitteena oli kiteyttää hankkeiden toimintatavoista jotain kohderyhmän kannalta olennaista ja mahdollisesti myös muihin yhteyksiin yleistettävää – jotakin, mikä *toimii*. Selvitystä varten haastattelin seitsemää pitkäaikaistyötöntä miestä, joista neljä oli osallistunut tai osallistui hanke A:n toimintaan ja kolme hanke B:n toimintaan. Haastattelemieni miesten ikä vaihteli noin 30 ja 60 vuoden välillä. Koulutustaustat varioivat peruskoulun suorittamiseen päättyneistä opinnoista useampiin opisto- ja amk -tason tutkintoihin, sekä lukuisiin täydennys- ja lisäkoulutuksiin. Myös työhistorioissa oli kirjavuutta. Kaikki osallistujat olivat olleet työttöminä pitkään, useimmat toistuvasti. Hanke B:n osallistujat edustivat ikäluokkaa, joiden työuran alkuvaihetta luonnehti ensin työllistymisen helppous 80-luvun nousukaudella ja sen jälkeen 90-luvun lama pitkäkestoisine vaikutuksineen niin haastateltujen henkilökohtaiseen työllisyyteen kuin työllisyyteen yleensäkin. Hanke A:n toimintaan osallistujista valtaosa puolestaan oli saavuttanut aikuisuuden ja työmarkkinoille astumisen ajankohdan vasta 2000-luvun puolella.

Haastateltavien hankinnassa minua auttoivat kummankin hankkeen hanketyöntekijät. He kartoittivat hankkeisiin osallistuneiden miesten keskuudessa kiinnostusta ryhtyä haastateltaviksi, mutta myös valikoivat pitkään toiminnassa mukana olleista miehistä mielestään tehtävään sopivia henkilöitä ja ehdottivat heille suoraan osallistumista haastatteluun. Tällainen esikarsinta on luonnollisestikin muovannut haastattelujen kulkua ja saamiani vastauksia. Väistämättä se on myös vaikuttanut raportointiini johtopäätöksiin, sillä kysymyksiini päätyivät vastaamaan ainoastaan sellaiset miehet, jotka selvästi olivat kokeneet hyötyvänsä hankkeiden toimintaan osallistumisesta. Toiminnasta poistautuneiden tai alun perinkin siihen osallistumattomien miesten ääntä en siis tavoittanut lainkaan. On myös mahdollista, että haastateltavat pyrkivät esittämään omaksi kokemansa toiminnan kattohankkeen opiskelijaedustajalle mahdollisimman positiivisessa valossa, eivätkä siksi nostaneet esiin negatiivisiksi kokemiaan asioita. Miehet myös muodostivat tosiasiaa kaksi toisistaan poikkeavaa ryhmää iän ja elämänkaaren vaiheen sekä hankkeiden tavoitteiden ja toimintatapojen mukaan. Näiltä osin aineistoni niukkuus, keruutapa ja haastatteluprosessin kulku rajoittavat tutkielmastani tehtäviä johtopäätöksiä.

Alkuperäisistä haastatteluista kuusi tehtiin kasvokkain ja yksi puhelimitse. Puhelinhaastattelua lukuun ottamatta haastattelut tehtiin hankkeiden kotipaikkakunnilla niiden toimitiloissa. Samoin puhelinhaastattelua lukuun ottamatta kaikki haastattelut nauhoitettiin. Kukin haastattelu kesti 45

minuutista liki puoleentoista tuntiin. Haastattelut noudattelivat yhtenäistä, ennalta määrätyn teeman ympärille rakentunutta haastattelurunkoa, mutta niiden toteutustapa oli vapaamuotoinen ja keskustelunomainen. Jokaiselle haastateltavalle esitettiin samat kysymykset, mutta kysymysten esittämisjärjestys vaihteli. Joihinkin kysymyksiin palattiin haastattelun kuluessa jossain muodossa useamman kerran; esimerkiksi silloin, kun haastateltava ehti jo kertoa omin sanoin aiheesta, johon itse olin vasta tulossa. Aineistosta valikoitui pois ensin puhelimesta tehty haastattelu, sillä sen litterointi oli luonnollisestikin jälkeensä mahdotonta. Kuudesta muusta haastattelusta tavoitin hankeohjaajien välityksellä viisi. Heiltä sain asianmukaisesti hankitut ja allekirjoituksella vahvistetut luvat litteroida haastattelunauhoitukset ja käyttää niitä pro gradu –tutkielmani aineistona.

Haastattelunauhoitusten purkamisen tekstiksi toteutin keväällä 2020, noin vuosi haastattelutapaamisten jälkeen. Ennen varsinaista litterointia kuuntelin kunkin haastattelunauhoituksen vähintään kahdesti ja tein niistä huolelliset muistiinpanot käsin. Kunkin haastattelunauhan litterointiin varasin muutaman päivän, jolloin yksittäisen haastattelun litterointiin ei tullut katkoksia. Litteroinnissa noudatin tätä tarkoitusta varten laatimaani logiikkaa, jonka mukaan kirjasin jokaisen puheenvuoron mahdollisimman tarkasti myötä-äänähdyksiä, naurahduksia ja taukoja myöten. Suhteellisen vapaamuotoiselle keskustelulle tyypilliset keskeyttämiset, täydentämiset, tuumailut ja katkenneet lauseet merkitsin merkillä ---. Päälle puhumiset kirjasin puheenvuoron tiheänä vaihtumisena kesken lauseen. Joistakin yksittäisistä sanoista tai parin kolmen sanan ryppäistä en yrityksistäni huolimatta saanut enää selvää. Tällaiset kohdat merkitsin kirjaimilla (xxx). Kunkin haastattelun sisäisessä kontekstissa erityisen painokkaasti lausutut kohdat alleviivasin huolellista harkintaa käyttäen.

Litterointivaiheessa nimesin haastateltavani uudelleen ja häivytyin tekstistä heidän täsmällisen ikänsä. Muut henkilöllisyyden mahdollisesti paljastavat yksityiskohdat, esimerkiksi työpaikkojen nimet, vaihdoin toisiksi tai jätin kokonaan pois. Koulutushistoriaa, harrastuksia ja perhesuhteita koskevat tiedot taustoittivat haastateltavien elämäntilanteita ja vastasivat osaltaan ensimmäiseen tutkimustehtävääni tarkentavaan kysymykseen. Tästä osiosta poistin erisnimet, paikat ja vuosiluvut ja tallensin tiedot erillisiin tiedostoihin siten, ettei niitä voinut yhdistää tiettyyn haastateltavaan.

3.3. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö

Tiedonkeruumenetelmänä haastattelu on laajasti käytetty menetelmä – syystäkin. Kuten Sirkka Hirsijärvi ja Helena Hurme (2009, 34) toteavat, ihmisiä tutkittaessa kannattaa hyödyntää heidän mahdollisuuttaan kertoa itse itseään koskevista asioista. Haastattelu korostaa tutkimuksen kohteena olevan ihmisen aktiivisuutta merkityksiä muodostavana subjektina. Sen käyttö on perusteltua esimerkiksi silloin, kun vastauksia kysymyksiin on vaikea etukäteen aavistaa, pyrkimyksenä on kartoittaa ennalta tuntematonta aluetta tai tavoitteena syventää jo ennalta tiedettyä. Haastattelu soveltuu tilanteisiin, joissa tutkimuksen aihe tuottaa moneen suuntaan haarautuvia vastauksia. Myös arkojen ja hankalien aiheiden tutkimisessa haastattelu saattaa olla tuottelias menetelmä, mutta viimeistään tässä vaiheessa haastattelijan kokemus ja taito nousevat aineiston laadun kannalta merkitykselliseksi. Muita mahdollisia virhelähteitä ovat esimerkiksi haastateltavien taipumus antaa sosiaalisesti hyväksytyjä tai haastattelijalle mieleisiksi arvioimiaan vastauksia. (Em. 34, 35.) Haastattelutilanteiden tunnelma oli luottamuksellinen ja vapaamuotoinen, mutta viimeksi mainitun virhelähteen olemassaoloa ei voi poissulkea. Kokemattomuuttani haastattelijana saattoi kompensoida aiempi työkokemukseni, jossa olen kouliintunut keskustelemaan ihmisten kanssa heille henkilökohtaisistakin asioista.

Haastattelu on ennalta suunniteltu, haastattelijan aloitteesta toteutunut vuorovaikutustilanne, jossa haastattelijä pyrkii kysymyksiä esittämällä muodostamaan kuvan haastateltavan ajatuksista, arvostuksista, tunteista ja kokemuksista. Verrattuna tavanomaiseen keskustelutilanteeseen haastattelun erityispiirre on sen välineellinen arvo osana tutkimusprosessia. Tutkimusprosessi ei kuitenkaan tee tyhjäksi sitä, että haastattelun kumpikin osapuoli tuo yhteiseen pöytään omat aiemmat kokemuksensa ja tulkintansa tilanteesta. Haastattelijalla on siten sekä aineistonsa kerääjä, että sen keruuväline. (Hirsijärvi & Hurme 2009, 41, 43; Ruusuvoori & Tiittula 2017, 46, 47.) Haastattelutapahtumassa kielen merkitys on keskeinen, millä voidaan viitata esimerkiksi arkikielen ja tutkimuskielen yhteensovittamisen haasteisiin tai kielitaidon merkitykseen ymmärtämiselle ja ymmärretyksi tulemiselle. Ennen kaikkea sillä viitataan kuitenkin ihmiseen intentionaalisena, merkityksiä muodostavana subjektina, jonka pyrkimyksenä on välittää kokemuksiaan maailmasta sanoin ja käsittein. Haastattelijan tavoitteena on tehdä selkoa siitä, miten nuo merkitykset rakentuvat, mutta hänen läsnäolonsa ja tapansa esittää kysymyksiä vaikuttavat vastauksiin siten, että haastattelutilanteessa myös luodaan uusia, yhteisiä merkityksiä. (Hirsijärvi & Hurme 2009, 48, 49, 50-53.)

Aineistoni muodostuu viidestä puolistrukturoidusta teemahaastattelusta. Ensimmäinen tarkoittaa, että kaikille haastateltaville esitetään samat kysymykset, mutta niiden sanamuoto ja esittämisjärjestys voivat vaihdella. Vastauksia ei ole sidottu ennalta määrättyihin vaihtoehtoihin, jolloin haastateltavilla on mahdollisuus vastata kysymyksiin omin samoin. Jälkimmäinen tarkoittaa, että haastattelija on etukäteen perehtynyt tutkimuksen kohteena olevaan ilmiöön ja laatinut sen pohjalta haastattelurungon. Haastattelu etenee yhden tai useamman keskeisen teeman varassa yksityiskohtaisten kysymysten sijaan, jolloin haastateltavien äänellä on mahdollisuus tulla paremmin kuuluviin. Oikeita tai väärää vastauksia ei ole; olennaisia ovat ihmisten tulkinnat ja merkityksenannot suhteessa tutkimuksen kohteena oleviin asioihin. (Hirsijärvi & Hurme 2009, 47 – 49; Tuomi & Sarajärvi 2018, 88.)

Laadullisessa tutkimuksessa aineisto edustaa harkinnanvaraista näytettä perusjoukosta. Aineistoa analysoimalla ei tavoitella tilastollisia yleistyksiä, vaan pyrkimyksenä on tulkita ja ymmärtää kohteena olevaa ilmiötä teoreettisesti mielekkäällä tavalla. Näin ollen aineiston koko voi vaihdella suurestikin lukuisista pitkistä ja polveilevista haastatteluista yksittäisistä tapauksista muodostettuihin aineistoihin. Perussääntönä voidaan esittää, että 1) aineiston tulee kattaa tutkimuskysymys ja 2) aineistoa on riittävästi, kun uusien tapausten lisääminen joukkoon ei tuota tutkimuskysymyksen kannalta uutta informaatiota. Toisin sanoen aineiston avulla on mahdollista vastata tutkimuskysymykseen ja haastattelut alkavat tavalla tai toisella toistaa itseään. (Eskola & Suoranta 1998, 61-63.) Näin tapahtui myös oman haastatteluaineistoni kohdalla. Lukumääräisestä pienuudestaan huolimatta arvioin aineistoni olevan sisällöllisesti siinä määrin kattava, että sen avulla on mahdollista saavuttaa tutkielmalle asetetut muodolliset tavoitteet.

3.4. Sisällönanalyysi tutkimusmenetelmänä

Olen valinnut aineistoni analyysimenetelmäksi sisällönanalyysin. Jouni Tuomen ja Anneli Sarajärven (2018, 103) mukaan sisällönanalyysi on laadullisen tutkimuksen perusmenetelmä. Sitä voidaan käyttää joko spesifinä analyysimenetelmänä tai väljänä kehikkona, johon on mahdollista sisällyttää elementtejä muista menetelmistä. Sisällönanalyysin taustalle ei oleteta tiettyä teoriaa tai sitoutumista käsitykseen tiedon luonteesta. Näin ollen siihen on mahdollista soveltaa monenlaisia teoreettisia ja epistemologisia lähtökohtia. (Em. 103.) Juuri mukautuvaisuus monenlaisiin aineistoihin ja teoreettisiin taustoituksiin puolsi sisällönanalyysin valintaa analyysimenetelmäksi, sillä se sallii teoreettisen viitekehyksen muodostamisen monitieteisesti ja aineiston kanssa vuoropuhelussa rakentuvaksi. Lisäksi sisällönanalyysi on suhteellisen yksinkertainen menetelmä,

jota voidaan käyttää aineiston järjestämisessä selkeään ja tiiviiseen muotoon ilman, että kadotetaan sen sisältämää informaatiota. Käytännössä tämä tapahtuu purkamalla aineisto ensin osiin ja kokoamalla se sitten uuteen muotoon. Koska prosessi perustuu tutkijan tulkintaan ja loogisen päättelyyn, se edellyttää paitsi kriittistä asennetta ja reflektiivisyyttä, myös intuitiivisuutta ja kekseliäisyyttä (em. 113).

Sisällönanalyysi voidaan toteuttaa kolmella tavalla: aineistolähtöisesti, teorialähtöisesti tai teoriaohjaavasti. Yksinkertaisimmillaan jaottelu tarkoittaa, että ensimmäinen analyysimuoto etenee aineistosta kohti teorianmuodostusta, toinen ennalta muodostetusta teoriasta kohti sen testaamista aineistossa. Puhtaasti teorialähtöinen analyysi lienee parhaimmillaan luonnontieteellisessä tutkimuksessa. Puhtaasti aineistolähtöistä tutkimusta puolestaan on äärimmäisen vaikea toteuttaa, sillä jo tutkimuksen käynnistäminen ja tutkimuskysymyksen muodostaminen edellyttävät teoreettisia esiolettamuksia ja ennakkokäsityksiä tutkittavan ilmiön luonteesta. Olennainen erottava tekijä näiden kahden analyysimuodon välillä on päättelyketjun suunta. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 108–113.) Teoriaohjaava tutkimus asettuu kahden edellä kuvaillun analyysimuodon väliin. Aineistolähtöisen analyysin tapaan teoriaohjaavassa analyysissä analyysiyksiköt poimitaan aineistosta sen sijaan, että ne valittaisiin ennalta päätetyn teorian perusteella, mutta tästä huolimatta tutkittavasta ilmiöstä ennalta tiedetty ohjaa analyysia. Vuoropuhelu aineiston ja teorian välillä jatkuu koko prosessin ajan, mutta teorian merkitys korostuu erityisesti analyysin loppuvaiheessa. Teoriaohjaavaa analyysia voi luonnehtia abduktiiviseksi, aiempaa tietoa laajentavaksi ja uusia näkökulmia avaavaksi analyysin muodoksi, erotuksena teoriaa muodostavalle (aineistolähtöiselle) tai teoriaa testaavalle (teorialähtöiselle) analyysille. (Em. 108–113, 133.) Tutkielmassani käytän tätä kolmatta, teoriaohjaavaa laadullisen analyysin muotoa.

Sisällönanalyysi etenee vaiheittain. Ensimmäisessä vaiheessa haastattelunauhoitukset kuunnellaan ja litteroidaan huolellisesti. Toisessa vaiheessa tekstimuotoon saatetusta aineistosta etsitään tutkimuskysymyksen kannalta olennaisia ilmaisuja ja epäolennaiset osiot poistetaan. Olennaiset ilmaisut merkitään siten, että samaa ilmiötä kuvaavat ilmaisut voidaan myöhemmin yhdistää toisiinsa. Merkityt ilmaisut pelkistetään (*redusointi*), listataan ja ryhmitellään. Tämän jälkeen palataan alkuperäiseen aineistoon, josta etsitään samankaltaisuutta tai eroavaisuutta kuvaavia käsitteitä. Käsitteiden ryhmittely ja luokittelu (*klusterointi*) muodostaa tutkimuksen perusrakenteen. Aineiston käsitteellistämisen (*abstrahoinnin*) vaiheessa edetään alkuperäisen aineiston käyttämistä ilmauksista kohti teoreettisia käsitteitä ja johtopäätöksiä. Empiirinen aineisto ja tutkimusta ohjannut teoreettinen käsitteistö sulautetaan yhteen viimeistään tässä vaiheessa. Johtopäätösten tekemistä

samoin kuin koko prosessiakin ohjaa pyrkimys ymmärtää tutkittavien ilmiöiden merkitystä tutkittaville itselleen. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 122–127, 133.)

Analyysissäni olen tukeutunut myös Valerie Malhorta Benzin ja Jeremy J. Shapiron *mindful inquiry* -lähestymistapaan. Fenomenologian, hermeneutiikan, kriittisen teorian ja buddhalaisuuden synteessä muodostunut tutkimusfilosofia eksplikoii joukon ideoita ja arvoja, joista ensimmäinen on tietoisuus (*awareness*) itsestä, todellisuudesta ja näiden kahden vuorovaikutuksesta. Muita keskeisiä periaatteita ovat tutkijan olettamusten kyseenalaistaminen, useiden samanaikaisten perspektiivien sietäminen, ennakoasenteiden olemassaolon hyväksyminen ja pyrkimys ylittää edellisiin liittyvät vinoumat. Ihmisenä oleminen ja tutkimuksen tekeminen ymmärretään jatkuvana itsen ja toisten tulkitsemisen prosessina. Ihmiset – niin tutkija kuin tutkittavatkin – ovat upotetut kulttuurinsa rakenteisiin ja samalla niiden muotoilemia, minkä ymmärretään tuottavan alistussuhteita, kärsimystä ja sortoa. Tutkimukseen sisältyy kriittinen suhtautuminen vahingollisia kulttuurisia käytäntöjä kohtaan. Se saattaa myötävaikuttaa yhteiskunnalliseen toimintaan, sillä tietämiseen sisältyy huolenpito ja välittäminen. Tutkimuksen tekemisen seurauksena tutkijan kognitiivisen ja tietoon perustuvan itsereflektion ja tietoisuuden ja tulee kehittyä, mutta myös tavan, jolla tutkija elää päivittäistä elämäänsä, tulee saada vaikuttua. (Bentz & Shapiro 1998, 6, 7.)

Etenkin buddhalaisuudesta ammentava näkökulma painottaa tutkijan tietoisuutta siitä, millä tavoin tutkija määrittelee *toiset* erillisiksi itsestään. Myötätuntoa harjoittaen tutkijan tulee kysyä itseltään, millainen tutkimus tai tieteellinen toiminta voi lisätä hyväksyntää ja vähentää kärsimystä. (Bentz & Shapiro 1998, 52–54.) Benzin ja Shapiron (1998) tutkimusfilosofia on itselleni tutkijana luonteva. Koen valitsemani aiheen yhteiskunnallisesti merkittävänä, mutta myös henkilökohtaisesti merkityksellisenä. Tutkimusprosessin aikana tietämisen asenteesta luopuminen, työn tauottaminen meditaatiolla, myötätunnon harjoittaminen ja intuitiivisen lähestymistavan ottaminen aineistoon ovat opastaneet minua siirtyessäni systemaattisesta työskentelyvaiheesta toiseen. Filosofin Martha C. Nussbaumin (2000, 242) sanoin ”ihmisen elämän laadussa kaikki mittaamisen arvoinen on vaikeata mitata”, mutta sensitiivisten, henkilökohtaisten merkitysten tasolle ulottuvien kokemusten tutkiminen on haastavaa myös laadullisilla menetelmillä. Tasapainoilu haastattelemieni miesten ainutlaatuisien kokemusten ja osallisuutta kuvaavien teoreettisten käsitteiden välillä on ollut paikoitellen varsin työlästä. Tutkimuksen tekeminen edellyttää etäännyttä todellista henkilöistä, mutta yhteiskunnallisten ilmiöiden tasolle tultaessa jotakin olennaista heidän kertomastaan saattaa helposti hukkaantua. Tutkielmoprozessissani olen tietoisesti pyrkinyt yhdistämään inhimillisen herkkyyden ja läsnäolon tieteellisen tutkimuksen vaatimaan analyyttisyyteen.

3.5. Tieto, tietäminen ja tutkimuksen tekeminen

Arkiajattelussa tieteellisesti tuotettu tieto ymmärretään useimmiten kurkistusluukkuna todellisuuteen, joka odottaa neutraalin havainnoitsijan analyyttistä katsetta yksiselitteisenä, passiivisena ja muuttumattomana. Etenkin luonnontieteellisesti suuntautuneen ja/tai kvantitatiivisen tutkimuksen ajatellaan olevan luonteeltaan objektiivista ja tuottavan iskunkestäviä faktoja. Ihmistieteisiin suuntautuneen ja/tai kvalitatiivisen tutkimuksen uskotaan puolestaan tuottavan epämääräisempiä tulkintoja, joiden suhde todellisuuteen voidaan tyypistää mielipidekysymykseksi. Tilanne on kuitenkin monimutkaisempi, sillä tutkija ei pääse pakoon ennako-oletuksiaan, huolimatta siitä, mitä tieteenalaa hän edustaa tai millaisen metodin hän valitsee. (Hirsijärvi & Hurme 2009, 17). Lisäksi tutkimustulokset konstruoi- tuvat tiedoksi vasta tiedeyhteisön muodostamassa sosiaalisessa prosessissa (Eskola & Suoranta 2005, 210). Tietoa, tutkijaa ja todellisuutta ei toisin sanoen voi erottaa toisistaan.

Laadulliselle tutkimukselle tyypilliseen tapaan sanoudun irti olettamuksesta, että inhimillisestä maailmasta ylipäätään on saatavissa täysin objektiivista tietoa, sekä totuuden korrespondenssiteoriasta, jonka mukaan väite on totta ainoastaan, jos se vastaa todellisuutta. Sen sijaan muodostan käsitykseni tiedosta ja totuudesta pragmaattisen tietoteorian, konsensukseen sekä koherenssiin perustuvan tietoteorian ympärille. Näiden mukaan tietoa ei voi erottaa seurauksistaan, esimerkiksi luomistaan toiminnan mahdollisuuksista. Tiedon on oltava johdonmukaista suhteessa aiemmin esitettyihin, jo todeksi todettu-ihin väitteisiin. Lopulta tieto voidaan muodostaa vasta yhteisymmärryksessä ihmisyhteisön kesken. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 158–160.)

Tutkielmani taustalla on ymmärrys todellisuudesta subjektiivisena ja sosiaalisesti konstruoi- tuna (esim. Berger & Luckmann 1994). Oletan inhimillisen maailman rakentuvan muuttuvien, intentionaalisten toimijoiden keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Kohtaaminen toisten toimijoiden ja kullekin kontekstille ominaisten olosuhteiden kanssa on luonteeltaan sekä aktiivista että reaktiivista. Tällainen sosiaalinen prosessi on kaikkiin suuntiin avoin systeemi, jossa eri tekijöiden välisten kausaalisuhteiden osoittaminen on äärimmäisen vaikeaa. Jatkuvasti vaihtelevien olosuhteiden, tietoi- sten toimijoiden ja lukemattomien tulkintojen verkostossa todellisuus on aiheellista hahmottaa monikossa, useina yhtäaika- isina ja toisiaan risteävinä *todellisuuksina*. (Hirsijärvi & Hurme 2009, 17– 9, 22.) Samalla, kun ihmisen käsitys todellisuudesta heijastelee hänen yksilöllistä, subjektiivista tulkintaansa, tuon tulkinnan kohde määräytyy pitkälti yhteisönsä jäsenilleen välittämien todellisuutta koskevien oppimisprosessien mukaiseksi. Käsitys todellisuudesta on siis pohjimmiltaan

henkilökohtainen, mutta todellisuus itsessään on sosiaalisesti rakentunutta. (Eskola & Suoranta 2005, 45, 46, 139; Hirsijärvi & Hurme 2009, 17, 18.)

Laadullisen tutkimuksen kohteena ovat aina merkitykset ja merkityksenantoprosessit. Kyky luoda merkkejä ja merkityksiä on inhimillinen perusominaisuus. Symbolifunktion avulla ihminen muodostaa ulkoisen maailman ilmiöistä – asioista, sanoista, esineistä ja teoista – niitä edustavia sisäisiä mielikuvia, muistoja ja malleja. Ne ovat yhteydessä toisiin ilmiöihin ja edustuksiin. Tästä yhteydestä ja suhteesta olemisesta kumpuaa asioiden *merkitys*. Merkitysten varassa ihminen suunnistaa arkielämässään, sovittautuu maailmaansa ja ottaa todellisuuttaan haltuun.

Intersubjektiivisuus edellyttää, että on yhteisössä vallitsevat merkitykset ovat jossain määrin yhdenmukaisia. Jaettu todellisuus ei silti ole tasalaatuista, muuttumatonta tai jännitteetöntä. (Eskola & Suoranta 2005, 45, 46, 50, 51; Hirsijärvi & Hurme 2009, 16–19, 22, 23.)

Inhimillisen kulttuurin keskeisin merkitysjärjestelmä ja sosiaalisen todellisuuden rakennusaine on kieli. Konstruktionistisen käsityksen mukaan kielen ei ajatella ainoastaan heijastavan todellisuutta, vaan tuottavan sitä – jopa siinä määrin, että todellisuuteen kielen ulkopuolelle ei kenties ole pääsyä lainkaan. Näin ollen todellisuus ilmenee ihmiselle aina sellaisena, millaiseksi se tulkinnan ja ymmärtämisen prosessissa kulloinkin muotoutuu. (Eskola & Suoranta 2005, 138.) Kieli siis tuottaa sosiaalista todellisuutta, mutta on myös itse tuon todellisuuden tuote. Samalla tavoin laadullisen tutkimuksen kohteet ilmenevät tutkijalle kielessä ja tekstinä, mutta toisaalta kieli on aina väistämättä osa kulloistakin tutkimuskohdetta. (Em. 142.)

Arkipuhe on inhimillisen olemassaolon perustava elementti. Kielen välityksellä ihminen tulkitsee toimintaansa ja antaa sille merkityksiä, mutta myös osallistuu sosiaalisen todellisuuden rakentamiseen. Kuvailevan funktion ohella (tai jopa siihen nähden ensisijaisesti) tekstit ja puhe muotoilevat kohteitaan tietynlaisiksi versioiksi itsestään. Samalla, kun kohteen tai tapahtuman joitakin ominaisuuksia piirretään kielen välityksellä esiin, suljetaan joitain muita mahdollisia todellisuuksia näkymättömiin. Esimerkiksi kerrotun tarinan totuudenmukaisuus ei näin ollen ole aivan niin keskeinen seikka kuin voisi olettaa. Ensinnäkin kerrottu kumpuaa ainutlaatuisesta tilanteesta ja myös muotoilee sitä; toiseksikin myös vähemmän tosilla kertomuksilla voi olla merkitystä sosiaalisen todellisuuden rakentumisen kannalta. (Eskola & Suoranta 2005, 140–144.) Minkä tahansa tekstin tuottaminen on jo itsessään sosiaalista toimintaa (em. 139, 220). Siten myös tutkielmani kirjoittaminen ja myöhempi julkaisu osallistuvat sosiaalisen todellisuuden rakentamiseen, eikä tämä tapahdu neutraalista tilasta käsin. Asemani maisteritutkintoaan

viimeistelevänä, viittä vaille korkeakoulutettuna keskusteluun osallistujana on väistämättä läsnä edustamani instituution ja sen suoman statuksen myötä.

Käytän hieman vastentahtoisesti palkkatyön ulkopuolella yli vuoden olleista, työvoimaan kuuluvista henkilöistä käsitettä *pitkäaikaistyötön*, osallistuen siten väistämättä pitkäaikaistyöttömien kategorian erottelemiseen esimerkiksi lyhyen aikaa työttöminä olevista tai työllisistä. Perustelen valintaani ennen kaikkea termin vakiintuneisuudella ja yksiselitteisyydellä. Näin tehdessäni olen tietoinen siitä, etteivät pitkäaikaistyöttömät ole samasta puusta veistettyjä, eikä pitkäaikaistyöttömäksi luonnehtiminen tee oikeutta haastattelemieni miesten henkilöille; heidän ominaisuuksilleen, muistoilleen, tavoitteilleen, ihmissuhteilleen, identiteeteilleen, koko ihmisyyden kirjolle, jota he kukin omana itsenään edustavat. Hankkeet *A* ja *B* ovat olleet kuitenkin suunnatut nimenomaan *pitkäaikaistyöttömille* miehille, joten oletan haastateltavieni hyväksyvän määritelmän koskevan itseään.

Laadullisen tutkimuksen ydintä on arkisten ilmaisujen tiivistäminen ja käsitteellistäminen tutkimuksen kielelle ilman, että niiden puhujalleen olennaisesta merkitysisällöstä katoaa mitään huomionarvoista. Kieli jättää kuitenkin tulkinnallisia aukkoja puhujien välille myös silloin, kun käytössä on yhteinen äidinkieli. Sanojen konnotaatiot ja puhumisen tavat varioivat yksilöiden välillä moninaisista taustatekijöistä johtuen. Hirsijärvi ja Hurme (2009, 53) nostavat esiin erityisesti kielellisten valmiuksien ja kommunikaatiotyylien vaihtelun yhteiskuntaluokan ja koulutustason mukaan. Tutkija edustaa tavallisesti koulutettua keskiluokkaa, joka hahmottaa tutkittavia ilmiöitä omista lähtökohdistaan ja kielenkäytöstään käsin, eikä välttämättä ymmärrä jostain toisista lähtökohdista esitettyjä kielellisiä ilmaisuja siten, kuin puhuja on niitä tarkoittanut. Mielestäni tämän seikan huomioiminen on olennaista niin haastatteluaineiston laadun, tutkimuksen luotettavuuden kuin koko tutkimuksen teon eettisyydenkin kannalta.

Limittäin edellisen kanssa asettuu ymmärrys tutkijan subjektiivisuudesta. Tutkija on väistämättä osa tutkimaansa sosiaalista todellisuutta, siihen sidoksissa ja vuorovaikutuksessa sen kanssa (Bentz & Shapiro 1998, 149). Vuorovaikutus sisältää ajatuksen vaikuttamisen ja vaikuttumisen kahdensuuntaisuudesta siten, että *kaikki* haastattelut syntyvät aina haastattelijan ja haastateltavan yhteistyön tuloksena. Haastattelijä pyrkii kysymyksillään selvittämään, miten tiettyä ilmiötä koskevat merkitykset rakentuvat haastateltavan mielessä. Samalla haastattelun kuluessa sen osapuolet luovat uusia, yhteisiä merkityksiä. (Hirsijärvi & Hurme 2009, 23, 49, 189.) Oletan haastattelutapahtuman vaikuttavan ainakin jossain määrin siihen, millä tavalla haastateltava juuri

kyseisessä hetkessä asiansa kokee ja ilmaisee. Myös haastattelija on enemmän tai vähemmän altis haastattelutilanteessa ilmeneville vaikutuksille. Siten ”laadullisen tutkimuksen lähtökohtana on tutkijan avoin subjektiviteetti ja sen myöntäminen, että tutkija on tutkimuksensa keskeinen tutkimusväline” (Eskola & Suoranta 2005, 210). Tutkijan subjektiivisuus ulottuu tutkimusta edeltävistä aiemmista kokemuksista arkijärkeen ja ennako-olettamuksista intuitiivisiin käytäntöihin. Paradoksaalisesti tutkimuksen objektiivisuus kasvaa kuitenkin sitä mukaa, kun tutkija kykenee tunnistamaan esiolettamuksensa, ennakkoluulonsa, asenteensa ja uskomuksensa ja siten säilyttämään itsestäänselvyyksiä kyseenalaistavan otteen tutkimuskohteeseensa. (Em. 17, 18, 20, 21.) Tutkijalta edellytetään samalla pyrkimystä valaista tutkittavien maailmaa empaattisesti ja ymmärtäen (Bentz & Shapiro 1998, 6, 7; Hirsijärvi & Hurme 2009, 18, 25).

Laadullisessa tutkimuksessa tutkimuksen luotettavuuden kriteeri ei olekaan sen (oletettu) objektiivisuus, vaan tutkimusprosessin luotettavuus. Hirsijärvi ja Hurme (2009, 185) nostavat esiin haastatteluaineiston laadun tutkimuksen olennaisena luotettavuustekijänä; Jari Eskola ja Juha Suoranta (2005, 208) kytkevät tutkimuksen luotettavuuden aineiston analyysivaiheeseen huolelliseen ja johdonmukaiseen toteuttamiseen. Laadullisen tutkimuksen luotettavuus perustuu paitsi tutkimusraportin sisäiseen koherenssiin ja siinä esitettyjen väitteiden perusteltavuuteen, myös siihen, miten täsmällisesti tutkija rekonstruoi tutkimuksensa kulun ja tekemänsä valinnat tutkimustekstiin. Luotettavuuden ensisijainen kriteeri on tutkija itse. (Eskola & Suoranta 2005, 210, 212, 218, 219). Tutkimuksen luotettavuutta perinteisesti mittaavat reliabelius (havaintojen toistettavuus) ja validius (havaintomenetelmien pätevyys) eivät sen sijaan sellaisenaan sovellu laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arviointikriteereiksi (em. 2005, 221), sillä haastattelutilanteita ei inhimillisen toiminnan kontekstuaalisuuden ja elävän elämän muuttuvaisen luonteen vuoksi voida koskaan sellaisenaan toistaa (Hirsijärvi & Hurme 2009, 188, 199). Samoin on tutkimustulosten kausaalisuhteiden ja yleistettävyyden laita. Laadullisen tutkimuksen tavoite on tutkimuskohteen kuvaaminen, ymmärtäminen ja kehystäminen teoreettisesti mielekkäällä tulkinnalla. Syy-seuraussuhteiden osoittamisen sijaan tutkija pyrkii selittämään ilmiöitä. Aineistosta tehtävien yleistysten sijaan yleistyksiä voi tehdä vasta tulkinnoista. (Eskola & Suoranta 2005, 60, 65, 66; Hirsijärvi & Hurme 2009, 188.)

3.6. Eettiset kysymykset

Laadullinen tutkimus on kokonaisvaltaista, tutkittavien näkökulmasta kiinnostunutta tutkimusta, jossa tiedon hankinnan menetelmät saattavat muistuttaa hyvinkin paljon arkielämän vuorovaikutustilanteita. Periaatteessa laadullista tutkimusta koskevat kuitenkin samat eettiset peruskysymykset kuin kaikkea muutakin tutkimusta. Hyvän laadullisen tutkimuksen keskeiseksi kriteeriksi nousee tutkimuksen sisäinen johdonmukaisuus ja argumentoinnin sekä tutkimuksen lepääminen kokonaisuudessaan eettisesti vakaalla pohjalla. Tutkimuksen tulee täyttää tieteen perusnormit, joita ovat esimerkiksi väitteiden perusteleminen kriteerein, jotka eivät ole sidottu henkilöön, tiedon julkisuus tiedeyhteisössä, tieteen puolueettomuus sekä tiedon järjestelmällinen kritiikki. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 147–150.) Tutkimuksen eettisyys edellyttää tutkijalta muutakin kuin tarkistuslistojen ja ohjeistojen noudattamista, nimittäin sitoutumista eettisyyden tavoitteeseen koko tutkimusprosessin mitalta. Länsimainen ajattelu sisältää perusolettamuksen, jonka mukaan uuden tiedon tuottaminen on aina arvokasta ja tavoiteltavaa, mutta taloudellisiin ja yhteiskunnallisiin intresseihin yhdistettynä tieteestä on tullut myös vallankäytön väline. Alkajaisiksi tutkijan tulee siis jossain määrin kyseenalaistaa koko tekemisensä oikeutus tai ainakin sallia tällaisten taustakysymysten olemassaolo. Käytännössä eettistä pohdintaa on syytä harjoittaa tutkimusaiheen valinnan, tutkimuskysymyksen muotoilun ja tutkimusmenetelmien käytön yhteydessä. Tutkimuksen toteuttamisen ja tulosten julkaisemisen mahdollisia seurauksia siihen osallistuneille ihmisille on huolellisesti arvioitava. (Em. 147, 150, 152–154.)

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK, 2012) hyvää tieteellistä käytäntöä koskeva ohjeistus edellyttää tutkijoiden ja tieteellisten asiantuntijoiden olevan sitoutuneita eettisesti vastuullisten ja oikeiden toimintatapojen noudattamiseen sekä epärehellisyiden torjumiseen. Ohjeistus sitoo tutkijan tekemät valinnat ja tutkimuksen luotettavuuden yksiselitteisesti toisiinsa. Tutkijoiden ja asiantuntijoiden odotetaan noudattavan tiedeyhteisön tunnustamia toimintatapoja, esimerkiksi rehellisyyttä ja huolellisuutta, tutkimusprosessin kaikissa vaiheissa. Tutkijan tulee käyttää eettisesti kestäviä ja tieteellisen tutkimuksen kriteerit täyttäviä menetelmiä, julkaista tuloksensa avoimesti sekä kunnioittaa muiden tutkijoiden saavutuksia antamalla niille asian mukaisen paikan omassa tutkimuksessaan. Lisäksi tutkimus tulee suunnitella, toteuttaa ja raportoida tieteelliselle tiedolle asetettujen vaatimusten mukaisesti. Tutkimuksen tekijöiden asema ja aineiston säilyttämistä koskevat kysymykset on määriteltävä, dokumentoitava ja saatettava osallisten tietoon. Hyvän tieteellisen käytännön noudattamisen ohella tutkija on vastuussa siitä, ettei tahallaan tai vahingossa harjoita tieteellistä vilppiä. Olemattomia havaintoja ja vääristeltyjä tuloksia ei luonnollisestikaan

tule esittää, mutta perustellut tulkintaerimielisyydet ovat sen sijaan aina mahdollisia. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 150, 151.)

Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta ei voida arvioida minkään yksiselitteisen ohjeistuksen perusteella. Tutkimusta tarkastellaan aina kokonaisuutena, jolloin sen sisäinen johdonmukaisuus ja osien suhde toisiinsa nousevat merkitykselliseksi. Luotettavuutta lisäävät selkeä määritelmä tutkimuksen kohteesta ja tarkoituksesta, aineiston keruun ja analysoinnin raportointi, johtopäätösten perusteltu ja riittävän laajan tutkimusraportin laatiminen. Tutkijan tulee lisäksi olla avoin henkilökohtaisista sitoumuksistaan, kiinnostuksen kohteistaan ja suhteestaan tutkittaviin. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 163, 164.) Tutkittavien on voitava osallistua tutkimukseen vapaaehtoisesti ja heidän henkilöllisyytensä on pysyttävä salassa koko prosessin ajan (Ranta & Kuula-Lammi 2017, 414, 415). Tutkimuseettisiä kysymyksiä luonnehtii kerroksellisuus, johon sisältyy yhtä lailla tekninen huolellisuus sulkumerkkien asettelun suhteen kuin omaa ymmärrystä kohtaan tunnettu terve epäluulokin. Käytännöllistä tutkimuksen teon taitoa kehystävät laajemmat kysymykset tiedon luonteesta, tietämisen mahdollisuuksista sekä siitä, kenen ehdoilla ja millä seurauksin tietäminen tapahtuu.

Tavoitin haastattelemani miehet hankeohjaajien välityksellä, joten en voi varmuudella tietää, millä tavalla heidät rekrytoitiin mukaan. Kiittäessäni heitä osallistumisesta useimmat ilmaisivat kuitenkin omaehtoista motivoituneisuutta olla mukana prosessissa, jossa hankkeiden myönteisiksi koettuja vaikutuksia pyrittiin nostamaan esiin ja tekemään näkyväksi. Tulkitsen tämän solidaarisuuden osoitukseksi hankkeiden työntekijöitä kohtaan, mutta myös ja ennen kaikkea aidoksi pyrkimykseksi toimia rakentavasti sellaisen kokonaisuuden eteen, jonka haastateltavat olivat kokeneet itselleen merkitykselliseksi ja jonka he uskoivat voivan tukea myös muita vastaavassa elämäntilanteessa olevia ihmisiä. Tiedostan, että osallistumista tai osallistumatta jättämistä koskevia päätöksiä ei koskaan tehdä sosiaalisessa ja emotionaalisessa tyhjiössä, vaan aina suhteessa toisiin ja toisten kautta itsessä virinneisiin tunteisiin. Motivointi tai suostuttelu ovat kuitenkin jo eettisesti arveluttavia menetelmiä rekrytoida osallistujia haastatteluun (Eskola & Suoranta 2005, 92).

Antaessaan suostumuksensa osallistumisestaan alkuperäiseen haastatteluun miehet saivat kirjallisen tiedotteen haastattelun tarkoituksesta sekä siitä, mihin aineistoa voidaan käyttää. Ennen haastattelun alkamista kävin tiedotteen sisällön suullisesti läpi varaten aikaa myös kysymyksille ja keskustelulle. Tein yksiselitteisesti selväksi, että kysymyksiini ei ole pakko vastata, vaikka onkin antanut suostumuksensa haastatteluun osallistumisesta. Haastattelun loputtua kerroin, että haastateltava voi

milloin tahansa ottaa minuun yhteyttä puhelimella tai sähköpostitse, lisätä lausuntoihinsa jotain olennaiseksi katsomaansa tai poistaa kohtia, joista on tullut katumapäälle. Kukaan miehistä ei tähän mahdollisuuteen tarttunut.

Haastateltavien suostumus aineiston käyttöön pro gradu –tutkielmani aineistona on hankittu jälkikäteen hankeohjaajien välityksellä, sillä tutkielmani asettuu alkuperäisen selvitystyöni jatkumoksi ja palvelee toivoakseni samaa tarkoitusta siinä vaiheessa, kun hankkeissa kerrytettyä käytännön kokemusta pyritään juurruttamaan osaksi järjestöjen toimintaa. Haastatteluihin osallistuminen itsessään on siten saattanut lisätä haastateltavien kokemusta osallisuudestaan. Matthies (2017) esittää aiheellista kritiikkiä edellisen kaltaista asetelmaa kohtaan todeten, että äänensä esiin saaminen ja kuulluksi tuleminen – esimerkiksi kokemusasiantuntijana toimimisen tai haastateltavaksi suostumisen välityksellä voi olla ihmiselle sinänsä merkityksellinen kokemus. Toiminnan taustalla vaikuttaa kuitenkin olettamus, että osallistujalle henkilökohtaisesti tärkeä asia tai tilanne muuttuu osallistumisen johdosta paremmaksi. Siksi osallisuuden viitekehyksestä käsin toimivien hankkeiden tulee todella sitoutua muuttamaan rakenteita osallistujien ideoiden mukaisesti. (Em. 153, 155.) Opinnäytetyöprosessin kohdalla vaatimus on kohtuuton, mutta ei irrallaan osallisuushankkeiden potentiaalisesta petollisuudesta. Vaikka onnistuneilla hankkeilla voi olla myönteisiä yksilötason seurauksia, pysyviä parannuksia kohderyhmän elämäntilanteeseen ei välttämättä saavuteta lankaan; tällöin hankkeiden varsinaisia hyötyjä ovat järjestöt ja organisaatiot, niiden työntekijät, opinnäytetyöntekijät ja tutkijat (em. 158).

Haastateltavien henkilöllisyyden olen suojannut aineiston keruu- ja säilytysvaiheessa huolellisesti. Haastattelutilanteessa esittelyt käytiin läpi puolin ja toisin ennen nauhoituksen käynnistämistä. Haastateltavien nimet dokumentoituivat ainoastaan allekirjoituksiin (nimenselvännöksineen), joilla he antoivat suostumuksensa haastatteluun osallistumisesta ja aineiston käytöstä. Nimien oikeellisuutta tai muita miesten ilmoittamien mahdollisten tunnisteiden, kuten iän tai asuinpaikan, todenmukaisuutta en tarkistanut. Yhteystietoja en kerännyt lainkaan. Haastattelunauhoitukset on tallennettu sähköiseen muotoon. Niihin käsiksi pääseminen on edellyttänyt salasanaa, joka on ainoastaan omassa hallussani. Varmuuskopioita haastatteluista on pitänyt hallussaan *Toimintakyky kuntoon* –hankkeen projektipäällikkö Mira Roine. Nauhoitukset on tuhottu hankkeen päättymisen jälkeen. Litteroidut haastattelut ovat olleet ainoastaan omassa käytössäni.

Haastateltavien anonymiteetin varmistaminen varsinaista tutkimusraporttia kirjoittaessa on edellyttänyt, että hankkeita ei mainita nimeltä eikä haastateltavia tuoda henkilöinä esiin lainkaan.

Päästäkseni haastateltavat itse ääneen olen käyttänyt vain hieman muokattuja suoria lainauksia, pohtien kuitenkin huolellisesti niiden tunnistettavuutta muiden hankkeisiin osallistuneiden, hanketyötekijöiden ja esimerkiksi perheenjäsenten keskuudessa. On myös vaikea ennakoida, tuntevatko haastatellut miehet kiusaantuneisuutta, tyytyväisyyttä tai kenties jotakin muuta löytäessään oman lausahduksensa sanasta sanaan upotettuna tekstiin, joka ei ole heidän kirjoittamaansa. Suorien tai muokattujen lainausten käyttämistä perustelen kuitenkin pyrkimykselläni antaa miesten puhua itse puolestaan huolimatta siitä, että heidän sanansa joutuvat käymään läpi tieteellisen tutkimuksen edellyttämän käsitteellistämisen ja analyysin. Edellytän itseltäni tutkijana eettistä herkkyyttä, sillä Matti Hyvärisen (2017, 33) mukaan äänen antaminen jollekulle on perustavanlaatuisesti erilainen prosessi kuin toisen puolesta puhuminen. Edellisen kanssa yhteen nivoutuu se tosiseikka, että yhteiskunta- ja sosiaalitieteellisessä (laadullisessa) tutkimuksessa tutkija on väistämättä osa tutkimuskohdettaan. Tutkijan ja tutkimukseen osallistujan välillä vallitsee vuorovaikutussuhde, jolloin kysymys onkin itseasiassa tutkimussuhteesta. Tutkimuksen eettinen selkäranka muodostuu tämän suhteen laadusta. Tutkimukseen osallistuvien ihmisten suoranaisten vahingoittamisen välttäminen ei siten takaa tutkimuksen eettisyyttä, vaan tutkijan on huolehdittava siitä, ettei osallistuminen loukkaa osallistujien ihmisarvoa tai arvokkuutta. (Eskola & Suoranta 2005, 57, 58.)

Haastatteluihin osallistumisen seurauksia haastatelluille on vaikea arvioida. Haastattelut sujuivat alkujännityksen purkaututtua yhteisymmärrystä hakien ja keskusteleavassa ilmapiirissä. Pyrin painottamaan haastateltavilla hallussaan olevan tiedon olennaisuutta haastattelun tavoitteisiin ja selvitystyön onnistumiseen nähden. Kerroin olevani kiinnostunut heidän kokemuksistaan siksi, että niiden välityksellä tavoittaisin sellaisen ensikäden näkökulman, jota ilman kokonaiskuva muodostaminen hankkeiden vahvuuksista tai kehittämistarpeista jäisi muotopuoleksi. Matthies (2017, 155) toteaa, että kuulluksi tuleminen voi olla sinänsä merkityksellistä, jos siihen sisältyy kokemus kunnioituksesta ja tunnustetuksi tulemisesta. Lähestyin haastattelemani miehiä enemmänkin tiedonjanoisen ja uteliaan kansakulkijan asemasta käsin kuin asiantuntijuuttani korostaen, sillä en katsonut olevani millään tavalla heidän elämiensä, kokemustensa tai edes hankkeiden toiminnan ja tavoitteiden asiantuntija. Osassa haastatteluja pilkahteli esille myös vertaisuus, sillä elämäntilanteidemme erilaisuudesta huolimatta huomasimme jakavamme myös samankaltaisia kokemuksia. Haastateltavien ja haastattelijan välisestä vertaissuhteesta ja empatiasta huolimatta haastattelutilanteeseen sisältyy aina valtasuhde, jossa haastattelija viimekädessä määrää keskustelun aiheet, johtaa tilannetta ja vetää johtopäätökset (Luomanen & Nikander 2017, 292, 293). Aineistoani lukiessani olen joka tapauksessa ollut toistuvasti liikuttunut ja kiitollinen siitä,

miten rehellisesti ja itsensä likoon laittaen haastatteleman miehet antoivat aikaansa ja osaamistaan käyttöni. Toivon tämän arvostuksen välittyvän tutkielmastani koko prosessin ajan.

3.7. Analyysiprosessin kuvaus

Haastatteluaineiston analyysiprosessi toteutui vaiheittain. Ensimmäisessä vaiheessa *tutustuin* aineistoon kuuntelemalla haastattelunauhoituksia ja litteromalla ne sanasta sanaan. Luin litterointeja huolellisesti läpi merkiten samalla tekstin tutkimustehtäväni kannalta kiinnostavimmat kohdat. Haastattelujen tuottaman hankekohtaisen informaation erilaisuuden vuoksi jaoin aineiston kahdeksi, hankkeiden mukaan koodatuiksi osioksi *A (Antit)* ja *B (Pentit)*. Seuraavassa vaiheessa *tiivistin* litteroitua tekstiä luettavampaan muotoon. Poistin ilmeisiä lyöntivirheitä ja muokkasin puhekielistä kieliasua hieman helpommin luettavaksi poistamalla täytesanoja ja jo aiemmin sanotun toistoa. Samalla poistin haastattelukysymyksiin suoraan viittaamattomat tekstikatkelmat sekä paikkojen ja henkilöiden nimet. Haastateltavien taustatiedot (iät, asuinpaikat, perhesuhteet, hankkeessa mukanaolo haastatteluhetkellä, mahdolliset harrastukset) siirsin tekstistä kunkin haastattelulitteroinnin alkuun. Lopuksi keksin haastateltaville pseudonyymit, siirsin tunnistetiedot erilliseen tiedostoon ja koodasin haastattelut kullekin haastateltavalle valitsemallani värillä.

Aineiston *järjestäminen* eteni kolmessa vaiheessa. Ensimmäiseksi poimin tekstimassasta tutkimustehtävän kannalta olennaiset kohdat, merkitsin kunkin tekstikatkelman haastatteluosion teemaa kuvaavalla sanalla ja lisäsin ensimmäisiä omia huomioitani kursiiivilla tekstin lomaan. Poistin tekstistä litteroidut haastattelukysymykset, mutta sisällytin siihen yhä joitakin vastauksen ymmärtämisen kannalta olennaisia tarkentavia kysymyksiä tai kommentteja. Toisessa vaiheessa kirjoitin kustakin haastatellusta miehestä henkilötiivistelmän, joihin tallensin olennaiset tiedot heidän elämäntilanteestaan analyysin myöhempää vaihetta varten. Samalla poimin talteen tutkimustehtävään vastaamattomat, mutta sitä mahdollisesti ymmärrettävämmäksi tekevät kohdat. Viimeisessä vaiheessa esitin aineistolle tutkimustehtäväni kannalta olennaisia kysymyksiä ja merkitsin niitä kuvaavat tekstikatkelmat kullekin haastateltavalle antamallani värikoodilla.

Aineiston *pelkistämiseen* etenin lukemalla jälleen nyt jo muokatun haastatteluaineiston läpi, kiinnittäen huomiota erityisesti miesten itsensä käyttämiin ilmaisuihin. Tässä vaiheessa analyysia tarkensin analyysiyksikön tarkoittamaan samassa asiayhteydessä puhuttua tekstikatkelmaa, joka pääsääntöisesti muodostuu yhdessä tai useammassa puheenvuorossa esitetystä vastauksesta haastattelijan tekemään kysymykseen. Valitut, värikoodatut tekstikatkelmat ja pelkistetyt ilmaisut

sijoitin kahteen, kummankin hankkeen mukaan nimettyyn taulukkoon, jossa kukin tekstikatkelma oli ensimmäisessä sarakkeessa, suoraan tekstistä poimitut hakusanamaiset ilmaisut toisessa, tutkijan käyttämät ilmaisut kolmannessa ja tekstikatkelman teema neljännessä sarakkeessa. Teema mukaili haastattelurunkoa, nousi suoraan tekstikatkelmasta tai muodostui yhdistelmänä näistä molemmista, sillä varsin usein haastateltava oli vastannut sekä haastattelijan esittämään kysymykseen, että johonkin muuhun, itselleen merkityksellisemmältä tuntuvaan kysymykseen. Haastateltava oli myös saattanut tulkita kysymyksen eri tavoin kuin haastatteli ja sen ajatteli, lähestyä asiaa jostain toisesta näkökulmasta tai yhdistellä sitä useamman muun teeman kanssa. Huolellisen läpilukemisen jälkeen muotoilin haastateltujen käyttämistä ilmaisuista tutkijan kielelle käännettyjä ilmaisuja tekstistä aiemmin tekemiäni havaintojen ja analyysipäiväkirjaan kirjaamiäni muistiinpanojen avulla. Sen jälkeen aloitin aineiston *teemoittelun* lisäämällä kumpaankin taulukkoon viidennen sarakkeen siten, että jokainen haastateltava on koodattu omalla tunnustellaan (*A1, A2, A3 ja B1, B2*) ja jokainen analyysiyksikkö omalla numerollaan. Menettelyllä pyrin mahdollistamaan pelkistettyjen ilmaisujen alkuperäisten vastineiden etsimisen aineistoista tehokkaasti ja luotettavasti, jos sellaiseen myöhemmin olisi ilmennyt tarvetta.

Hahmottelin aineiston sisällön teemoiksi tukeutuen toisaalta aineistosta itsestään ilmeneviin merkityskokonaisuuksiin, toisaalta teoreettiseen esiymmärrykseeni aiheesta. Jälkimmäisen osuus teemojen rakentumisessa oli luonnollisestikin huomattava, sillä aihetta käsittelevä teoreettinen tutkimustieto oli ohjannut jo aiheesta kiinnostumista ja haastattelukysymysten laatimista. Teemoiksi valikoituivat miesten elämäntilannetta taustoittavat tekijät, hankkeiden toimintamuodot ja käytännöt, miesten merkitykselliseksi nostamat toiminnan sisällöt, heidän kokemansa muutos, miesten ilmaisemat tavoitteet, arvot ja tulevaisuuden suunnitelmat, mieserityisyyden merkitys ja miestapaisuuden ilmaisut sekä huomionarvoiset, erityisen usein toistuvat ilmaisut. Osallisuuden kokemuksen ytimen paikansin tässä vaiheessa miesten kokemaan muutokseen etenkin hankkeeseen *A* osallistuneiden miesten osalta. Toistuvina ilmauksina nousivat esiin aika, hetki ja sattuma.

Ennen teemoittelun loppuun saattamista palasin lukemaan aineistoa. Lopulta vein teemat, niiden alakategoriat ja niitä selittävät listaukset kahteen yhtenäiseen taulukkoon *A* ja *B*, yhdistin ja lihavoitin keskenään samankaltaiset ja toistuvat ilmaisut sekä poistin muut kuin juoksevaa koodinumeroa ja teemoja kuvaavat sarakkeet taulukosta. Tulostin taulukot ja liimasin niiden sivut yhteen siten, että kumpikin taulukko oli luettavissa yhtenäisenä esityksenä. Tämän jälkeen aloitin aineiston *ryhmittelyn* listaamalla, tulostamalla ja leikkaamalla erilleen pelkistetyt ilmaisut. Sijoitin ilmaisut hankkeen mukaisiin karkeisiin ryhmiin ja dokumentoin ryhmät valokuvaamalla. Eteenpäin

päästäkseni palasin tutkimustehtäväni äärelle ja tarkensin sen lopulliseen muotoonsa. Käytettävissä olevat ajalliset resurssini huomioon ottaen päätin luopua miestapaisuuden ja mieheyden mallitarinoiden tarkastelusta itsenäisenä tutkimustehtävänä. Sukupuolen teema jäi sisältymään tutkielmani muihin osioihin, niihin kietoutuneena.

Jatkoin pelkistettyjen ilmausten ryhmittelyä siten, että edellisessä vaiheessa muodostamieni pääkategorioiden alle muodostui alakategorioita. Osallisuuden teoreettiset jäsenyydet osoittautuivat tässä vaiheessa kehikoksi, johon palaaminen ja joihin tukeutuminen auttoivat kategorioiden viimeistelyssä. Annoin kategorioille työnimet ja kirjasin niiden sisällöt sanatarkasti kahteen tiedostoon *A* ja *B*. Lopuksi palasin viimeistelemään ryhmittelyä tutkimustehtäväni ja sitä tarkentavien kysymysten valossa. Järjestettyäni ja esianalysoituaani aineiston huolellisesti kahdella eri menettelytavalla ryhdyin vertaamaan niiden antia toisiinsa. Molemmat aineiston käsittelytavat nostivat esiin samoja kokonaisuuksia ja käsitteellistämistapoja kuitenkin siten, että ryhmittely selkeytti valtavaa informaatiomassaa kokoamalla saman otsikon alle useampia asiakokonaisuuksia, teemoittelu puolestaan sisälsi yksityiskohtaisempaa informaatiota. *Analyysin rakenne* hahmottui lopulta huolellisen edeltävän työn ja intuitiivisen päättelyn yhteisvaikutuksesta siten, että analyysin pääkategoriat ja perustukset nousivat ryhmittelystä käsin, mutta alakategoriat ja niitä tarkentavat sisällöt perustuivat pääasiassa teemoitteluun. Kokonaisuuden loogisuuden varmentamiseksi jatkoin sen työstämistä mind map –tekniikalla. Laatimani kuviot toimivat myöhemmin analyysin systemaattisen auki kirjoittamisen työkaluina.

Määrittelin miesten *elämäntilanteet* osallisuutta vahvistaviksi, uhkaaviksi tai potentiaalisesti molempiin suuntiin vaikuttaviksi tekijöiksi. Analyysia liikkeellä pitäneet, itselleni esittämäni apukysymykset karsiutuivat pois kuvan tarkentuessa suoraan analyysin keskeiseen kategoriaan, toiminnan merkitykselliseen sisältöön. Lopuksi luokittelin toiminnan merkityksellisen sisällön *osallisuutta tukeviin toimintamuotoihin ja käytäntöihin sekä yhteisöön, jolloin puitteet ja varsinainen toiminta nivoutuivat saumattomasti yhteen*. Edellisistä etenin miesten eksplikoimaan *muutoksen itsessään ja/tai elämänlaadussaan*. Pitkän prosessin tuloksena alkoi lopulta hahmottua selkeästi jäsenneily vastaus siihen, *millaisia ovat järjestötyönä toteutettujen hankkeiden toimintaan osallistuneiden pitkäaikaistyöttömien miesten osallisuuden kokemukset heidän itsensä kuvaamana*. Tässä vaiheessa palasin jälleen aihepiiriä käsittelevän kirjallisuuden pariin, sillä analyysin eteneminen teoreettista viitekehystä syventämättä ja osin myös uudelleen suuntaamatta vaikutti mahdottomalta. Analyysin varsinaiseen auki kirjoittamiseen ryhdyin vasta hahmoteltuani teoreettista viitekehystä suhteellisen pitkälle, mutta jatkoin teoreettisen viitekehysten tarkentamista

auki kirjoittamisen edetessä. Lopuksi viimeistelin analyysiosion pyrkien nivomaan yhteen aineistoa yli hankerajojen yhdistäneet ilmiöt. Sitaattien valinnan yhteydessä korvasin pseudonyymit neutraaleimmilla, suoraan hankkeeseen viittavilla nimityksillä (*Antti1, Antti2, Antti3, Pentti1, Pentti2*) vahvistaakseni haastateltavieni tunnistamattomuutta.

4. MIESTEN OSALLISUUDEN KOKEMUS

Kuvaan analyysissäni pitkäaikaistyöttömien miesten osallisuuden kokemuksia osallisuutta tukemaan pyrkivien, järjestötyössä toteutettujen hankkeiden toimintaan osallistumisen kontekstissa. Osallisuuden kokemus kiinnittyy tutkielmassani arkiseen yhdessä olemiseen ja tekemiseen, joka tietyin ehdoin toteutuessaan voi kohentaa osallistujensa elämänlaatua. Karkeasti jaotellen osallisuuden elementit asettuvat janalle, jonka toisessa päässä ovat yksilölliset, toisessa päässä yhteisölliset ja yhteiskunnalliset, kunkin yksilön saatavilla olevat osallisuuden resurssivarannot. Tällainen jaottelu kuitenkin kadottaa herkästi osallisuuden kokemuksen kaiken aikaa kehkeytymässä olevan luonteen. Analyysissäni olen pyrkinyt etenemään tämän rakentumisen, rapautumisen ja kietoutumisen ehdoilla, mutta lähestymään sitä systemaattisesti kustakin tutkimustehtävässä määritellystä tarkastelukulmasta kerrallaan. Ensimmäiseksi hahmottelen miesten *elämäntilanteiden* ja aiempien osallisuuden kokemusten taustatekijöitä tehdäkseen näkyväksi sitä, millaisista olosuhteista, haasteista ja voimavaroista käsin he ovat saapuneet osaksi hankkeiden toimintaa. Taustoittaminen asettaa osallisuuden, elämänlaadun ja tuetuksi tulemisen kokemuksille perspektiivin ja perustelee osaltaan toiminnan toteutustapaa. Seuraavaksi kuvaan *toimintamuodoiksi ja käytännöiksi* nimeämäni kokonaisuuden merkitystä miesten osallisuuden kokemukselle. Edellisiä kokoava ja toiminnalle kontekstin antava tarkastelun taso on miesporukasta ja ohjaajista muodostuva *yhteisö*. Lopuksi kuvaan *muutoksena* miesten elämänlaadussa tapahtunutta liikahdusta kohti parempaa.

4.1. Miesten elämäntilanne

Toimintakyky kuntoon –ohjelman tavoitteena on ollut sen kohderyhmiin kuuluvien työikäisten suomalaisten toimintakyvyn tukeminen, syrjäytymisen ehkäiseminen ja aktiivinen toimijuus. Tavoitetta kohti on edetty järjestämällä toimintaa, jonka on ajateltu vahvistavan osallistujien psyykkistä, fyysistä ja sosiaalista toimintakykyä ja siten lisäävän osallistujien hyvinvointia arjessaan, työssään ja vapaa-ajallaan. Tutkimustehtävääni taustoittaa oletamus siitä, että pitkäaikaistyöttömien miesten osallisuuden kokemus saattaa olla haurastunutta. Tätä olettamusta vasten heitä on pyritty hankkeiden puitteissa tukemaan ja tätä olettamusta vasten miesten osallisuuden kokemukset saavat merkityksensä.

4.1.1. Resurssit: normaalikunnossa tämän ikäiseksi

Haastattelemani miehet toivat esiin monenlaisia osallisuuden resursseja, jotka osaltaan taustoittivat heidän osallistumistaan hankkeiden toimintaan. Miehet kuvasivat arkista toimintakykyä, aktiivisuutta, tavoitteellisuutta ja pyrkimistä oman elämäntilanteensa kohentamiseksi. Aktiivisuus ilmeni aiemmin hankittuina koulutuksina ja työhistoriana, pyrkimyksenä hakeutua koulutukseen tai osallistua työmarkkinoille, omasta terveydentilasta huolehtimisena ja työkyvyn selvittelyyn etsiytymisenä. Etenkin *Pentit* korostivat toimijuuttaan tuomalla esiin oman osuutensa merkityksellisyyttä palvelujen vaikuttavuudelle.

---se on aika paljon kiinni siitä, miten ihminen ite ottaa kopin. --- Eihän meikäläisiä enää mihinkään väkisin saa. Että kyllä siinä täytyy ottaa koppi, mutta harvakseltaan niitä palloja heitellään. (Pentti1)

Miesten yksilöllisiä osallisuuden resursseja edustivat suhteellisen hyvän fyysisen terveydentilan lisäksi olemassa olevat sosiaaliset suhteet, ennen muuta perheet. *Anttien* perheet muodostuivat ydinperheestä, sisaruksista tai vanhemmista. Molemmat *Pentit* olivat eronneet, mutta perheen merkitys korostui myönteisesti värittyneinä suhteina aikuisiin tai aikuistuviin lapsiin. Kukaan haastatelluista ei maininnut kaikkien perhesiteiden totaalista puuttumista tai katkeamista. Haastattelut eivät sisältäneet suoraa kysymystä hankkeen ulkopuolisten ystävyysuhteiden määrästä tai merkityksestä, eivätkä miehet juurikaan niitä nostaneet esiin. Sivulauseissa vertaissuhteet näyttäytyivät enemmänkin porukoitumisena, jota saattoi varjostaa liiallinen alkoholin käyttö. Yksi haastateltavista kertoi jääneensä raitistuttuaan kokonaan kaveripiirin ulkopuolelle. Miehet kuvasivat myös vaihtelevassa määrin omaehtoisia kiinnostuksen kohteita, harrastuneisuutta ja taitoja. Etenkin *Penttien* kohdalla harrastukset olivat kulkeneet mukana vuodesta ja vuosikymmenestäkin toiseen. Heidän orientoitumisestaan ulkomaailmaan luonnehti avoimuus uudelle ja oppimisen mieleisyys, mutta myös *Antit* olivat kiinnostuneita kokeilemaan uusia asioita.

Rakenteellisista ja vuorovaikutuksellisista, yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan rajapinnoille sijoittuvista resursseista keskeisimmäksi nousivat etenkin terveyspalvelujen toimivuus ja niissä koetut myönteiset palvelukohtaukset. Kohtaamisia luonnehti kuitenkin sattumanvaraisuus ennemminkin kuin säännönmukaisuus. Sattuman ja hyvän tuurin merkitys elämän karikoissa luovimiselle korostui *Anttien* kohdalla. Onnenkantamoinen ilmeni useimmiten järjestöjen tai terveyspalvelujen työntekijöiden hahmossa; hyvä tuuri konkretisoitui asiakkaan tilanteen ottamisena vakavasti ja tarkoituksenmukaisen, edes joksikin riittävän avun oikea-aikaisena saamisena.

Kaikkien miesten positiivisia palvelukohtaamisia luonnehti palvelutahon aktiivisuus ja avun tarjoaminen sen sijaan, että asiakkaan olisi pitänyt sitä määrätietoisesti vaatia. Miehet olivat valmiita ottamaan vastaan huolenpitoa, vaikka karsastavatkin holhoavaa otetta. Terveyspalvelujen ohella TE-keskuksen palvelut saivat positiivisia mainintoja, mutta huomattavasti harvemmin ja varauksellisemmin.

Yllättävänkin hyvin mulle on sieltä [terveyspalveluista] päin soiteltu ja se sairaanhoitaja oli ihan ekstrajuttu. --- Oli napakka täti, tyttönen, tai mikä se nyt oli (naurahtaa). (Pentti2)

Psykiatri kumminkin otti tämän asian tosissaan. Otti aika tiukasti kiinni tästä tilanteesta. --- Mulla kävi just säkä siinä. Mun ei tarvinnut vaatia mitään. Mä olen aika huono siinä itse. (Antti3)

Se on mennyt aika kivuttomasti. --- Virkailija jonka kanssa olen asioinut siellä [TE-keskuksessa] on kyllä silleen hyvä, mukava ihminen. (Antti1)

Miehet ilmaisivat merkittävää hallussaan olevaa osallisuuden resurssia: osallistumista vapaaehtoisesti hankkeiden toimintaan. Kaikki haastatellut korostivat vapaaehtoisuutta toimintaan motivoivana ja sitouttavana elementtinä. Toiminnan sisältö mitä ilmeisimmin myös vastasi heidän tarpeitaan. Osallistumalla haastatteluun he ilmaisivat vähintäänkin epäsuorasti pyrkimystään vaikuttaa rakentavasti asioihin, jotka koskettivat heitä itseään, mutta myös muita saman kaltaisessa tilanteessa olevia ihmisiä.

Ne [ohjaajat] kertoi tästä projektista ja olin että kuulostaa ihan hyvältä joo. Vähän aikaa mietin asiaa ja sitten olin silleen, että en mä tuohon varmaan lähde. --- He sai sen jään murrettua, kun tulini yhden kerran käymään täällä, tuli semmoinen lämmin vastaanotto. Että ei tämä niin hirveätä ollutkaan, kun kuitenkin sai vapaaehtoisesti tulla. (Antti2)

4.1.2. Uhat: kaikennäköistä tapahtunu

Pitkäaikaistyöttömyyden aiheuttamat uhat osallisuuden kokemukselle näyttäytyivät osin kaikille miehille yhteneväisenä, mutta saivat myös hankkeiden mukaan jakautuvia painotuseroja. Kaikkien miesten osallisuuden kokemusta pitkäaikaistyöttömyys heikensi vastentahtoisien tekemättömyyden, mihinkään kuulumattomuuden tunteen ja pakottaviksi koettujen aktivointitoimien muodossa. Miehet ilmaisivat TE-keskuksen palveluihin sisältyvän vallankäytön ja sanktioiden uhan ahdistavuutta monin tavoin. Antit kuvailivat palvelukohtaamisia *potkimisena*, jota leimasi organisaation joustamattomuus, työntekijöiden aidon kiinnostuksen puuttuminen, asiakkaan ongelmien vähättely, puolesta tietäminen ja alituinen kiire.

--- kyllä mut on aina yleensä (naurahtaa) pakotettu tai potkittu johonkin. --- On vähän noista TE-keskuksen virkailijoista sellainen käsitys ja kokemus, että ei niitä oikeasti kiinnosta, vaan menet sinne tai sitten sulle tulee karenssit, ei siellä sen enempää kysellä, että miten menee. (Antti1)

Siihen on tottunut justiin, että kun sanot miten sä voit, niin toista ei kiinnosta. Tai sitten vielä pahempi, että se sanoo sun puolesta, että mitä sä oikeasti tunnet. (Antti3)

Penttien kritiikki kohdistui selkeämmin aktiivimalliin, pitkäaikaistyöttömien tarpeettomaan ohjailuun kuntouttavan työtoiminnan suuntaan sekä tunteeseen, että toimenpiteet palvelivat hallinnon tarpeita enemmän kuin asiakkaan. Kontrolliin suostuttiin ja itsemääräämisoikeuksesta tingittiin, mutta vastentahtoisesti, tietoisena sen itsekunnioitusta kapeuttavasta vaikutuksesta. Samassakin puheenvuorossa ilmaistiin sekä selkiintynyttä arvomaailmaa, itsetuntemusta että mahdollisia työkyvyn haasteita.

Kyllä se mielenkiinto siihen työhön pitää olla, raha on toissijainen. En mä täysin itteni vastaiseen työhön voi mennä. Tai sitten mihin ei kykene eikä pysty, eikä jaksa eikä osaa, eikä opi. (Pentti2)

Koulutuksen keskeytyminen ja motivaation nopea hiipuminen yksitoikkosisissa tehtävissä herättivät kysymyksen toimintakyvyn haasteista, jonka kaltaiset saattavat tunnistamattomina heikentää kiinnittymistä työmarkkinoille. Pentit kuitenkin arvioivat itsensä ikäänsä nähden täysin työkykyisiksi; oman arvion työkyvystä tiedetään ennustavan myös mitattavissa olevaa työkykyä. Suurempi työllistymisen este vaikuttikin olevan 1990-luvun rakennemuutoksen mukanaan tuoma ammattialojen katoaminen ja osaamista vastaavien työpaikkojen puute. Jatkuva kouluttautuminen näytti suojaavan työttömyydeltä paremmin kuin pelkän peruskoulun suorittaminen loppuun, mutta tuotti sekin lopulta riittämättömyyden tunteen. Antit kyseenalaistivat työkykynsä Penttejä useammin, mutta vielä useammin he ohittivat tunnistamattoman tai puutteellisesti hoidetun masennuksen tai neuropsykiatristen piirteiden mahdolliset vaikutukset työkykyynsä. Pitkään jatkuneen työttömyyden taustatekijöistä esiin nousivat vaikeus löytää omalta tuntuva opiskeluala, opiskeluun liittyvät haasteet, kuormittuneisuuden kokemukset ja opintojen keskeytyminen. Antit ilmaisivat vakavaa uupumusta, motivaation puutetta sekä vaikeuksia saada aikaiseksi ja saattaa asioita loppuun. Toimintakyvyn haasteita syvensi vaikeus pyytää apua. Monet olivat kokeneet merkittäviä menetyksiä lähimmissä ihmissuhteissaan ja sosiaalisessa verkostossaan. Hankkeeseen osallistumista edeltävää mielialaansa he kuvasivat matalaksi, lamaantuneeksi, välinpitämättömäksi, tyytymättömäksi ja itsesyöttösten sävyttämäksi.

Kun mä tänne tulin, niin oli niinku harmaata pilveä, olin väsynyt ja vähän...ehkä masentunut, ei jaksanut, ja semmoinen tyytymätön olo. (Antti2)

En ole vaan jaksanut eikä aika kiinnostanutkaan se koulunkäynti. Siinä on ollut kaikennäköisiä ongelmia ja asioita, niiden kanssa on ollut vähän vaikeeta ja olen sitten todennut, että ei tästä tule mitään. --- Kaikki on kesken jäänyt sitten. (Antti1)

No kun mä en saa asioita hoidettua loppuun. --- Aika paljon olen murehtinut tätä mun elämää, kun kolmekymmppisenä en ole saanut vielä mitään aikaan. Syytellyt itseäni. (Antti3)

Penteille työyhteisön ulkopuolelle joutuminen ja sosiaalisten verkostojen kuihtuminen sen myötä näyttäytyivät menetyksenä, joka saattoi ilmetä esimerkiksi yksin jäämisen ja hukassa olemisen tunteena. Menetystä syvensi aikaan saamisen tunteen puuttuminen. Työelämään osallistumista kuvattiin tottumuksena, josta luopuminen saattaa jättää ihmisen tyhjän päälle. Arjen rakenne hapertui, (miehinen) itsekunnioitus saattoi olla koetteella.

Se porukka joka on joutunut kolmenkymmenen vuoden jälkeen sieltä työyhteisöstä pois, jossa on tottunut saamaan noin niinku porukalla jotain aikaan. Niin se on aika hukassa sitten yksin siellä kotonaan. (Pentti1)

Anttien vähäinen kiinnittyminen työelämään selittänee, ettei pitkäaikaistyöttömyys tuottanut heille yhtä suoraviivaisesti jostakin luopumisen kokemusta. He kuvasivat sen sijaan toisenlaisia sosiaaliseen toimintaympäristöön sisältyviä haasteita. Pitkäaikaistyttömiin kohdistuvat torjuvat asenteet, syyllistäminen ja vaikeassa elämäntilanteessa tukea vaille jääminen tuottivat avun hakemista jarruttavaa pelkoa ja tunnetta, että *on elämässä vain omillaan*. Miesten elämäntapahtumien kumuloituminen, haasteiden ja resurssien toistuva epäsuhta, pettymykset tavoitteiden saavuttamisessa ja jopa rikki menemisen kokemus. Tämä *kaikennäköisyysdeksi* nimeämäni raskas vyyhti johti miehet kohti uupumuksen ja luovuttamisen tunnetta.

Se [tavoite] on sitten jäänyt, kun on tässä ollut kaikennäköistä. (Antti1)

Kukaan haastateltavista ei suoraan viitannut henkilökohtaiseen päihdeongelmaan tai siitä toipumiseen. Epäsuorempia mainintoja aikaisemman runsaan alkoholinkäytön ihmissuhteita ja elämänlaatua kurjistavista vaikutuksista sen sijaan esiintyi. Miehillä saattoi olla paljonkin kokemusta railakkaasta alkoholinkäytöstä miesporukassa, mutta toisaalta myös juomisen lopettamisesta ja elämänarvojen puntaroimisesta uudelleen.

4.1.3. Rajapinnat: mä oon tottunu pärjään, mutta en pyytään apua

Kaikkia miesten osallisuuden kokemuksen ilmaisuja ei voinut luokitella selkeästi sen enempää osallisuuden vahvistajiksi kuin niiden heikentäjiksikään. Nämä *rajapinnoiksi* nimeämäni seikat näyttäytyivät potentiaalisesti osallisuutta uhkaavina, mutta myös mahdollistavina tekijöinä. Selkeimpänä tällaisena näyttäytyi miesten yksiselitteinen orientoituminen ensisijaisesti kohti työelämää huolimatta siitä, kuinka kaukaiselta tuo tavoite haastatteluhetkellä vaikutti. Työnteon ensisijaisuutta muihin elämänaalueisiin nähden korostava puhe, työteliäisyys ja velvollisuudentunto näyttäytyivät sangen miestapaisena.

Tää hankkeen idea [motivoi osallitumaan], millä palauttaa työttömät miehet takaisin työelämään ja parantaa työ ja toimintakykyä. --- Sen takia mä liityin. (Antti3)

Tässä [alkavassa työssä] on mahdollista, että pääsee osallistumaan [toimintaan] jos työt sallii. Mutta ei tietenkään sitten, jos on...työ ensin ja huvi vasta sen jälkeen. (Pentti2)

Antin kuvasivat työelämään osallistumista etuoikeutena, josta he käyttivät sanaa *pääseminen*. Miesten selkeänä toiveena oli työllistyminen. Tavoitetta kohti ponnistelu oli haastavaa. Pelkän peruskoulun suorittaminen saattoi olla saavutus. Pullonkaulaksi saattoi osoittautua myös työkokemuksen puute.

Peruskoulun jälkeen mä kyllä hain [opiskelemaan], mutta se ei tuntunut oikealta alalta silloin ja sitten mä niinku...jäin pois opiskeluista ja olin kaikissa työkokeiluissa ja työharjoittelussa ja työkkärin kursseilla ja niin eespäin. Palkkatuella jossain. Päätin sitten, että hommaan sen ammatin (huokaus) ja sitten mä hommasin ammatin ja sitten yritin hommata töitäkin ja tuli vastaa se, että pitää olla työkokemusta ja sitten mä yritin työharjoittelulla ja työkokeiluilla sitä saada, niin ei ne halunnut edes sitäkään. En tiedä, että miksi. --- Että en oo päässyt töihin. (Antti2)

Anttien puheesta nousi esiin terveyteen, työkykyyn ja toimintakykyyn liittyvät pulmia, epävarmuutta omasta jaksamisesta sekä erilaisia selviytymisstrategioita. Miehet osoittivat hyvinkin aktiivista toimijuutta asettamalla ensisijaisiksi tavoitteiksi esimerkiksi oman terveydentilan selvittelyn, tarkoituksenmukaiseen kuntoutukseen pääsyn tai kouluttautumisen työhön, joka pikemminkin tukee kuin kuluttaa omia voimavaroja. Toisaalta pitkäaikaistyöttömyys näyttäytyi keinona suojautua uusilta epäonnistumisilta, jopa eräänlaisena ratkaisuna työkyvyssä ilmenneisiin haasteisiin. Miesten selviytymisstrategioina olivat toimineet suorittaminen, ryhdistäytyminen, tulevaisuuden suunnittelusta luopuminen ja adaptoituminen jatkuvaan niukkuuteen. Heidän

puheestaan kuului tottuminen välinpitämättömyyteen, omillaan olemiseen ja elämän arvaamattomuuteen.

Mä en itkenyt, vaan tein normaalisti kumminkin sen työn. Siedin ja siedin kunnes olin niin poikki, että tämän elämän suhteen oli täys apatia. --- ”Se diagnoosi pitäis saada, siitä se lähtee sitten. (Antti3)

Penttien kohdalla esimerkiksi palkkatuki- tai muu matalasti palkattu työllistyminen näyttäytyi mahdollisuutena uusien asioiden oppimiseen ja hieman parempaan toimeentuloon, mutta rajoitti samalla tilaisuuksia osallistua hankkeen tarjoamaan mielekkääseen toimintaan ja yhdessäoloon. Miehet myös odottivat työn tekemisen ja siihen sitoutumisen tarjoavan heille edes kohtuullisen toimeentulon ja ilmaisivat kriittistä tietoisuutta tulo- ja byrokraatialoukkujen olemassaolosta.

Nyt en sitten tiää kun työ alkaa ja mun pitää ite ruveta maksamaan niitä [xxxx-käyntejä], niin ne voi vielä harventua (nauraa) minulta...kun eihän tää palkka nyt päätä huimaa. --- Työssäkävissäkin on paljon semmoisia, jotka ei pysty elättämään itseään ollenkaan. Niin sehän se tässä ongelma on, ettei työnkäynnillä tahdo elää --- eikös sen ilmiön nimi ole työssäkävivät köyhät. (Pentti2)

Lähes kaikki miehet kuvasivat vastahankaisuutta tehdä itselleen sopimatonta työtä, mikä näyttäytyi itsetuntemuksena ja autonomiana, arvostuksena sosiaalisia suhteita kohtaan sekä pyrkimyksenä huolehtia omasta hyvinvoinnista. Selkeästi ilmaistujen työllistymistavoitteiden rinnalla miehet kuvasivat tilannetta, jossa omanarvontunnon, yhteisyyden kokemuksen ja taloudellisen toimeentulon kolmio ei seissyt enää vakaasti työelämään osallistumisen varassa.

4.2. Osallisuutta tukevat toimintamuodot ja käytännöt

Inhimillinen toiminta toteutuu aina tietyissä konkreettisissa olosuhteissa, jotka parhaimmillaan kutsuvat esiin osallistumista, osallisuutta tai toimijuuden vahvistumista. Haastattelemani miehet kuvasivat toimintaan osallistumista edesauttaneita ja siihen sitouttaneita, hankkeiden toimintamuodoilla ja käytännöillä selittyviä motivaatiotekijöitä. Hankkeiden arki näyttäytyi organisoituneen tavoilla, joita luonnehti *matala kynnys, mukaan ottaminen ja asiakaslähtöisyys*. Kynnystä madalsi hankkeiden yhteistyö TE-keskuksen kanssa, ohjaajien aktiivisuus miesten mukaan kutsumisessa sekä toimintaan osallistumisen ehdoton vapaaehtoisuus.

Kyllä mun mielestä [toiminta] sopii kaikille. Tilanteesta riippumatta, jos on työttömänä eikä keksi mitään järkevää tekemistä, eikä ole mahdollisuutta lähteä opiskelemaan tai mennä töihin, tai ei ole

ajankohtaista, niin tänne vaan. Mukavaa tekemistä, mukavia ihmisiä, ehkä oppii jotain uutta. Tähän on helppo tulla mukaan, ettei ole sellaista mitenkään jäykkää toimintaa. --- Kyllä tänne sopii, kaikennäköiset. (Antti1)

Mää olin sen aktiivimallin takia semmoisessa työllistämisyhtymässä ja me tultiin tänne vierailulle ja se lähti sitten siitä. Nää [ohjaajat] oli, että pojat mukaan sitten, te ootte haarukassa (naurahtaa). (Pentti2)

Yhtäläisyyksistä huolimatta miesten vastaukset eriytyivät jälleen jossain määrin hankkeiden mukaisesti. *Penteille* toiminnan ilmaisuus oli sen houkuttelevuutta olennaisesti lisäävä tekijä, sillä pitkään jatkunut työttömyys oli heikentänyt heidän mahdollisuuksiaan osallistua itseään kiinnostaviin, kaupallisesti tuotettuihin aktiviteetteihin. Tapahtumien julkisuus, avoimuus, aktiivinen tiedottaminen ja selkeät aikataulut koettiin tärkeiksi, mukaan tuloa helpottaviksi ja toimintaa ryhdistäviksi käytännöiksi. Ohjaajien pyrkimys ottaa tasapuolisesti mukaan kaikki osallistumaan halukkaat miehet sekä miesten toiveiden kuunteleminen toiminnan suunnittelussa saivat heiltä kiitosta. Mielekkäiksi toimintamuodoiksi miehet nimesivät muun muassa teatterireissut, pelitapahtumat, talkoot ja moottoriajoneuvoilla leikkittelyn. Myös yhdessä saunominen, syöminen ja kahvittelu saivat mainintoja.

Penttien kuvauksista välittyi toimintaan osallistumisen rentous, mutta *Antit* nostivat sen eksplisiittisesti esiin. Rentouteen sisältyi helppouden ja kiireettömyyden tuntu, tila, jossa oli mahdollisuus kaikessa rauhassa pohtia asioitaan ja laitella elämäänsä järjestykseen askel kerrallaan. Ohjaajien aktiivisuus, luottamukselliset keskustelut heidän kanssaan, mahdollisuus vaikuttaa toiminnan sisältöön ja muiden miesten kanssa koettu vertaisuus muodostivat kokonaisuuden, joka vastasi toimintaan sitoutuneiden miesten tarpeita. Mielekkäimmäksi toiminnan muodoksi *Antit* nimesivät maatilapäivät, erityisesti eläinten hoitamisen, mutta myös maatilalla tapahtuvat huolto- ja rakennuspuuhat. Kakkoseksi kiri luonnossa liikkuminen. Toiminnan ytimenä olivat kuitenkin merkityksellinen henkilökohtainen vuorovaikutus ohjaajien kanssa.

Alle nelikymppiset, työelämään heikosti kiinnittyneet miehet eivät maininneet osallistumisen ilmaisuutta millään tavoin, kun taas kuudenkymppien korvilla olevat, työelämää jo eläneet miehet eivät maininneet vapaaehtoisuuden merkitystä hankkeen toimintaan osallistumisen yhteydessä. Oletan tämän eron heijastelevan puhujien elämäntilanteita, elämäkokemuksia, tapoja jäsentää itseensä kohdistuvia odotuksia sekä suunnata omia odotuksiaan ympäristöön, pikemminkin kuin varsinaisia eroavaisuuksia arvostuksissa. Vapaaehtoisuuden merkitys osallistumismotivaatiolle nousi esiin *Penttien* suhteessa TE-keskuksen palveluihin, *Antit* puolestaan ilmaisivat suoraan tai

epäsuorasti adaptoitumista taloudelliseen niukkuuteen. Maksulliseen toimintaan osallistuminen ei välttämättä ollut heidän mahdollisuushorisontissaan missään elämänvaiheessa samalla tavalla kuin *Penttien*, joille järjestötoimintaan osallistumisen vapaaehtoisuus puolestaan saattoi olla itsestäänselvyys.

Molempien hankkeiden toiminta oli päihteetöntä ja sitä pidettiin arvossa kautta linjan. *Pentit* ilmaisivat eksplisiittisesti ehdottoman päihteettömyyden olevan olennaista yhteishengen syntymiselle, turvallisuuden tunteen ylläpysymiselle ja mielekkään tekemisen mahdollistumiselle. *Antit* käyttivät ilmaisia rauhallisuus, ennustettavuus ja *asioista nauttiminen selvin päin*.

Mun mielestä se [päihteettömyys] on turvallista. Viinan kanssa leikkiminen johtaa aina huonoihin asioihin. Kokemusta on (nauraa). ---Kyllä tämä ryhmähenki tapetaan kun pidetään kunnon pikkujoulut ja lotrataan viinan kanssa. (Pentti2)

4.2.1. Osallistuminen: joku kiehe kalenterissa

Miehet osallistuivat hankkeiden toimintaan enemmän tai vähemmän intensiivisesti, oman valintansa mukaan. Kaikille haastatelluille osallistuminen tarkoitti toivottua korjausliikettä tekemisen puutteeseen, mielekästä elämänsisältöä, uusia mahdollisuuksia ja paikkaa, johon lähteä. Monet haastateltavat totesivat ykskantaan, että mukana toiminnassa oleminen itsessään on tärkeää. Osallistuminen toi arkeen rakennetta enemmän *Anteille* kuin *Penteille*, mikä vaikutti olevan linjassa kummankin hankkeen luonteen kanssa.

Mullahan oli muutenkin silloin [vuosiluku] erilainen elämäntilanne. --- [toimintaan osallistuminen] tuonut vähän sellaista säännöllisyyttä taas tähän. --- Tuli kyllä joo hyvään saumaan. (Antti1)

No aika vähänhän tää [toimintaan osallistuminen] arkirytmiin vaikuttaa kai vaikuttaa, kun kuitenkin aika harvoin, maksimissaan kerran viikossa on näitä mihin mää oon mennyt. Mutta kyllä se tietysti vähän vaikuttaa, kun on joku (naurahtaa) kiehe siellä kalenterissa. (Pentti2)

Miehet osallistuivat toimintaan omasta valinnastaan, mutta valitsivat myös toiminnan sisällä omien kiinnostuksen kohteidensa ja voimavarojensa mukaan. *Pentit* kuittasivat asian toteamuksena, *Antit* toivat enemmän esiin mahdollisuuttaan säädellä tilannekohtaisesti osallistumisensa intensiteettiä. He kuvasivat toiminnassa avautuvaa omaehtoisuuden mahdollistavaa tilaa, jossa he kokivat voivansa keskittyä itselleen ajankohtaisiin ja mielekkäältä tuntuviin asioihin. Tilan antaminen

epävarmuudelle, omaan tahtiin eteneminen sekä mahdollisuus tarvittaessa perääntyä itsekunnioitustaan menettämättä loivat perustaa myös turvallisuuden tunteelle.

Aina on se vaihtoehto, ettei ole pakko. Se on hyvä kans. Aina on vaihtoehto (naurahtaa) perääntyä pari askelta taaksepäin ja niinku, kerätä sitä uskaltamista. Sisäistä voimaa ylittää kynnystä. (Antti1)

Valitsemisen ja päätöksenteon ohella tärkeä osa osallistumista oli yhteisiin asioihin vaikuttaminen, niissä kuulluksi tuleminen ja niistä vastuun ottaminen. *Anttien* kohdalla tämä merkitsi suoraa osallistumista toiminnan suunnitteluun. Suunnittelu toteutettiin yhteistyössä ohjaajien kanssa, miesten ideat hyväksyvästi vastaanottaen, mutta hankkeen resurssit huomioiden. Monille miehille yhteisiin asioihin vaikuttaminen ja sitä kautta nähdyksi tuleminen oli uusi, osallistumaan motivoiva kokemus.

Aika paljonhan se on mukavampaa, kun saa vähän ittekin vaikuttaa siihen toimintaan.---Tää [toiminta] on aika lailla sellaista meidän miesten näköistä hommaa. (Antti1)

Se [toiminnan suunnitteluun osallistuminen] on aika suuri motivaatio, mutta samaan aikaan jännittää aika paljon. Koska en ole koittanut enkä nähnyt paljon mitään. --- Sitten kun ei odota mitään tuomitsemista, sä teet niiku sä osaat (naurahtaa) eikä kukaan sano mitään. (Antti3)

Penttien toiminnan suunnittelivat ohjaajat, osallistujia ja heidän mielenkiinnon kohteitaan kuunnellen. Miesten näkemysten huomioimisen ohella inklusiivisuuteen ja tasapuolisuuteen pyrittiin käytännöllisin keinoin:

...mahdollisuuden mukaan, että tapahtumat on sellaisia, että mahdollisimman moni voi osallistua. Just esimerkiksi tuo pikkubussi, se on mun mielestä aika hyvin järkätty. --- Ja tekisin samalla tavalla, jos mää tätä vetäisin, että saa tuolta ympäristöstä porukkaa mukaan lisää. Silloin se vaatii sen, että jos joku esimerkiksi ilmoittautuu teatterireissulle jostain kauempaa, niin se otetaan huomioon siinä sillain että okei, kun lähdetään [kaupungin nimi] niin tuolta tuolta tuolta haetaan kundit mukaan saman tien. (Pentti1)

4.2.2. Tekeminen: äijien touhua, aika spesiaalia

Moni haastateltava kuvasi tekemisen puutetta elämänlaatuun heikentäväksi tekijäksi. Toiminnan ytimessä olikin osallistujille mielekäs tekeminen. Mielekkyyden toinen ulottuvuus oli tekemisen motivoiva sisältö, toinen sen laatu. Tekemisellä oli kuitenkin selkeä sosiaalinen ja vuorovaikutuksellinen ulottuvuus: tutustuminen ja yhteisöllisyys.

No ehkä suurin syy [lähteä mukaan toimintaan] oli, ettei ollut muutakaan tekemistä ja vähän aikaa siinä mietin, että voisiko tää olla sellaista toimintaa, josta saisi jotain irtikin. (Antti1)

...kunnes tuli sellainen olo, ettei jaksakaan enää olla tekemättä mitään. (Antti3)

Kyllä noi tekemiset on se, tekemisen kautta. Sehän se on, jos on tekemistä mikä ei nappaa niin, olkoon ryhmä tai ei (naurahtaa) niin en mä lähe sitten. (Pentti2)

...lähinnä tuo yhteisö [motivoi osallistumaan] kun sama se on oikeastaan mitä myös tehdään. --- Että jos pistetään vastakkain joku, vaikka talkoot ja biljardinpeluu, niin en mä oikein osaa niitä erottaa. Kuhan porukalla tehdään. (Pentti1)

Antit kuvasivat tekemistä leimaavaa pakottomuutta, suorittamattomuutta ja kilpailemattomuutta. Puuhailun lomassa miehet saattoivat jakaa muiden kanssa kuin huomaamattaan pieniä ja isojakin mielen päällä olevia asioita.

Kyllä sen aika helposti huomaa, heti kun aletaan touhuamaan jotain niin siinä alkaa puhettakin tulla sen työn lomassa. (Antti2)

Molempien hankkeiden toimintaan kuului miestapaisiksi miellyttäviä aktiviteetteja, mutta vain Pentit kuvasivat ”miesten juttujen” tekemisen erityistä mielekkyyttä. Sukupuolieroon viitattiin ja sitä hieman korostettiin olettamuksella miesten ja naisten luonnostaan erilaisista kiinnostuksen kohteista. Moottorikelkalla rymyäminen, voimien mittelössä murtuneet muutamat kylkiluut, kivun kestäminen ja suostuminen lääkäriin ainoastaan rationaalisista syistä kuitattiin sangen miestapaisesti naurulla. Penttien kohdalla nousi esiin myös tekemisen merkityksellisyyttä rakentava elementti, mahdollisuus saada jotain hyvää aikaan ja olla hyödyksi toisille. Tämä toteutui talkoisiin osallistumisen välityksellä. Toinen haastateltavista viittasi suoraan suuremmasta kokonaisuudesta sisäpuolisuutena olemiseen ja hyvän tekemiseen työn latenttina funktiona:

Niin jos me lähetään vaikka talkoisiin toisen hankkeen puitteissa tai tekemään työtä heidän hyödykseen, niin silloinhan me saahan se sama [yhdessä aikaan saamisen] kiksi... (Pentti1)

Kaikki toiminta on ilmaista ja mielenkiintoisia juttuja just meille. --- Nää touhut on, nää on aika miehekkäitä juttuja. (Pentti2)

4.2.3. Oleminen: se kun mä saan olla täällä

Johonkin osallistumisen ja jonkin tekemisen pohjavireen olen nimennyt jossain *olemiseksi*. Miehet kuvasivat hankkeiden toimintaa kokonaisuudeksi, jossa mielekäs tekeminen ja vuorovaikutus

kulkivat erottamattomasti yhdessä. Osallistuminen ja yhteisöön kuuluminen näyttäytyivät miesten puheessa etuoikeutena, johon päästiin ja saatiin tulla.

No sehän on se kokonaisuus, mitä täällä touhutaan ja jutellaan ja liikutaan. Se kokonaisuus on vienyt eteenpäin. (Antti2)

Antit kuvasivat olemisen sisältöä verkkaisuudeksi ja joustavuudeksi, mikä helpotti asettumista osaksi toimintaa. Kiireetön ja miesten elämäntilanteet huomioon ottava eteneminen soi heille mahdollisuuden seurata itselleen sopivaa rytmiä ja ajoitusta. Tavoitellut elämänmuutokset vaativat paitsi aikaa, myös oikeanlaista hetkeä ja siihen sisältyvää liikevoimaa, *momentumia*. Miesten puheessa toistui vieläkin sanat *aika, hetki, lepo, rentoutuminen*. Hanke näytti tarjoavan vastakokemuksen aiemmin koetulle niukkuudelle.

Välillä ollaan sovittu [ohjaajien kanssa] tapaamisia ja välillä ollaan sitte muuten vaan ruvettu juttelemaan. --- Kuitenkin ollaan tässä yli vuoden tunnettu jo. (Antti1)

Uskaltaisin sanoa meidän kaikkien miesten puolesta, että tässä ollaan saatu varmaan enemmän kuin ollaan edes toivottu, tai ajateltu saavan. Paljon enemmän. (Antti3)

Penteille hankkeen toiminnassa mukana oleminen tarkoitti harrastustoiminnanomaista itsensä toteuttamista ja muiden kanssa viihtymistä, mutta myös pienimuotoista työyhteisösimulaatiota niin yhdessä tekemisen kuin yhteisöön kuulumisenkin näkökulmasta.

Tässä on semmoinen porukka, joilla on pitkä työhistoria kaikilla. Ja aikaisemmassa elämässään tottunut siihen, että työyhteisössä yhdessä saahaan aikaan jotain. Tottakai, kyllähän tuon jokainen ymmärtää. Yksi työn sisältö on se työyhteisö ja tunne, että porukalla saahaan aikaan. --- Niin tässähän niiku toteutuu sama. Niin, pienessä muodossa. (Pentti1)

Kaikki haastattelemani miehet arvioivat yhteisön tarjoamat mahdollisuudet merkitykselliseen vuorovaikutukseen ja yhteenkuuluvuuden tunteeseen toiminnan merkitykselliseksi tai merkityksellisimmäksi anniksi. Porukkaan kuuluminen, jostain osana oleminen ja omaksi mielletty paikka nousivat miesten puheessa runsaana esiin. Seuraavassa luvussa kuvaan tarkemmin toiminnan yhteisöllistä ja sosiaalista merkitystä miesten osallisuuden kokemukselle.

4.3. Yhteisö toiminnan kontekstina

Haastattelemani miehet osallistuivat toimintaan, jonka ominaispiirteenä oli sen toteutuminen suhteellisen kiinteissä yhteisöissä. Kaikki miehet ilmaisivat arvostavansa yhdessäoloa toisten kanssa, useimmat jopa ohi tekemisen varsinaisen sisällön. Yhteisöön kuulumisen koettiin helpotuksena pitkäaikaistyöttömyyden mukanaan tuomista ulkopuolisuuden, hyödyttömyyden ja yksinäisyyden tunteista:

Just toi tekeminen. --- Ja sitte, ihmiset tietysti. Se sosiaalisuus. (Pentti1)

...tietenkin eniten vaikutti se, ettei mulla ole enää sellaista yksinäistä oloa. (Antti3)

Joukkoon kuulumisen oli kaikille miehille tärkeää. Haastateltavat käyttivät runsaasti sanaa *me*, minkä tulkitsen ryhmähengeksi ja samastumiseksi yhteisöön. Miehet ilmaisivat jakavansa toiminnassa välittyvät arvot – tasapuolisuuden, mukaan ottamisen, puolelle asettumisen ja itsemääräämisoikeuden – ja samaistuivat niihin. *Anttien* puheessa yhteenkuuluvuuden tunne ja yksinäisyyden väheneminen nousivat *Penttejä* selkeämmin esiin. *Antit* kuvasivat suuremmin haluavansa olla osa kokonaisuutta, pyrkivänsä toimimaan yhteisössä rakentavasti ja ottavansa vastuuta toiminnan onnistumisesta. Molempien ryhmien haastateltavat olivat kokeneet jääneensä pitkäaikaistyöttöminä miehinä yhteiskunnallisen kiinnostuksen ja huolenpidonkin katvealueeseen, ihmetellen ääneen, että *miten sitä nyt tällaisia miehiä aletaan huomioimaan*. Hankkeen muodossa tullut huomio oli kuitenkin miehille mieleistä.

Haastateltavat pohtivat toiminnan rajaamista nimenomaan miehille ja esittivät mielipiteitä niin puolesta kuin vastaanakin. Pääasiassa miehet suhtautuivat mieserityisyyteen myönteisesti. He arvioivat sen myös kynnystä madaltavaksi tekijäksi.

Kyllä se varmaan niin on, että mies miehelle, pystyy vähän paremmin samaistumaan ja...no, on sitä aika vaikea selittää, mutta niinku miesten kanssa on miesten jutut. (Antti2)

Mulla ei itseasiassa ole sen suhteen mielipidettä. Mulle olisi ihan sama, jos olisi naisiakin mukana. Toisaalta se olisi voinut olla ehkä hauskempaakin (nauraa). (Antti3)

...oon seurailut, että minkälaista miestä tässä [toiminnassa] on mukana ollut, niin ehkä on ollut sellaisiakin miehiä, jotka ei olisi välttämättä uskaltanut edes tulla mukaan, jos olisi naisia. --- Ehkä vähän semmoisia ujojakin, hiljaisia miehiä tässä ollut. (Antti1)

Kyllä mä oon sitä mieltä, että joskus työillä ja pojilla on omat jutut. --- mutta henkilökohtaisestihan mulla ei olis mitään sitä vastaan, vaikka tässä toiminnassa olisi naisiakin mukana, mikäs siinä. Kyllähän naisetkin pelaa biljardia ja tekee talkoita ja myöskin syö. (Pentti1)

Miesten viiteryhmäänsä samaistumisen perustana toimi jossain määrin käsitys sukupuolesta kiinnostuksen kohteita ennakkoon jäsentävänä tekijänä, mutta myös ymmärrys yhteiskunnallisista ja kulttuurisista, sukupuolikategorioiden mukaisista odotuksista. Näihin odotuksiin miehet ottivat tavalla tai toisella kantaa; tyypillisimmin korostamalla palkkatyöorientaatiotaan, mutta myös ammentamalla hienovaraisesti narratiiveista, joiden mukaan pitkäaikaistyöttömyys elämänkohtalona koettelee miehiä erityisellä tavalla. Työntekoa ensisijaistava puhe ei kuitenkaan ollut suoraviivaisesti hallitsevaa, vaan miehet ilmaisivat perheen merkityksellisyyttä ja tiukkaa kiinnittymistään läheisiin ihmissuhteisiin, myös hoivan ja vastuunkannon merkityksessä.

Täällä [osallistumalla toimintaan] olen koittanut saada kohotettua sitä työkuntoa paremmaksi. (Antti2)

...miehet jää vaan helpommin kotiin yksinään [kohdatessaan vaikeuksia]. (Antti1)

Tietysti jos jotain tulis, niin kyllä niitä [ikäntyviä vanhempia] kai on hoidettava sitten (naurahtaa). Ei siitä mihinkään pääse. (Pentti2)

Pentit kommentoivat elämäntilannettaan nimenomaan ikääntyvinä miehinä:

Jolpit, heidän statushan on ihan eri tässä yhteiskunnassa. Jollain tapaa. Ne odotukset, joita heihin ulkopuolelta kohdistetaan, on jo ihan erilaisia. (Pentti1)

Niillä [kolmekymppisillä miehillä] on ihan omat touhunsa sitte. --- Niillä [iäkkäämmillä miehillä] on jo lapset ja vaimot ollu ja menny... (Pentti2)

4.3.1. Miesporukka: viihdyn kyllä heidän kanssaan

Miesten välisiä sosiaalisia suhteita luonnehti mukavan porukan, hyvän ilmapiirin, keskinäisen arvostuksen ja yhteishengen tunnelmat. Keskenään hyvinkin erilaiset miehet saivat aikaan mielenkiintoisia keskusteluja välttyen kuitenkin ristiriidoilta ja kahnauksilta.

Ihan semmoista hyvää porukkaa ollut. Aika erilaisia ihmisiä, niin saadaan mielenkiintoisia keskusteluja aikaiseksi, voidaan puhua melkein mistä vaan. Välillä sitten sattuu sellaisia ihmisiä, keiden kanssa on niiku samalla aaltopituudella, toinenkin ymmärtää mistä puhutaan ja voidaan sitten, asioista puhua. --- Onhan meitä, kaikennäköisiä tässä pyörinyt. (Antti1)

Sitten kumminkin kaikki tsemppaa toisiaan. (Antti2)

Siinä oli makkaraa tarjolla ja kahvia ja hyvää seuraa, siitä se lähti. (Pentti1)

Mukavaa porukkaa. Ei ne välttämättä ajattele samalla tavalla, mutta hyvinhän myö toimeen tullaan. Ollaan aina sen tekemisen ympärillä, että eihän siinä nyt hirveästi politikoida. (Pentti2)

Huumorilla oli tärkeä sijansa vuorovaikutuksessa, etenkin *Penttien* keskuudessa.

Kyllä se pääsääntöisesti on sitä läpäändeerushommaa. (Pentti2)

Antit kuvasivat *Penttejä* selkeämmin vertaistuen elementejä: ideoiden jakamista, vastavuoroista kannustamista ja motivoitumista muiden esimerkkien ja elämäntarinoiden kautta. Vertaisuus muodostui saman kaltaisten elämäkokemusten varaan. Se ilmeni toisaalta mahdollisuutena puhua avoimesti lähes mistä tahansa, toisaalta mahdollisuutena tulla ymmärretyksi sanattomasti. Puhumattomuuden ja kyselemättömyyden toisten asioista hahmotin erityislaatuisiksi hienotunteisuuden, huomaavaisuuden ja kannattelunkin muodoksi. Vertaistuki näyttäytyi siten tunteiden jakamisena, vastavuoroisena aitona kiinnostuksena ja mahdollisuutena puhua (tai olla puhumatta) vaikeistakin asioista.

Kyllähän ne [vertaissuhteet] mulle aika tärkeitä on, että on sellaisia ihmisiä joiden kanssa voi, jos itellä on jonkunlainen tilanne tai jotain menneisyyteen liittyviä asioita, niin toinen ymmärtää mistä puhutaan. Tietää. Ja on tärkeätä, ettei tarvii ruveta joka asiaa selittämään erikseen. Tai sitten tietää, että toinen ymmärtää, niin on helppo alkaa puhumaankin tietyistä asioista. (Antti1)

Ei me kyllä silleen hirveen henkilökohtaisia kysellä toisiltamme. Ainakin minä annan silleen (huokaus), kuitenkin sen verran hyväsydäminen ihminen olen, etten viitti semmassii hirveän syvällisiä kyselemään. (Antti2)

Anttien kuvauksissa sosiaalinen tuki näyttäytyi etuoikeutena ja *saamisena*. He nostivat eksplisiittisesti esiin myös elämänlaadulle ensiarvoisen tärkeän, ongelmalähtöisen ajattelun katveeseen helposti jäävän seikan: elämästä nauttimisen ja hyvien asioiden jakamisen yhdessä toisten kanssa. *Penttien* kuvauksissa toimintaan osallistumisesta sama asia ilmaistiin implisiittisesti porukalla hauskanpidon muodossa.

Hankkeiden toimintaan osallistuminen tarjosi alustan henkilökohtaisten ystävyysuhteiden muodostamiselle – ainakin periaatteessa. Molempien ryhmien miehet pitivät hankkeen ulkopuolelle ulottuvan ystävyysuhteen muodostumista mahdollisuutena, vaikka eivät itse vielä olleet varsinaisesti ystäväystyneet kenenkään kanssa. *Antit* nostivat myös tässä yhteydessä esiin

kiireettömyyden merkityksen. Asettuminen osaksi porukkaa ja tutustuminen muihin miehiin vaati aikaa.

No tottahan tämän ikäisillä tämmöisessä porukassa tulee myös niitä, kahden välille henkilökohtaisia. Tietysti, sehän on ihan selviö. --- No ei mulla juurikaan. Ei semmoisia. Henkilökohtaisia. (Pentti1)

Kyllä mä oon aika semmoinen että yksinään, en ole hirveen sosiaalinen. Oon sellainen hitaasti lämpenevä...että kyllä mulla menee vähän aikaa, ennen kuin alan jollenkin niinku suoraan juttelemaan. (Antti2)

4.3.2. Ohjaajat: polttoainetta mun toivogeneraattorille

Hankkeiden kohderyhmien ja toimintatapojen eroavaisuudet ilmenivät jälleen kysyttäessä miehiltä, mikä oli ohjaajien merkitys heidän sitoutumiselleen toimintaan. Molempien ryhmien haastateltavat mainitsivat kuitenkin ohjaajien nimet usein. Heidän työskentelytapansa arvostettiin yksiselitteisesti. *Penttien* ohjaajien ja miesten väliltä huokui keskinäinen tunnustaminen, kunnioitus, luottamus, tasavertaisuus, sekä todennäköisesti ikään, sukupuoleen ja jossain määrin myös kokemusasiantuntijuuteen perustuva yhteisymmärrys.

Kyllähän nuo hankkeen vetäjät [ohjaajien nimet] tietysti kuuntelee, jos puhutaan. (Pentti1)

Anttien kuvauksissa ohjaajien osuus avautui syvemmin. Miehet nimesivät osallistumisen keskeisimmäksi motivaatioksi suhteen ohjaajiin ja tässä suhteessa saadun tuen. Suhteen elementit näyttäytyivät analyysissäni kolmen ulottuvuuden kautta. Ensimmäisen olen nimennyt ohjaajien *teoiksi ja taidoiksi*, joista keskeisin oli lämmin, aito kiinnostus miehiä kohtaan. Se ilmeni tilaa antavana läsnäolona, hyväksyntänä sekä tarvittaessa hyvinkin aktiivisena huolenpitona ja kannatteluna. Miesten puheessa ohjaajat piirtyivät esiin avoimina ja tilannetajuisina persoonina, joiden työotteessa toteutui joustavuus ja luovuus hetkestä hetkeen. Tämän kaltainen vuorovaikutussuhteessa olemisen näytti vastanneen miesten tarpeisiin.

Erittäin huolehtiva ihminen [ohjaaja]. Ja avoin. (Antti3)

Ne [ohjaajat] on sellaisia että jos...tuntuu ettei aina jaksaisi, niin ne tulevat kyllä kotoa hakemaan ja soittelee ja tulee sitten oven taakse (naurahtaa) ovikelloa soittelemaan ja silleen että, miten menee. ---Siinä kävi tuuri, että sattuu just tollaset ihmiset. (Antti1)

Toisen ulottuvuuden muodosti ohjaajien luoma vuorovaikutuksellinen *tilan ja turvan* tuntu. Myös sitä pohjusti ohjaajien aito kiinnostus miesten elämiä, tavoitteita, tarpeita ja persoonallisuuksia kohtaan. Miehet arvostivat erittäin korkealle suunnitellut, luottamukselliset keskustelut ohjaajien kanssa, mutta myös mahdollisuuden jutella asioistaan vapaamuotoisemmin muun tekemisen ja olemisen lomassa. Miehet kuvasivat tullessaan vuorovaikutustilanteissa nähdyiksi, kuulluiksi ja hyväksytyiksi sekä kokeneensa olevansa riittäviä sellaisenaan. Heissä virisi luottamus, omanarvontunto sekä uskallus tarvittaessa pyytää apua.

Joo, saa olla ihan oma ittensä, että ei tarvii...niin. (naurahdus) (Antti2)

Se että on semmosia ihmisiä ylipäättään olemassa, joilta voi ja uskaltaa pyytää, jotka ei torjukaan, että hoida omat asias. (Antti3)

Mahdollisuus pohtia omia asioitaan ilman kiireen tuntua lisäsi turvan ja tilan kokemusta. Epäröinti oli sallittua, samoin perääntyminen tarvittaessa. Miehet kuvasivat hankkeen toimintaan osallistumisen kasvattaneen heissä valmiutta ottaa riskejä ja kokeilla uusia asioita. He saivat tukea tarvitsemiinsa asioihin, jolloin heidän toimijuutensa pääsi jaettuna vahvistumaan. Sisällytin tähän ulottuvuuteen myös ohjaajien, merkityksellisiksi muodostuneiden *toisten*, miehiä kohtaan osoittaman luottamuksen.

No ohjaajat oli semmosia, että...ne antoi enemmän tilaa mulle itselleeni, niinku omaa tilaa siinä asiassa. --- Sai siis ihan...niinku...vapaammin pohtia asioita ja tälleen. (Antti2)

Se on mulle tärkeätä, ettei potkita vaan persuksiin ja stressata koko ajan, vaan... --- Joo, yritän itse pikkuhiljaa ja sitten tarvittaessa saan tukea, jos vähän tulee vaikeuksia jonkun asian kanssa. (Antti3)

Kolmas ulottuvuus muodostui ohjaajien miehille tarjoamasta konkreettisesta ja materiaalisesta *avusta* sekä heitä eteenpäin ohjanneista käytännöllisistä *neuvoista*. Niitä arvostettiin, mutta ne jäivät silti kahden edellisen varjoon.

Siihen menee helvetin kauan, jos rupeen yksin vääntään näitä. --- Tämän hankkeen ansiosta meni nopeammin asiat eteenpäin, paljon nopeammin. (Antti3)

Joo kyllä ne [ohjaajat] on aina vinkkaillut silleen että...kannattaisiko sun nyt soittaa sinne ja kysyä että vaihtaisiko ne sitä lääkitystä tai jotain, tännepäin. (Antti2)

Antit kuvasivat tullessaan kohdatuiksi ja kohdelluiksi yksilöinä. Heissä virisi ohjaajia kohtaan arvostuksen, kunnioituksen ja kiintymyksen tunteita. He ilmaisivat haluaan olla ohjaajien

työpanoksen arvoisia, jakoivat heidän huomiotaan muiden ryhmäläisten kanssa ja kantoivat jopa vastavuoroisesti huolta heidän jaksamisestaan.

Sanoisinko jopa, että rakastan heitä (naurahdus) silleen ihmisinä ja katon sillä silmällä, että voisit ottaa mallia, että minkälaisia ihmisten kuuluisi olla. (Antti3)

4.4. Miesten kokema muutos

Kaikki haastattelemani miehet kuvasivat ainakin jossain määrin toimintaan osallistumisen aikana ja seurauksena tapahtunutta myönteistä muutosta elämänlaadussaan. Muutos ilmeni ennen kaikkea toiminnan mukanaan tuomina mielekkäinä, koettua hyvinvointia lisäävinä elämänsisältöinä. Myös merkityksellisen sosiaalisen vuorovaikutukseen mahdollisuudet laajenivat.

Kun käy pari kertaa viikossa (rykäisy) ihmisten ilmoilla, niin kyllä se tuo vähän energiaa kuitenkin, että jaksaa arkea pyörittää. (Antti2)

Mielenkiintoista tekemistä ja mielenkiintoisia ihmisiä tavannut tässä. (Antti1)

Anttien kuvaama muutos ilmeni dramaattisenakin käännöksenä kohti parempaa elämää. He kuvasivat sitä tunteina, oloina, tekemisenä ja tulevaisuuteen suuntautuvana toiveikkuutena. Miesten puheesta nousi esiin vahvistunut omanarvontunto ja kasvanut itsetuntemus.

No on virkeämpi, on jaksamista paremmin ja virkeämpi mieleltään. Kun mä tänne tulin, niin oli niinku harmaata pilveä, väsynyt ja... ehkä vähän masentunut, eikä jaksanut. Semmoinen tyytymätön olo. Kyllä se [toimintaan osallistuminen] on antanut uutta puhtia. On päässyt tekemään mielekästä, se on tuonut energiaa ja jaksamista henkisesti ja fyysisesti. --- Se on vienyt eteenpäin. Pikkuhiljaa. (Antti2)

On aika paljonkin tapahtunut [etenemistä tavoitteiden suuntaan]. Silloin kun tulin tähän hankkeeseen, niin en ollut muuta tehnyt kuin istunut ja tuijottanut yhteen pisteeseen. Nyt olen avoimempi ja pirteämpi. Uskallan tehdä asioita enemmän eli on tämä omakuva parantunut. Oppinut tuntemaan itseäni vähän paremmin... (Antti3)

Pentit tuottivat haastattelutilanteessa vain vähän elämänsä ja olemisensa laatuun ennen ja jälkeen liittyvää materiaalia, Antit sen sijaan runsaasti. Miesryhmien välinen eroavaisuus saattaa selittyä osittain aineistoni laadulla, sillä tarkentavat kysymykset olisivat kenties saaneet myös Pentit kuvailmaan muutosta enemmän. Analyysissäni joudun kuitenkin tukeutumaan pääasiassa Anttien haastatteluvastauksiin.

4.4.1. Kokemus elämänlaadusta: vahva ysi

Kaikkien haastattelemieni miesten arvio elämänlaatunsa muutoksesta suotuisampaan suuntaan selittyi hankkeen toiminnan tarjoamalla mielekkäällä sisällöllä arkeen ja ajankäyttöön. Turhauttava tyhjäkäynti taukosi osallistumispäivinä. *Pentit* eivät eksplisiittisesti kuvanneet muutosta muulla tapaa. Rivien välejä lukemalla päädyin muodostamaan käsityksen miesten suhteellisen vakautuneista elämäntilanteista ja minäkuvista. Toimintaan osallistuminen kuitenkin vahvisti heidän olemassa olevia osallisuuden resurssejaan ja kiinnitti heitä tukevammin saatavilla myönteisiin elämänsisältöihin.

Kouluarvosanoilla mä sanoisin, jos se olisi noussut...kuutosesta kasiin. Ainakin niinä toimintapäivinä. Jos aatellaan, että kenties kaks kolmannesta niistä päivistä olisi jäänyt sillain, ettei olisi tullut tehtyä mitään. Ihan siinä se kahden numeron parannus on. Joo, kaks kolmannesta olisi ollut niinku tyhjäkäyntiä. (Pentti1)

Antit kuvasivat kohentunutta elämänlaatuaan sisäisen rauhan ja tilan kokemuksena sekä kuormittuneisuuden tunnun hellittämisenä. Miehet ilmaisivat tyytyväisyyttään itselleen asettamiensa tavoitteiden suuntaan etenemisestä ja siitä, että *on saanut taas elämänsä järjestykseen*. Heidän puheessaan ilmeni voimakkaasti kasvanut motivaatio asioiden tekemiseen, luottamus ratkaisujen olemassaoloon, orastava usko omiin mahdollisuuksiin sekä suuntautuminen kohti tulevaisuutta.

Kyllä tää on aika paljon auttanut ja muutenkin tuonut sitä sisältöä elämään, kyllä tänne aina ihan mielellään lähtee. --- Että hyvin tässä nyt loppujen loppuksi menee. (Antti1)

Ranskalaisilla viivoilla jos laitetaan, niin motivaatio tehdä asioita. Kaikki ei ole vielä mennyttä. On ratkaisuja. Suuri mahdollisuus normaaliin elämään. (Antti3)

[Tulevaisuuden suunnitelmissa] mä pääsen esimerkiksi tekemään jotain työtä mistä mä nautin, ja sitä myötä on sitten...jatkovaa tekemistä. (Antti2)

Anteille niin kutsuttu ”tavallinen” elämä näyttäytyi tavoittelemisen arvoisena. Merkittävä tulevaisuuteen suuntautuvien toiveiden sisältö oli työllistyminen omia taipumuksia ja mielenkiinnon kohteita vastaavaan työhän. Työllistymistä ei silti tavoiteltu hinnalla millä hyvänsä. Mahdollisuus jaksaa ja voida työssä hyvin asetettiin etusijalle esimerkiksi palkkaukseen nähden. Tämä saattoi edellyttää työkykyä kartoittavia tutkimuksia tai jatkokouluttautumista. Irtiotto palkkatyömiehuudesta kohdistuikin nimenomaan oman hyvinvointinsa ja ihmissuhteensa mitätöivään raatajamiehuuteen. Perheen hyvinvointi, hyvät ihmissuhteet, johonkin itselleen

merkitykselliseen yhteisöön kuuluminen ja arvokkaaksi koettujen päämäärien edistäminen nousivat tulevaisuuteen suuntautuvien toiveiden ja tavoitteiden kärkeen. Tulevaisuuteen suuntautuminen näyttäytyi henkilökohtaisten arvojen kirkastumisena.

En mä ole semmonen rahaihminen, mulle ei raha merkkää, pakollistahan se on mutta...ei se tuo sitä onnellisuutta mulle. Mulle tuo onnellisuutta se, kun pääsee esimerkiksi vaikka tuonne laavulle tekemään nokipannukahvit siinä, jutteleen asiaa vaikka jonkun kaverin kanssa tai...mä en halua sellaisessa oravanpyörässä missä on pakko tehdä semmoista työtä mistä ei tykkää ja maksaa laskut ja sitten on hirveän stressaantunut ja masentunut (naurahtaa).--- Tää elämä on kuitenkin aika tässä. (Antti2)

Ja tekisi myös mieli itse osallistua siihen [ihmisten tukemiseen ja auttamiseen]. --- Että olisi osa tätä. Mun mielestä tämä on mun paikka tukea ihmisiä. (Antti3)

Myös päivä kerrallaan eläminen ja tulevaisuuden suunnittelusta luopuminen näyttäytyivät vaihtoehtona, jonka tulkitsen saattavan toimia myös pettymyksiltä suojaavana selviytymisstrategiana.

Mää en hirveemmin sitä [tulevaisuutta] mieli, mä oon päivä kerrallaan. Joskus sitä yrittänyt suunnitella, mutta noilla on tapana ollut mennä tavalla tai toisella persiilleen. Helpompaa on tälleen, ettei liikoja. (Antti1)

Molemmissa ryhmissä haastateltavat nostivat hyvinvointinsa merkitykselliseksi asiaksi jopa ohi palkkatyöllistymisnormin ja asettivat tulevalle työllistymiselleen omaa hyvinvointiaan ja arvomaailmaansa tukevia vaatimuksia, minkä tulkitsen miesten omanarvon tunteen kasvuksi. Ennen kuin palaan tähän teemaan seuraavassa alaluvussa, nostan vielä esiin erään elämänlaadulle olennaisen tekijän: nauttimisen. *Antit* kuvasivat eksplisiittisesti toimintaan osallistumisen tuottaneen heissä miellyttävyyden, mukavuuden ja ilon tunteita, *Penttien* ilmaisut sisältyivät implisiittisesti innostuneessa kerronnassa hauskoista sattumuksista ja kiinnostavista aktiviteeteista.

Erilaisia asioita justiin pääsee tekemään, mistä ei ole huomannutkaan, että on nauttinut. --- Sekin on mielekästä olla siellä [maatilalla], poissa tästä kaupungin hälinästä ja...eläimet, ne on mukavia. Ja tietysti, kun luonnossa ollaan oltu, niin se on kanssa mukavaa. --- Ja sitten...on myös kiva, kivempihan se on nauttia hyvistä asioista yhdessä, kuin yksistään. (Antti2)

4.4.2. Kokemus itsestä: on niinku oman elämänsä herra

Muutokset eläjässä ja elämänlaadussa asettuivat pitkälti limittäin, joten miesten osallisuuden kokemuksessa tapahtuneen muutoksen jaottelu elämänlaatuun ja kokemukseen itsestä on jossain

määrin keinotekoinen, analyysin auki kirjoittamista palveleva ratkaisu. Pitkäaikaistyöttömyyden ja *kaikennäköisyyden* kanssa kamppaillessa ihmisen käsitys itsestään ja omasta arvostaan saattaa joka tapauksessa kolhiintua sillä seurauksella, että hänen arvionsa omista mahdollisuuksistaan kapenee. Pystyvyyden tunteen vahvistuminen laajentaa ihmisen tulevaisuushorisonttia, sen heikentyminen puolestaan kapeuttaa sitä. Osallisuuden kokemuksen kannalta ei ole samantekevää, millä tavalla tuen tarpeessa olevat ihmiset tulevat kohdatuksi palvelujärjestelmissä ja minkälaisia minuuden kokemuksia nämä kohtaamiset tuottavat, purkavat tai ylläpitävät.

Antit kuvasivat tunteiden tuntemista ja ilmaisua, aktivoitumista omien kiinnostuksenkohteiden suuntaisissa harrastuksissa sekä mielialan ja toimintakyvyn kohenemista itsessä tapahtuneina muutoksina. Miesten itsevarmuus ja itsetuntemus olivat kasvaneet. Tämä näyttäytyi pitämisen, haluamisen, pystymisen ja tarvitsemisen ilmaisuihin. Miehet kuvasivat passiivisuuden ja lamaantuneisuuden vähenemistä ja avoimuuden ja rohkeuden lisääntymistä. Syvempiin ja autenttisempiin ihmissuhteissa olemisen tapoihin uskaltauduttiin vähän kerrassaan. Miehet kuvailivat kohentunutta mielialaansa sanoilla aktiivisuus, energisyys, virkeys ja jaksaminen. Muutos koski erityisesti hankkeen toimintaan osallistumisesta, mutta laajeni kattamaan myös muita elämän osa-alueita.

No kyllä se silleen on, että itsevarmuutta varmaan on tullut...mmm-m, itsevarmuutta ainakin. (Antti2)

Ainahan mä oon ollut sellainen, että oon tykännyt tuolla mettässä mennä, mutta tulee lähdettyä [metsään] helpommin kuin ennen tätä hanketta. (Antti2)

Omakuva on muuttunut. Mä oon paljon avoimempi nyt. Esimerkiksi ennen en voinut näyttää tunteitani kenellekään, olin hirveen kylmä ihminen. Nyt pystyn taas hymyilemään ja nauramaan ja...sanoisinko, että usein avoimesti puhumaan omista tunteista. Ei ole niin raskasta enää ja...saan olla sellainen kuin olen. --- Ei ole enää niin pimeätä sisällä. Rupeen näkemään ne väritkin selkeämmin (naurahdus). (Antti3)

Miehet myös tulkitsivat aiemmin koettuja epäonnistumisia nyt uudelleen myönteisiksi tapahtumiksi, nimenomaan paremman omien tarpeiden tunnistamisen perusteella.

Yritin viimeiseen asti ja kiukuttelin sitten kun sain potkut, mutta nyt mä olen sitä mieltä, että onneksi sain. Koska se ei ole mun työpaikka. Sen jälkeen olen ruvennut katsomaan vähän todellisemmin, että en yritä löytää ihan mitä tahansa työpaikkaa, vaan esimerkiksi... (Antti3)

Pentit ilmaisivat itsekunnioitustaan, itsetuntemustaan ja kiinnittymistään itselleen merkityksellisiin elämänsisältöihin enemmänkin olemassa olevina asioina kuin hankkeen mukanaan tuomina muutoksina. He kuvasivat käytännöllisiä selviytymisstrategioita, positiivisesti virittyntä suhtautumista tulevaisuuteen sekä tahtoaan toimia autonomisena, tasavertaisena neuvotteluosapuolena itseään koskevissa asioissa. Valtaa ja vallankäytön kohteena olemista tarkasteltiin kriittisesti.

Niin, pitäisi aina olla vähän jotain uutta. Innostun helposti ja sitten kun tää on nähty niin (nauraa) sen voi jättää jo. --- [harrastus] on tietysti jotain mitkä ollut ja pysyy aina, ollut pienestä pitäen mukana. (Pentti2)

Joo, tottakai, eikös se [halu määritellä itse omat tavoitteensa] ole aika normaali pyrkimys ihmiselle. --- Mää koen niinku yhtenä sopijaosapuolena olevani liikaa puhevaltaa vailla [kuntouttavassa työtoiminnassa]. Että se mua häiritsee. (Pentti1)

Toinen haastatelluista nosti esiin, ettei järjestötyönä toteutetun hankkeen toiminta perustunut tulonsiirtoihin, mikä tulkitsen mahdolliseksi (miehisen) itsekunnioituksen ilmaisuksi.

Tämä [toiminta] on hienoa toimintaa sen takia, että tämmöinen puritaanisesti suhtautuva ihminen, joka ajattelee, että käyttääköhän nyt jonkun toisen voimavaroja tässä, voi siihen rauhassa osallistua, koska toiminta ei perustu tulonsiirroista saatuihin varoihin vaan veikkausvaroihin, eli hän ei syö sen sami sorvarin pussista mitään. (Pentti1)

5. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Pitkäaikaistyöttömyys on haastava elämäntilanne, jonka taustalla on usein yhteiskunnallisten ja yksilöllisten tekijöiden yhteisvaikutus. Työelämän ulkopuolisuuden syyt ja seuraukset vaihtelevat, mutta pitkään työttömänä olleiden ihmisten kuormittuneisuus on keskimäärin voimakkaampaa ja koettu hyvinvointi keskimäärin vähäisempää kuin työelämään vakaasti kiinnittyneillä ihmisillä. Seurauksilla on myös sukupuoliulottuvuus: pitkäaikaistyöttömyys näyttää koettelevan miesten elämänlaatua ja omanarvontunnetta vielä syvemmin kuin naisten (Isola ym. 2019). Tutkielmassani olen tarkastellut näitä teemoja toiminnan, yhteisyyden ja autonomian ulottuvuuksille rakentuneen osallisuuden kokemuksen käsitteen kautta. Empiirinen aineistoni on koostunut *Toimintakyky kuntoon* –ohjelman osahankkeiden toimintaan osallistuneiden, siihen sitoutuneiden ja sen itselleen merkitykselliseksi kokeneiden miesten haastatteluista. Lähestyin tutkimustehtävääni, *järjestötyössä toteutettujen hankkeiden toimintaan osallistuneiden pitkäaikaistyöttömien miesten osallisuuden kokemuksia heidän itsensä kuvamana*, neljän tarkentavan kysymyksen kautta. Yhteneväisten kokemusten ohella miesten antamat vastaukset eriytyivät toisistaan hankkeiden mukaisesti. Tulkitsen tämän johtuvan hankkeiden kohderyhmien, toteutustapojen ja tavoitteiden sekä eri ikäisten miesryhmien elämänkaarien eroavaisuuksista.

Ensimmäiseksi tarkastelin miesten elämäntilanteita kysymällä, *millaisia osallisuuden resursseja ja uhkia miehet kuvaavat*. Osallisuuden keskeisimpinä resursseina näyttäytyivät koulutus ja työhistoria, kohtuullinen terveydentila ja olemassa olevat perhesuhteet. Haastateltavat kertoivat hankkeen ulkopuolisista vapaa-ajan harrastuksista, kiinnostuksen kohteista ja myönteisestä suhtautumisesta uusiin asioihin sekä kuvasivat realistista suhtautumista omiin vahvuuksiin ja heikkouksiin. Myönteiset palvelukohtaukset etenkin terveydenhuollossa näyttäytyivät voimavarana, samoin miesten valmius ottaa vastaan huolenpitoa ja selvitellä aktiivisesti tilannettaan. Myönteisten palvelukohtauksien yhteydessä esiin nousi onnekkaan sattuman merkitys. Samalla miehet toivat esiin omien valintojensa ja aktiivisuutensa merkitystä interventioiden vaikuttavuudelle. Tekemäni havainnot ovat saman suuntaisia aiemman tutkimuskirjallisuuden kanssa. Esimerkiksi Saari (2015, 206) kytkee vastuunoton itsekunnioitukseen; Mäntyneva (2019, 14) puolestaan toteaa Martti Siisiäisen (2014) tutkimukseen viitaten toimijuuden muodostuvan osaltaan myös sattumalta tapahtuvien asioiden seurauksena. Osallistumisen aktiivisesti hankkeiden toimintaan ja tutkimushaastatteluihin tulkitsen osallisuuden resurssiksi aktiivisen toimijuuden merkityksessä.

Miesten osallisuuden kokemusta uhkasi autonomian puute, joka ilmeni työvoimahallinnon välinpitämättömiksi ja pakottaviksi koettuina toimina. Havainto on saman suuntainen Mäntynevan ja Hiilamon (2018, 24) väitteen kanssa, jonka mukaan vallan puute haurastuttaa toimijuutta ja typistää osallisuuden osallistumiseksi. Yhtä lailla osallisuutta ohentaa mielekkään toiminnan vähäisyys sekä ulkopuolisuus jaetun merkityksellisyyden ja arvostetuksi tulemisen mahdollistavista yhteisöistä. Työelämän ulkopuolisuuteen miehiä oli työntänyt sopivien työpaikkojen vähäisyys ja työmarkkinoiden rakennemuutokset. Useimpien miesten työllistymistä vaikeuttivat puutteet työmarkkinoiden edellyttämässä osaamisessa. Nuorempien miesten ryhmässä nousivat esiin työ- ja opiskelukyvyn haasteet sekä niukasti hoidetut tai kokonaan tunnistamatta jääneet mielenterveyden ongelmat, mikä noudattelee pitkäaikaistyöttömien terveyttä ja työkykyä koskevien tutkimusten tuloksia (vrt. Kerätär & Oivo 2018, 22). Kuormittuneisuutta lisäsi läheisissä ihmissuhteissa tapahtuneet menetykset ja tukea vaille jääminen silloin, kun sitä olisi tarvinnut. Osalla haastatelluista miehistä oli kokemusta päihteiden elämänlaatua heikentävästä käytöstä.

Miesten osallisuuden resurssien ja uhkien rajapinnalle sijoittui selkeä palkkatyöorientaatio ja suuntautuminen avoimille työmarkkinoille. Kannustin- ja byrokraloukkuja tunnistettiin, mutta ne eivät nousseet mainittaviksi työllistymisen esteiksi. Olennaisempaa on, ettei työmarkkinoilla välttämättä ole enää kaikille tilaa (Mäntyneva 2019, 29; Pyöriä ym. 2017, 157). Tutkielmani tulokset myötäilivät aiempien tutkimusten tuloksia, joiden mukaan avoimille työmarkkinoille suuntautuminen voi tuottaa kumuloituvia pettymyksiä (vrt. Ylistö 2015, 20). Saman kaltaisuutta oli myös suhteessa tietoon, jonka mukaan epäonnistumisen ja haavoittuvuuden kokemuksilla on taipumus heikentää elämänlaatua (vrt. Saari 2015, 197, 201). Miehillä oli tärkeää työllistyä omia kiinnostuksen kohteita vastaavaan ja hyvinvointia tukevaan työhön. Tulkiten sen autonomian ja itsekunnioituksen ilmaisuiksi, joka saattaa joissain olosuhteissa myös vaikeuttaa työllistymistä. Nuorempien miesten ryhmässä työttömyys näyttäytyi ratkaisuna epävarmuuteen työkyvyn riittävydestä. Selviytymisstrategiana toimi tottuminen elämän niukkuuteen ja arvaamattomuuteen. Adaptoituminen voi tarjota hallinnan ja helpotuksen tunnetta, mutta ei välttämättä osallisuuden kokemusta ja kykyä tavoitella positiivisia muutoksia (Saari 2015, 45, 200).

Toiseksi kysyin, *millaisia osallisuutta tukevia hankkeiden toimintamuotoja ja käytäntöjä miehet kuvaavat*. Toimintaan osallistumisen vapaaehtoisuus oli keskeisin miesten motivaatiota, sitoutumista ja autonomiaa vahvistanut käytäntö. Matala kynnys muodostui vapaaehtoisuuden ohella ohjaajien aktiivisuudesta ja yhteistyöstä muiden tahojen kanssa, miesten kiinnostuksen kohteita vastaavasta toiminnasta sekä jossain määrin myös toiminnan rajaamista ainoastaan

miehille. Toiminta oli myös miehille ilmaista ja toteutettiin siten, että mahdollisimman moni siitä kiinnostunut pääsi mukaan. Asiakaslähtöisyys ilmeni toiminnan kaikilla tasoilla. Miehet kohdattiin kiireettömästi, antaen tilaa ja kannustaen kohti omia ratkaisuja. Osallistuminen itsessään toi mielekästä sisältöä elämään, mutta miehet säätelivät itse sen intensiteettiä omien voimavarojensa ja kiinnostuksen kohteidensa mukaan. Omiin asioihin vaikuttamisen ohella miehillä oli mahdollisuus vaikuttaa yhteisiin asioihin ja myös ottaa niistä vastuuta. Tekeminen tuotti miehille iloa, tarjosi mahdollisuuden uusiin kokemuksiin ja salli hengähdystauon vastentahtoisesta tekemättömyydestä. Tekemisen mielekkyys perustui osittain tarjolla olevan toiminnan miestapaisuuteen, mutta myös mahdollisuuteen hoivata, olla hyödyksi ja tehdä hyvää. Miesten hoivan kohteena olivat maatilan eläimet, hyvän tekeminen kiteytyi talkootyössä. Myös aiemman tutkimuksen perusteella tunne omasta tarpeellisuudesta edistää osallisuuden kokemusta (vrt. Isola ym. 2016, 157; Nivala & Ryyänen 2013, 31). Samalla yhdessä aikaan saamisen tunne kompensoi jossain määrin työn latenteja funktioita (vrt. Elonen ym. 2017; 282, 293; Ervasti 2004). Havaintoni, jonka mukaan osallistumisen vapaaehtoisuus ja osallistujien autonomian kunnioittaminen ovat osallisuuden kokemuksen keskeisiä ehtoja, on saman suuntainen aiemman tutkimuksen kanssa (vrt. Isola & Siukola 2017, 127; Kivinen 2020, 275, 276; 282-284; Mäntyneva & Hiilamo 2018, 24; Mäntyneva 2019, 23, 24).

Toiminnassa mukana olemien oli miehille kokonaisuus, jossa yhtä osaa ei voinut erottaa toisesta. Nivalan ja Ryyänen (2013, 24, 26) mukaan osallisuuden olennaisia elementtejä ovatkin oleminen, eläminen ja tunne. Osallisuudessa toteutuu itseään vahvistava kehä, jossa osallistuminen mahdollistaa kuulumisen tunteen, joka edelleen motivoi osallistumaan. Miehet kuvasivat mukana olemistaan *saamisena* ja *pääsemisenä*, mikä heijastelee heidän toiminnalle antamaansa arvoa ja merkitystä, mutta myös osallisuuden kokemusta ei-itsestään selvänä tilana. Mahdollisuus asettaa omat tavoitteensa ja edetä niissä omaan tahtiinsa lievittivät nuorempien miesten kuormittuneisuutta tavalla, jota he kuvasivat sanalla *rentous*. Tulkitsen ajallisen väljyyden ja pakottomuuden vaalineen miesten autonomiaa, lievittäneen uhan tuntua, mahdollistaneen luottamuksen syntymisen ja vapauttaneen muutokseen tarvittavia voimavaroja. Esimerkiksi Isolan ym. (2016, 156) tutkimuksessa ajan, tilan ja vaihtoehtojen laajeneminen tarkoitti myönteistä muutosta, joka kiteytyi selviytymisen käsitteeseen.

Kolmanneksi kysyin, *millaisen merkityksen miehet antavat yhteisölle toiminnan kontekstina*. Toiminta vuorovaikutussuhteineen näytti vastaavan miesten johonkin kuulumisen, toisiin liittymisen ja sosiaalisen vuorovaikutuksen tarpeisiin. Yhteisöt tarjosivat alustan

yhteenkuuluvuuden tunteelle, me-hengen muodostumiselle ja sosiaalisten verkostojen laajenemiselle. Miesten keskinäiset suhteet perustuivat yhdessä viihtymiselle ja huumorille sekä sukupuoleen, ikään ja elämäntilanteisiin perustuvalle vertaisuudelle. Iäkkäämmät miehet eivät kertoneet käyneensä henkilökohtaisia keskusteluita toistensa kanssa. Nuorempien miesten välinen vertaistuki ilmeni jaettuun elämäkokemuksiin perustuvana puhumisen helppoutena ja ymmärretyksi tulemisena, mutta myös hienotunteisena vaikenemisena tiedossa olevista tai aavistetuista vaikeista asioista. Tulkitsen tämän miestapaisena sanattomana tukena, jonka muodostavat rinnalla seisominen, tilan antaminen ja kasvojen suojaaminen tavalla, joka mahdollistaa (miehisen) itsekunnioituksen säilymisen vaikeissakin tilanteissa. Hankkeen toiminnan ulkopuolelle ulottuvia ystävyys-suhteita ei aineistossani noussut esiin. Havaintoni vahvistavat kuitenkin aiemman tutkimuskirjallisuuden väitteen, jonka mukaan sosiaalisissa suhteissa saatavalla tuella on suuri merkitys selviytymiselle haastavissa elämäntilanteissa (Isola ym. 157; Saari 2015, 202). Osallistuminen yhteisöjen toimintaan voi kaiken kaikkiaan lisätä elämään merkityksellisyyttä, tukea toimijuutta, vähentää yksinäisyyttä ja luoda tilaisuuksia käyttää omia kykyjään uudella tavalla (Matthies 2017, 154).

Nivalan ja Ryytäsen (2013, 31) mukaan osallisuuden kokemus edellyttää yhteenkuuluvuuden tunnetta muiden ihmisten kanssa. Aineistossani yhteenkuuluvuutta tuki muiden seikkojen ohella päihteettömyys. Päihteettömyys näyttäytyi selkeästi struktuurina, joka ylläpiti miesten turvallisuutta ja jonka sisällä mielekäs toiminta ja vuorovaikutus oli mahdollista. Havainto on jossain määrin jännitteinen suhteessa mieskulttuuriin, jossa alkoholin käyttö nähdään miesten välisen yhteenkuuluvuuden ja merkityksellisten keskustelujen voiteluaineena (vrt. Eerola 2014, 37). Osa miehistä viittasi suoraan aikaisempiin alkoholipitoisiin kaveriporukoihin, mikä tuotti päihteettömän yhdessäolon laadullista paremmuutta korostavan vertailuasetelman.

Välittävä ja kunnioittava työkalu vahvistaa toimijuutta (Mäntyneva 2019, 27) ja siten oletettavasti myös osallisuuden kokemusta. Suhteessaan ohjaajiin miehet tulivat kuulluiksi, kunnioitetuiksi, hyväksytyiksi ja tasapuolisesti kohdelluiksi. Iäkkäämmät miehet arvostivat ohjaajiaan, mutta eivät kuvanneet suhdettaan heihin eksplisiittisesti. Nuoremmille miehille suhde ohjaajiin oli toimintaan osallistumisen merkityksellisin ydin. Vuorovaikutus ohjaajien kanssa eteni miesten ehdoilla ja oli runsasta tavalla, jonka tulkitsen vapauttaneen miesten voimavaroja, mahdollisesti jopa korjanneen aiempia niukkuuden kokemuksia. Ohjaajien työote oli lämmin, aidosti kiinnostunut, tilannetajuinen ja joustava. Se sopeutui miesten tarpeisiin sen sijaan, että olisi vaatinut heiltä jotain erityistä tai tarjoillut valmista, kaikille sopivaa pakettia. Mahdollisuus

perääntyä kasvojaan menettämättä ja tulla tarvittaessa jopa kannatelluksi tuki miesten omaehtoista toimijuutta, minkä tulkitsen autonomian ja turvallisuuden väliseksi dynamiikaksi. Autonomia ja riippuvuus eivät ole ristiriidassa toistensa kanssa, vaan suorastaan edellyttävät toisiaan (vrt. Mäntyneva 2019, 15; Nivala & Ryyänen 2013, 33). Kaikkien miesten ja ohjaajien välinen vuorovaikutus sisälsi tunnustamisen elementtejä ja vaikutti tukeneen miesten autonomian, itsekunnioituksen ja yhteisyyden kokemuksia. Tunnustetuksi tulemisen kokemus voi ihmiselle olla jo sinällään merkityksellistä (Matthies 2017, 155), mutta etenkin nuorempien miesten vuorovaikutussuhde ohjaajiin vahvisti miesten itseluottamusta, itsekunnioitusta ja itsetuntoa. Tunnustamisen tapahtuma toteutui hyväksynnän, huolenpidon ja kunnioittavan kohtaamisen välityksellä (vrt. Pirhonen 2015, 28). Vuorovaikutus vaikutti myös tukeneen nuorempien miesten sosiaalisten taitojen kehittymistä.

Neljänneksi kysyin, *millaista myönteistä muutosta miehet kuvaavat*. Muutokset miesten elämänlaadussa limittyivät yhteen itsessä koettujen muutosten kanssa. Muutoksia kuvasivat toimintaan osallistumisen mukanaan tuoma merkityksellinen elämänsisältö ja ajankäyttö, hyvien tunteiden kokeminen ja jakaminen sekä nuorempien miesten kohdalla eksplisiittisesti arvomaailman selkiytyminen, itsetuntemuksen lisääntyminen ja kasvanut arvostus omaa hyvinvointiaan kohtaan. Myös tulevaisuuteen suuntautunut toiveikkuus näyttäytyi osallisuuden kokemuksena ja vahvistuvana toimijuutena, mikä on saman suuntainen havainto esimerkiksi Mäntynevan (2019) ja Isolan ym. (2016) tutkimustulosten kanssa.

Nuoremmat miehet kokivat lisäksi itseluottamuksen kasvua ja monenlaisten, lamaanuttavienkin, matalasta mielialasta kielivien oireiden vähentymistä. Heidän käsityksensä itsestään muuttuivat selkeästi myönteisimmiksi samalla, kun heidän aloitteellisuutensa lisääntyi. Psykkisen ja sosiaalisen toimintakyvyn vahvistuminen, pystyvyyden tunteen kasvaminen ja hyvinvoinnin koheneminen näyttäytyvät tutkimuksessani osallisuuden kokemuksena, sen kanssa saman suuntaisena ja sitä selittäväenä prosessina. Haastatteluaineistostani ei ilmene, että iäkkäämmät miehet olisivat kokeneet vastaavaa osallisuuden kokemuksen vahvistumista toimintaan osallistumisen seurauksena. Silti se on saattanut vahvistua tai pysyä yllä yhteisön toiminnassa saatujen kokemusten myötä. Tarkentavilla kysymyksillä, kysymysten toisenlaisella muotoilulla, haastattelujen lukumäärää kasvattamalla ja jatkohaastatteluja tekemällä myös iäkkäämpien miesten mahdollisesti kokeman muutoksen elementit olisivat saattaneet nousta vahvemmin esiin. On myös otettava huomioon, että miehet saattoivat hyvinkin tietoisesti valikoida, mitä itseään nuoremmalle naishaastattelijalle kertoivat. Puhumatta jättäminen on myös toimijuuden akti ja ilmaisee tiettyä

omanarvontuntoa, jota iäkkäämmät miehet ilmaisivat nuorempia enemmän myös suhteessa työmarkkinoihin ja yhteiskuntaan.

Yhteenvedona totean, että osallisuuden kokemus muodostui aineisossani mielekkään tekemisen, yhteisyyden kokemisen sekä autonomian vahvistumisen ulottuvuuksista. Esitän tutkielmani keskeisenä päätelmänä, että yhteisössä toteutuvaan toimintaan osallistuminen voi merkittävästikin tukea pitkäaikaistyöttömien miesten osallisuuden kokemuksia. Tätä tavoitetta voidaan edistää osallistujien autonomiaa tukevilla käytännöillä, ennen muuta osallistumisen vapaaehtoisuudella. Toiminnalle olennaista on tekemisen mielekkyys, joka voi perustua esimerkiksi toiminnan mielenkiintoisuudelle, yhdessä aikaan saamiselle tai toiminnan hyödyllisyydelle muille. Mielekkyyttä voi tukea myös sukupuolitapaisuus. Sukupuolen mukaan eriytynyt toiminta voi joissain tapauksissa madaltaa osallistumisen kynnystä ja edistää vertaistuen mahdollisuuksia. Mukaan ottavassa, tasavertaisessa yhteisössä toimiminen voi vastata osallistujien yhteisyyden, kuulumisen ja liittymisen tarpeisiin. Viihtyminen, huumori ja merkityksellisten kokemusten jakaminen yhdessä muiden kanssa kohentavat elämänlaatua. Asiakaslähtöinen, merkityksellinen ja hyväksyvä vuorovaikutus ohjaajien kanssa voi vähentää kuormittuneisuuden ja niukkuuden kokemusta, lisätä tulevaisuuteen suuntautuvia voimavaroja ja vahvistaa osallisuuden kokemusta. Keskeisiä myönteisen muutoksen mahdollistavia resursseja ovat itsekunnioituksen vaaliminen ja aika. Päihteettömyys mahdollistaa mielekkään toiminnan toteutumisen, vahvistaa yhteisyyden kokemusta ja luo turvallisuutta. Autonomian ja turvallisuuden keskinäinen dynamiikka vahvistaa toimijuutta. Hyvä lisää hyvää.

6. POHDINTA

Tutkielmani lopuksi pohdin tutkielmaprosessin haasteita ja kritiikin paikkoja sekä esitän mahdollisia jatkotutkimuksen aiheita. Ensimmäinen niistä koskee sukupuolta. Olen tutkielmassani tarkastellut nimenomaan pitkäaikaistyöttömien *miesten* osallisuuden kokemuksia. En sisällyttänyt analyysiini sukupuolen mahdollista yhteyttä osallisuuden kokemukselle, mikä oli alkuperäinen tarkoitukseni. Haastattelemani miehet kuitenkin ilmaisivat puheessaan monenlaisia miestapaisuuksia, myötä- ja vastakerrontoja sekä diskursseihin nojautumisia, joiden nostaminen omaksi tarkastelun kohteekseen olisi ehdottomasti jatkotutkimuksen arvoinen seikka. Näin etenkin siitä syystä, että miesten tarpeet sekä palveluita kohtaan suunnatut odotukset saattavat jossain määrin poiketa naisten vastaavista – eivät siksi, että he *ovat* miehiä, vaan siksi, että he *olisivat* miehiä (vrt. West & Zimmerman 1987). Miesten erityistarpeisiin vastaaminen ja kulttuurisesti koherentin sukupuolen tekemisen mahdollistava, sukupuolisensitiivinen työote vaikuttaa toteutuneen kummankin hankkeen kohdalla, mutta vasta lähempi tarkastelu antaisi aihetta tehdä tulkintoja sen merkityksestä miesten osallisuuden kokemukselle. Samoin on sukupuolen tekemisen laita, jos sitä tarkastelee toimijuuden suuntaa ja osallisuuden resursseihin kiinnittymistä ohjaavana taustamuuttujana.

Siis perinteisesti mut on kasvatettu. Pitää tehdä töitä ja sietää ja sietää ja olla vielä itkemättä. Periaatteessa se on mun vastakohta, niin voisi sanoa. Mä oon niitä miehiä, jotka osaisi itkeä.”
(Antti3)

Tutkielmaprosessin taustalla on ollut *Toimintakyky kuntoon* –hanke ja kahden sen osahankkeen vaikuttavuuden arviointi pienimuotoisen selvityksen avulla. Tutkielman aiheen rajaaminen, tutkimustehtävän muotoilu ja teoreettisen viitekehyksen rakentaminen ovat olleet haastavia tehtäviä pitkälti juuri tästä syystä: olen pyrkinyt kuvaamaan haastattelemieni miesten osallisuuden kokemuksen ehtoja, vaikka olen kysynyt heiltä heidän elämänlaadustaan ja tyytyväisyydestään, siitä mikä heitä on hankkeissa vetänyt puoleensa sekä siitä, mikä on matkan varrella muuttunut. Miesten vastaukset eivät aina ole ongelmitta taipuneet kokemuksellisen osallisuuden alle huolimatta pyrkimyksistäni rajata ja tarkentaa käsitettä tutkimustehtäväni vastaavaksi. Osallisuuden käsitettä itseään voi myös tarkastella kriittisesti. Kaikessa laveudessaan se ei sittenkään tuo välttämättä kovinkaan paljoa uutta hyvinvoinnin, toimijuuden, toimintavalmiuksien tai elämänlaadun tutkimukselle. Toisaalta se voi parhaimmillaan onnistua yhdistämään niitä siten, että yksittäisten ihmisten, yhteisöjen ja koko yhteiskunnan välisten suhteiden dynamiikka nousee selkeämmin esiin.

Osallisuuden käsitteen vahvuus onkin sen ulottuminen yhteiskunnan ja insituutioiden tasolta sinne, missä ihmiset kohtaavat – tai ohittavat – toisensa.

Osallisuuden edistämiseen tähtäävä toiminta voi olla myös hallinnan väline, jolloin pitkäaikaistyöttömien toimintakyvyn ja siten myös työllistymisvalmiuksien tukeminen voidaan nähdä hienovaraisena patisteluna kohti normatiivista elämäntapaa. Toimintaan osallistumisen vapaaehtoisuus purkaa tätä asetelmaa. Haastattelemani miehet myös ilmaisivat työllistymisen olevan *heidän* tavoitteensa, vaikka onkin aiheellista kysyä, missä määrin haastatellut ovat sisäistäneet foucault'laisen sisäistetyn kontrollin (Eteläpelto ym. 15, 22; Matthies 2017, 157) ja miehenä olemisen palkkatyöorientaatiota tukevat mallitarinat, missä määrin he kykenevät niitä vastustamaan. Tähän kysymykseen tutkielmani ei kykene vastaamaan, mutta jatkotutkimukselle se antaa aihetta.

Yhtä lailla osallisuuspuheen poliittinen tarkoitusperä voi olla myös uusliberalistisen maailmankuvan pehmentäminen (Helne 2009, 39-40). Silloin huomio kiinnittyy ihmisen omatoimisuuteen ja aktiivisuuteen sekä niiden ohjailuun toivottuun suuntaan sen sijaan, että se kiinnittyisi sellaisiin rakenteellisiin tekijöihin, esimerkiksi sosiaalietuuksien ja palveluiden heikentämiseen, jotka tosiasiallisesti kaventavat ihmisten osallisuutta ja hyvinvointia. Hyvinvointipalvelujen yhteydessä osallisuuden edistämistä toteutetaan ennen muuta erilaisten hankkeiden välityksellä. Osallisuuden vahvistamiseen tähtäävä toiminta ei välttämättä kuitenkaan tarjoa todellisia mahdollisuuksia siihen osallistuvien ihmisten elämänlaadun konkreettiseen paranemiseen. Voidaan jopa kysyä, hyödyttääkö hankkeiden toiminta lopultakin etupäässä organisaatioita, työntekijöitä, tutkijoita ja opinnäytetyöntekijöitä. (Matthies 2017, 157, 158.) Tunnen piston sydämessäni, sillä päinvastaisista pyrkimyksistä huolimatta näin saattaa käydä myös tässä tapauksessa. Osallisuushankkeiden vaikuttavuutta ja vaikuttavuuden ehtoja osallistujien elämänlaatuun tulisikin siksi tutkia myös laajoilla pitkittäistutkimuksilla.

Haastattelemani miehet olivat erityisen sitoutuneita hankkeen toimintaan ja kokivat hyötynensä siitä kohonneen elämänlaadun muodossa. Jokaisella heistä oli valmius tarttua sen tarjoamiin mahdollisuuksiin. Miehillä oli siten ollut hallussaan ainakin vähimmäismäärä osallistumiseen tarvittavia voimavaroja ja kykyjä, avoimuutta uusille asioille sekä toive, vaikka tiedostamatonkin, asioiden muuttumisesta parempaan. Toisin sanoen he ovat ilmaisseet toimijuutta, joka toimintaan osallistuessa on entisestään vahvistunut. Tietyin tarpein ja tietyin voimavaroin varustettujen miesten osallisuuden kokemus vaikuttaa siis vahvistuneen tietynlaiseen toimintaan osallistumisen myötä.

Tutkielmani katvealueeseen jäivät kuitenkin ne miehet, jotka eivät kiinnittyneet hankkeiden toimintaan ja sitä toteuttavaan yhteisöön, jotka olivat vain läpikulkumatkalla tai jotka eivät alun perinkään kyenneet tai halunneet hankkeiden kynnyttä ylittää. Haastattelemani miehet olivat lisäksi varsin yksimielisiä vastauksissaan. Aineiston kerääminen myös vähemmän motivoituneiden miesten ryhmästä olisi tuonut laajuutta perspektiiviin. Miesten osallisuuden kokemus näyttäytyi alusta asti nimenomaan osallisuuden vahvistumisena todennäköisesti haastateltavieni valikoituneisuuden takia. Suurimman kritiikin paikan muodostaakin tutkielmani aineisto ja alkuasetelma. Haastateltavien lukumäärä oli suhteellisen pieni, eikä haastatteluja alkujaan tehty opinnäytetyön aineistoksi. Toisenlaisin tavoittein laadittu haastattelurunko, haastateltavien lukumäärän lisääminen ja jatkohaastattelut olisivat kenties tuottaneet tutkimustehtävää paremmin vastaavaa aineistoa. Taustahankkeiden tavoitteiden ja haastattelemani miesten elämänkaarten keskinäinen erilaisuus johti määrin epätasaiseen aineistoon sekä tahattoman vertailuasetelman, jonka analyttinen purku olisi ehdottomasti ansainnut oman tutkimuskysymyksensä. Kaiken kaikkiaan prosessia ohjasi varsin pitkälle hankkeiden arkeen ja miesten elämiin kohdistuva kiinnostus, mikä osaltaan vaikeutti ilmiön tarkastelua tutkimuksellisesta näkökulmasta.

Tutkielmani aihepiiri sivuaa kuitenkin yhteiskunnallisesti erittäin ajankohtaisia kysymyksiä, muun muassa yksinäisyyttä. Yksinäisyys, sosiaalisesti tai emotionaalisesti tyydytystä tuottavien ihmissuhteiden puute sekä irrallisuuden ja erillisyyden tunne, on itsessään elämänlaadullinen riskitekijä, jolla on vakavia ja pitkäaikaisia seurauksia ihmisen terveydelle ja hyvinvoinnille (Junttila 2016, 68). Pitkään jatkuessaan yksinäisyys saattaa rakentua osaksi ihmisen minuutta, saada hänet suojautumaan suhteessa muihin ihmisiin ja aiheuttaa häpeän tunnetta (Saari 2016, 46, 51). Yksinäisyys aiheuttaa myös merkityksettömyyden tunnetta, alemmuuden kokemusta ja itseluottamuksen menetyttä (Junttila 2016, 56). Muita lamaanuttavia tunteita voivat olla ahdistuneisuus ja hylätyksi tulemisen tunne (Kotiranta 2008, 85, 84). Pitkittyessään yksinäisyys voi johtaa vielä vakavampiin ongelmiin, kuten esimerkiksi sosiaalisten pelkojen lisääntymiseen, eristäytymiseen, aloitekyvyttömyyteen, masentuneisuuteen ja muihin mielenterveyden häiriöihin, syrjäytymisen kokemukseen ja jopa työttömyyteen. Yksinäisyydellä on taipumus muuttaa ihmisen tulkintoja itsestään, omasta toiminnastaan ja ympärillä olevista ihmisistä kielteiseen suuntaan. Kaikissa sosiaalisissa kohtaamisissa on myönteisten siirtymien mahdollisuus, mutta ihmisen omien voimavarojen ollessa vähissä niiden toteutuminen vaatii muiden ihmisten tukea. (Junttila 2016, 56, 65, 67-69.) Sukupuolten välinen ero näyttäytyy yksinäisyyden ja ihmissuhteiden yhteydessä siten, että naisten sosiaaliset verkostot ja mahdollisuus vastaanottaa ystäviltaan tukea ovat tavallisesti laajemmat kuin miesten, mutta miehet saavat enemmän tukea kumppaneiltaan. Naimattomat ja

eronneet ovat keskimäärin yksinäisempiä kuin parisuhteessa elävät siten, että naimattomien ja eronneiden miesten elämänlaatu on matalin. Miehillä yksin olemisen seuraukset vaikuttavat olevan vieläpä selkeästi kielteisempiä kuin naisille. (Kainulainen 2016, 114, 116, 122, 124.) Mahdollinen jatkotutkimuksen aihe voisi siten olla pitkäaikaistyöttömien miesten osallisuuden kokemusten tarkasteleminen suhteessa yksinäisyyden kokemuksiin.

Ei ole oikein kavereita. (Antti2)

Myös työttömyys voi aiheuttaa häpeää etenkin miehille, joilta kulttuurisesti edelleen odotetaan elatuskykyisyyttä. Häpeän kokemus voidaan tuottaa myös institutionaalisissa järjestelmissä. Se koskettaa ajattelun lisäksi identiteettiä ja voi estää ihmistä kiinnittymästä yhteisöihin. (Kotiranta 2008, 84, 85; Viljanmaa 2018, 7, 88.) Saari (2010) toteaa identiteetin, minuuden kokemuksen sekä vuorovaikutuksen muiden kanssa vaikuttavat ratkaisevasti siihen, miten ihminen onnistuu käyttämään toimintamahdollisuuksiaan (em. 186-188) ja lisää inhimillisen hyvinvoinnin olevan aivan olennaisesti sidoksissa siihen, miten yksilöt ja ryhmät kohtaavat toisensa ja millaisia identiteettejä näissä muodostuu (em. 49). Elämänlaadun voidaan jopa väittää olevan vasta välitavoite ja väline perimmäisen tavoitteen saavuttamisessa; Saari (2010, 188) sijoittaa itsekunnioituksen hyvinvoinnin ytimeen ja kaiken toiminnan tavoitteeksi. Toisaalta elämänlaatuun sisältyy itsekunnioituksen mahdollistava arvokas elämä, toisaalta arjen rakenteita ja hyvinvoinnin laatua voidaan arvioida sen tuottamana itsekunnioituksena (em. 188).

Itsekunnioituksen menettäminen tapahtuu usein sosiaalisen ulossulkemisen seurauksena. Se aiheuttaa fyysiseen kipuun verrattavissa olevaa sosiaalista kipua ja johtaa toistuessaan vieraantuneisuuden, masentuneisuuden, arvottomuuden ja opitun avuttomuuden kokemuksiin. (Saari 2015, 106.) Kysymys itsekunnioituksesta ja identiteetistä onkin olennainen elämänlaadun ja osallisuuden kokemuksen kannalta. Huono-osaisuuden kokemusta tutkineet Sakari Kainulainen ja Juho Saari (2013) toteavat John Rawlsia (1999) mukailleen, että oikeudenmukaisen yhteiskunnan ydinominaisuus on sen kyky taata itsekunnioitus jokaiselle jäsenelleen. Se sisältää ajatuksen omasta arvosta, mikä puolestaan virittää ihmisen omaa elämäänsä ja tulevaisuuttaan koskevien suunnitelmien suuntaa. Edelleen Rawlsia (1999) lainaten Kainulainen ja Saari (2013) toteavat, että ilman itsekunnioitusta ja tunnetta omasta arvosta ”mikään ei ole tekemisen arvoista” (em. 26, 27). Ihmisen identiteetti muodostuu läpi elämän kohtaamisissa toisten kanssa, joten pitkäaikaistyöttömien miesten osallisuuden kokemusten tarkasteleminen nimenomaan ulossulkemisen, itsekunnioituksen ja identiteetin näkökulmista olisi tärkeä jatkotutkimuksen aihe.

Eihän sitä kukaan voi aikuista pakottaa. (Pentti1)

Pitkäaikaistyöttömyys on elämäntilanne, johon kohdistuu ristiriitaisia odotuksia. Toisaalta pitkäaikaistyöttömiä pyritään aktivoimaan ja vastuuttamaan omasta tilanteestaan, toisaalta kulttuuriset arvostukset ja institutionaaliset käytännöt eivät välttämättä tue heidän itsekunnioitustaan tai anna tilaa heidän autonomialleen. Täydesti toteutunut osallisuus ja suvereeni toimijuus edellyttävät kykyä tehdä valintoja ja tarvittaessa myös vapautta kieltäytyä tarjotuista mahdollisuuksista. Toimintaympäristöön kohdistuva ehtojen asettaminen ei useinkaan ole mahdollista pitkäaikaistyöttömän asemasta käsin – ei ainakaan ilman tilannetta entisestään hankaloittavia seurauksia. Analyysini ei ulottunut tämän tason tarkasteluun asti, eikä aineistonikaan olisi tarjonnut siihen riittäviä mahdollisuuksia. Kiinnostavan jatkotutkimuksen aihe olisikin itseohjautuvan, vapaan, oman elämänsä ohjaksissa olevan (maskuliinisen, keskiluokkaisen) subjektiuden vaatimuksen kohdistuminen pitkäaikaistyöttömiin yhtä aikaa, kun se kielletään heiltä. Järjestötyönä toteutettava, vapaaehtoisuuteen perustuva toiminta saattaa tässäkin suhteessa tarjota emansipatorisia ja uutta luovia väyliä pitkäaikaistyöttömien tukemiseen.

Haastateltavat puhuivat itsestään nimenomaan pitkäaikaistyöttöminä, heille suunnattuun järjestötoimintaan osallistuvina, ensisijaisesti työllistymään pyrkivinä miehinä. Miehiin kohdistuneet kulttuuriset normit ja odotukset ovat saattaneet ohjata potentiaalisen toimijuuden suuntaa myös haastattelutilanteessa. Haastateltavat saattavat puhua tutkijan esiyttämisestä kumpuavasta positiosta käsin (Luomanen & Nikander 2017, 293). Haastatteluvastauksiin on voinut vaikuttaa myös (nais)haastattelija, joka on saattanut tahtomattaan edustaa miehille sellaista asiantuntijuutta ja institutionaalista valtaa, josta käsin heidät voidaan kehystää joko kunniallisiksi tai kunniaattomiksi pitkäaikaistyöttömiksi (ja miehiksi). Sukupuolentutkimukseen suuntautuneita jatkotutkimuksen aiheita voisivatkin olla esimerkiksi pitkäaikaistyöttömien miesten diskursiiviset paikat maskuliinisuuksien hierarkiassa.

Keskustelu osallisuudesta kietoutuu usein syrjäytymisen ja huono-osaisuuden tematiikkaan, joita voidaan myös tarkastella yksilöllisten kokemuksen valossa. Tällöin keskeiseksi nousevat niukkuuteen sopeutuminen ja tulevaisuuteen suuntautuneista tavoitteista luopuminen; strategiat, joilla ihminen kykenee helpottamaan elämäntilanteensa kokemuksellista ahdinkoa, mutta ei toimimaan muutoksen aikaansaamiseksi (Isola & Turunen 2014, 9). Palvelujärjestelmissä muutoksen tukemiseen on pyritty muun muassa työvoimahallinnon ja aikuissosiaalityön keinoin. Toimien velvoittavuus ja leimaavuuskin saattavat olla jännitteisiä suhteessa osallisuuden

vahvistumiseen. Syrjäytymisriskiä pienentämään pyrkivä toiminta voi olla vieraannuttavaa myös ollessaan vapaaehtoisesta, ellei työntekijöillä ole aikaa kohdata asiakkaitaan ja taitoa työskennellä yksilöllisesti heidän kanssaan. Toiminnan painopistekin saattaa olla osallistujien tarpeiden sijaan organisaation tavoitteissa. (Matthies 2017, 156, 157.) Osallisuuden kokemusta olisi hedelmällistä tarkastella myös esimerkiksi suhteessa palvelujärjestelmien toimintatapoihin ja niihin diskursiivisiin paikkoihin, joihin ihmiset institutionaalisissa kohtaamisissa tahtomattaan päätyvät.

Osallisuuden teoreettiset muotoilut nojaavat usein toimintavalmiuksien teoriaan, jota Nussbaum (2003) on täydentänyt esittämällä keskeisimmille toimintavalmiuksille selkeitä sisältöjä. Kymmenkohtaisen listan kolmen kärjessä ovat (1) mahdollisuus elää normaalipituinen ja ihmisarvoinen elämä (2) ruumiillisesti terveenä ja (3) ilman väkivallan pelkoa. Seuraavat kuusi kohtaa kiinnittyvät pitkälti siihen, mitä tutkielmassani kontekstissa ymmärrän koetun osallisuuden ehtoina. Tällaisia ovat (4) kyky ajatteluun, aistimiseen ja mielikuvitukseen, mahdollisuus taitojensa kehittämiseen koulutuksen turvin sekä vapaus itsensä ilmaisuun kulttuurin tai politiikan saralla, mutta ennen muuta (5) tunteet ja (7) yhteenkuuluvuus. Jälkimmäinen kattaa mahdollisuuden elää vuorovaikutuksessa ja aidossa yhteydessä toisten ihmisten kanssa, eläytyä heidän asemaansa, kantaa heistä huolta, tulla kohdelluksi tasa-arvoisesti sekä saavuttaa itsekunnioitus, jonka perusta on sosiaalisissa suhteissa. Samalla ihmisellä tulee olla oikeus kiintyä ja kiinnittyä, kokea menetyksistään asiaankuuluvaa surua tai vihaa sekä rakastaa heitä, joilta saa huolenpitoa. Hänellä tulee olla mahdollisuus leikkiin, iloon ja erilaisista aktiviteeteista nauttimiseen (9) sekä muista lajeista ja luonnosta huolehtimiseen (8). Lopulta hänellä tulee olla mahdollisuus käytännölliseen päättelyyn (6), käsityksen muodostamiseen hyvästä sekä kykyyn suunnitella ja reflektoida omaa elämäänsä. Hallinta omaan ympäristöön (10) takaa poliittiset ja materiaaliset oikeudet. Jälkimmäisiin sisältyy myös oikeus osallistua inhimillisesti toteutuneeseen työelämään ja osallistua työyhteisössään merkityksellisiin, vastavuoroisen tunnustuksen sävyttämiin ihmissuhteisiin. (Em. 41, 42.)

Inhimillisiä toimintavalmiuksia suomalaisessa hyvinvointipolitiikassa tutkineet Liisa Björklund ja Sari Saisio-Siitola (2010, 40) esittävät Nussbaumiin (1992, 2007) viitaten, että oikeudenmukaisen yhteiskunnan tulisi taata edellytykset näiden kaikkien toimintavalmiuksien toteutumiseksi. Resurssien tasainenkaan jakaminen ei takaa oikeudenmukaista lopputulosta, sillä inhimilliset tarpeet, preferenssit ja kyvyt haltuun saatujen resurssien hyödyntämiseen ovat vaihtelevaisia. Nussbaum (2000; 2007) on kiinnittänyt huomiota nimenomaan syystä tai toisesta keskimääräistä heikommassa asemassa olevien ihmisten oikeuksiin korostaen, että julkisen vallan tulee tukea ja

edistää jokaisen ihmisen toimintavalmiuksia huolimatta niiden hyödyllisyydestä esimerkiksi talouskasvun tai tuottavuuden näkökulmasta. Konkreettisten olosuhteiden ja sisäisten toimintavalmiuksien keskinäinen suhde, yhdistetyt toimintavalmiudet, asettuvatkin tästä näkökulmasta tarkasteltuna pitkälti saman suuntaisiksi ihmisoikeuksien käsitteen kanssa. (ks. Björklund & Saisio-Siitola 2010, 41.) Myös Nivalan ja Rynänen (2013) hahmottelemaa sosiaalipedagogiikan osallisuuskäsitystä pohjustaa ajatus kaikkien tasa-arvosta ja heikoimman puolelle asettumisesta: jokainen yhteiskunnan jäsen tarvitsee vahvistusta johonkin kuulumisen tunteelleen, mutta heikommassa asemassa tai hankalassa elämäntilanteessa olevat ihmiset tarvitsevat siihen erityistä tukea (em. 25, 31). Tutkielmaa tehdessäni sitoutunut sosiaalipedagogisen osallisuuskäsityksen arvomaailmaan, pyrkinyt tuomaan esiin heikommassa asemassa olevien ihmisten elämäntilannetta ja pohtinut heitä itseään kuunnellen, millaiset seikat tukevat heidän kokemustaan osallisuudesta.

7. LÄHTEET

Aalto, Anna-Mari (2011) Suositus psyykkisen toimintakyvyn mittaamiseksi väestötutkimuksissa.

Saantitapa:

https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/132196/16_Psyykkisen%20toimintakyvyn%20mittaaminen%20vaestotutkimuksissa.pdf?sequence=2&isAllowed=y. [viitattu: 18.9.2019]

Airio, Ilpo & Niemelä, Mikko (2013) Työmarkkinatuen saajien koettu terveys ja toimeentulo.

Teoksessa Mikko Niemelä & Juho Saari (toim.) Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa. Helsinki:

Kelan tutkimusosasto, 44–60. Saantitapa:

https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/40230/Huono-osaisten_hyvinvointi.pdf?sequence=1&isAllowed=y. [viitattu: 31.1.2021]

Allardt, Erik (1976) Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Porvoo/ Helsinki: Werner Söderström

Osakeyhtiö.

Bentz, Valerie Malhotra & Shapiro, Jeremy J. (1998) Mindful Inquiry in Social Research. Thousand Oaks/ London/ New Delhi: SAGE Publications, Inc.

Berger, Peter L & Luckmann, Thomas (1994) Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Helsinki:

Gaudeamus.

Björklund, Liisa & Sarlio-Siintola Sari (2010) Inhimilliset toimintavalmiudet suomalaisessa hyvinvointipolitiikassa. Teoksessa Heikki Hiilamo & Juho Saari (toim.) Hyvinvoinnin uusi politiikka – johdatus sosiaalsiin mahdollisuuksiin. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, A tutkimuksia 27. Helsinki: Diakonia ammattikorkeakoulu, 37–70. Saantitapa:

https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/140759/A_27_ISBN_9789524930932.pdf?sequence=4&isAllowed=y. [viitattu: 31.1.2021]

Castaneda, Anu & Larja, Liisa & Nieminen, Tarja & Jokala, Satu & Suvisaari, Jaana & Shadia, Rask & Koponen, Päivikki & Koskinen, Seppo (2015) Ulkomaalaistaustaisten psyykkinen hyvinvointi, turvallisuus ja osallisuus. Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi –tutkimus 2014 (UHT). Työpaperi 18/2015. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Saantitapa:

https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/127023/URN_ISBN_978-952-302-535-6.pdf?sequence=2&isAllowed=y. [viitattu: 24.2.2021]

- Eerola, Petteri (2014) *Maskuliinisuuden myötä- ja vastakerronta haastattelupuheessa*. Sukupuolentutkimus–Genusforskning 27(2014): 2, 31–44.
- Ekvist, Eeva & Kuusisto, Katja (2020) *Aikuissosiaalityön asiakkaiden tulevaisuuteen suhtautuminen ja toiveet*. Janus 28(2020) :1, 42–59.
- Elonen, Noora & Niemelä, Jukka & Saloniemi, Antti (2017). *Aktivointi ja pitkäaikaistyöttömien monenlainen toimijuus*. Janus 25 (2017) :4, 280–296.
- Eteläpelto, Anneli & Heiskanen, Tuula & Collin, Katja (2011) *Vallan ja toimijuuden monisäikeisyys*. Saantitapa:
https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/100349/vallan_ja_toimijuuden_monisaikeisyys.pdf?sequence=1&isAllowed=y. [viitattu: 26.3.2021]
- Ervasti, Heikki (2004) *Työttömyys ja koettu hyvinvointi. Deprivaatioteorian, insentiiviteorian ja selviytymisnäkökulman vertailua*. Janus 12(2004): 3, 298–318.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2005) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino.
- Fagerlung, Sanna (2016) *Toimijuus heikossa työmarkkinatilanteessa - kertomuksia työelämästä*. Pro gradu –tutkielma. Tampereen Yliopisto, yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Saantitapa:
<https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/99383/GRADU-1466514587.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. [viitattu: 26.4.2021]
- Finlex 2007/417: Lastensuojelulaki. Saantitapa: <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>. [viitattu: 6.3.2021]
- Finlex 2014/1301: Sosiaalihuoltolaki. Saantitapa: <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301>. [viitattu: 6.3.2021]
- Freire, Paulo (1970/2005) *Sorrettujen pedagogiikka*. Tampere: Kustannusosakeyhtiö Vastapaino.
- Heikkinen, Virpi (2016) *Pitkäaikaistyötön vai pysyvästi työkyvytön. Tyyppitarinoita 2000-luvun teollisuuskaupungista*. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto, terveystieteiden laitos. Saantitapa: <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/100096/978-952-03-0280-1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. [viitattu: 13.4.2021]

Helenius, Soile (2014) Hyvinvoinnin osatekijät työ- ja toimintakykyä tukemassa ja heikentämässä. Pro gradu –tutkielma. Lapin yliopisto, yhteiskuntatutkimus. Saantitapa:

<https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/61537/Helenius.Soile.pdf?sequence=2&isAllowed=y>. [viitattu: 26.4.2021]

Helne, Tuula (2004) Syrjäytymisen solmut – eli miksi syrjäytymisestä puhuminen on niin hankalaa? Teoksessa Tuula Helne & Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen (toim.) Seis yhteiskunta – tahdon sisään! Jyväskylä: Minerva kustannus, 23–53. Saantitapa:

<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/43282/952-5478-16-5.pdf>. [viitattu: 31.1.2021]

Helne, Tuula (2009) Kilpailukyky-yhteiskunnan tabut ja niiden (vähemmän) inhimilliset ja (vähemmän) sosiaaliset seuraukset. Teoksessa Marja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Tabujen kahleet. Tampere: Osuuskunta Vastapaino, 19–42.

Helne, Tuula & Hirvilammi, Tuuli & Laatu, Markku (2012) Sosiaalipolitiikka rajallisella maapallolla. Helsinki: Kelan tutkimusosasto. Saantitapa:

https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/34643/Sosiaalipolitiikka_rajallisella_maapallolla.pdf?sequence=4&isAllowed=y. [viitattu: 25.7.2020]

Hiilamo, Heikki (2014) *Voisiko osallistava sosiaaliturva lisätä osallisuutta?* Yhteiskuntapolitiikka 79(2014) :1, 82–86.

Hietala, Outi (2018) Sosiaalisen kuntoutuksen yhteiskehittämisessä osallisuus avautuu kaikille. Teoksessa Harri Kostilainen & Ari Nieminen (toim.) Sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmia ja mahdollisuuksia. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, Työelämä 13. Helsinki: Diakonia ammattikorkeakoulu. Saantitapa:

https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/141721/Diak_Tyoelama_13_verkko.pdf?sequence=4&isAllowed=y. [viitattu: 24.2.2021]

Hiilamo, Heikki & Saari, Juho (2010) Sosiaalisten mahdollisuuksien politiikka. Teoksessa Heikki Hiilamo & Juho Saari (toim.) Hyvinvoinnin uusi politiikka – johdatus sosiaaliin mahdollisuuksiin. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, A tutkimuksia 27. Helsinki: Diakonia ammattikorkeakoulu, 13–35. Saantitapa:

https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/140759/A_27_ISBN_9789524930932.pdf?sequence=4&isAllowed=y. [viitattu: 24.2.2021]

Hiilamo, Heikki (2010) Pitkäaikaistyöttömän sosiaaliset mahdollisuudet. Teoksessa Heikki Hiilamo & Juho Saari (toim.) Hyvinvoinnin uusi politiikka – johdatus sosiaalisiin mahdollisuuksiin.

Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, A tutkimuksia 27. Helsinki: Diakonia ammattikorkeakoulu, 265–286. Saantitapa:

https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/140759/A_27_ISBN_9789524930932.pdf?sequence=4&isAllowed=y. [viitattu: 24.2.2021]

Hirsijärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2009) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.

Hirvilampi, Tuuli (2015) Kestävän hyvinvoinnin jäljillä. Ekologisten kysymysten integroiminen hyvinvointitutkimukseen. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 136. Helsinki: Kelan tutkimusosasto. Saantitapa:

<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/154175/Tutkimuksia136.pdf?sequence=4&isAllowed=y>. [viitattu: 13.4.2021]

Honkasalo Marja-Liisa (2013) *Katveessa – pieni toimijuus kriittisenä avauksena toiminnan teoriaan*. Tiede & Edistys 37(2013) :1, 42–61.

Hult Marja & Pietilä Anna-Maija & Saarinen Terhi: *Elämänlaadun ja elämän merkityksellisyyden kokemisen yhteydet työttömien työkykyyn*. Hoitotiede 29(2017): 2, 78–88

Huuki Tuija (2010) *Välittämisen vaikeus maskuliinisuuden rakentumisessa*. Nuorisotutkimus 26(2010): 1, 3–19.

Hyvärinen, Matti (2017) Haastattelun maailma. Teoksessa Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander ja Johanna Ruusuvoori (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Kustannusosakeyhtiö Vastapaino, 11–45.

Hänninen, Sakari (2014) Työttömän työnhakijan mahdollisuus. Teoksessa Kirsti Lempiäinen & Tiina Silvasti (toim.) Eriarvoisuuden rakenteet. Tampere: Osuuskunta Vastapaino, 184–208.

Hänninen, Vilma & Turunen, Maarit (2014) *Naiseusideaali ja masennus*. Sukupuolentutkimus – Genusforsikning 27(2014) :3, 5–18.

Isola, Anne-Maria & Turunen, Elina (2014) Syrjäytymisestä selviytymiseen Suomessa.

Köyhyydestä ja sosiaalisista mahdollisuuksista kertovan laadullisen seuranta-aineiston (2006–2012) kuvaus. Kela: Työpapereita 62/2014. Saantitapa:

<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/135789/Tyopapereita62.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. [viitattu: 23.2.2021]

Isola, Anne-Maria & Turunen, Elina & Hiilamo, Heikki (2016) *Miten köyhät selviytyvät Suomessa?* Yhteiskuntapolitiikka 81(2016) :2, 150–160.

Isola, Anne-Maria & Kaartinen, Heidi & Leemann, Lars & Lääperi, Rajja & Schneider, Taina & Valtari, Salla & Keto-Tokoi, Anna (2017) Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. Työpapereita 33/2017. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Saantitapa: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135356/URN_ISBN_978-952-302-917-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y. [viitattu: 1.4.2020]

Isola, Anne-Maria & Siukola, Reetta (2017) Arvottomat. Köyhien naisten ja miesten kokemuksia arvokkuudesta suomalaisessa hyvinvointivaltiossa. Teoksessa Sakari Hänninen & Paula Saikkonen (toim.) Hyvinvointivaltio ylittää jälkensä. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 111–128.

Isola, Anne-Maria & Siukola, Reetta & Kukkonen, Minna (2019) *Gendered Experiences of Poverty and Recognition in the Finnish Welfare State*. NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research 27 (2019) :3, 152–165. <https://doi.org/10.1080/08038740.2019.1604570>

Jaaranen, Kaisa (2018) Kuntouttavan työtoiminnan asiakkaiden toimijuus, osallisuus ja elämänhallinta. Pro gradu –tutkielma. Itä-Suomen yliopisto, yhteiskuntatutkimuksen laitos. Saantitapa: https://erepo.uef.fi/bitstream/handle/123456789/19253/urn_nbn_fi_uef-20180497.pdf?sequence=-1&isAllowed=y. [viitattu 26.4.2021]

Jokinen, Arto (2000) Panssaroitu maskuliinisuus. Mies, väkivalta ja kulttuuri. Tampere University Press. Saantitapa: <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/68040>. [viitattu 16.4.2020]

Jokinen, Arto (2003) Miten miestä merkitään? Teoksessa Arto Jokinen (toim.) Yhdestä puusta. Maskuliinisuuksien rakentuminen populaarikulttuurissa. Tampere University Press. Saantitapa: <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/6808>. [viitattu 16.4.2020], 7–31.

Jokinen, Arto (2010) Kriittinen mies- ja maskuliinisuustutkimus. Teoksessa Tuija Saresma & Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) Käsikirja Sukupuoleen. Tampere: Osuuskunta Vastapaino, 128–129.

Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Osuuskunta Vastapaino.

Julkunen, Raija (2010) Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit. Tampere: Osuuskunta Vastapaino.

Junttila, Niina (2016) Yksinäisyyden ulottuvuudet. Teoksessa Juho Saari (toim.) Yksinäisten Suomi. Helsinki: Gaudeamus, 52–69.

Juvonen, Tuula & Rossi, Leena-Maija & Saresma, Tuija (2010) Kuinka sukupuolta voi tutkia? Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Osuuskunta Vastapaino, 9–17.

Jyrkämä, Jyrki (2008) *Toimijuus, ikääntyminen ja arkielämä – hahmottelua teoreettis-metodologiseksi viitekehukseksi*. Gerontologia 22(2008) :4, 190–203.

Kainulainen, Sakari & Saari, Juho (2013) Koettu huono-osaisuus Suomessa. Teoksessa Mikko Niemelä & Juho Saari (toim.) Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 22–43. Saantitapa: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/40230/Huono-osaisten_hyvinvointi.pdf?sequence=1&isAllowed=y. [viitattu: 31.1.2021.]

Kainulainen, Sakari (2016) Yksinäisten elämänlaatu. Teoksessa Juho Saari (toim.) Yksinäisten Suomi. Helsinki: Gaudeamus, 114–125.

Kansaneläkelaitos (2021) Kelan tilastot kuvina. Saantitapa: https://www.kela.fi/documents/10180/1630873/Tyottomyysturva_kuviot.pdf. [viitattu: 21.2.2021.]

Karppinen, Jaana & Sarajärvi, Marjo (2016) Nuorten miesten osallisuuden, kohtaamisen ja oman toiminnan merkityksen kokemuksia aikuissosiaalityön asiakkaina. Opinnäytetyö, Diakonia-ammattikorkeakoulu, diakoninen sosiaali- ja terveystieteiden koulutusohjelma. Saantitapa: <https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/122083/Oppari%20Jaana%20ja%20Marjo.pdf?sequence=1>. [viitattu: 26.4.2021]

Kauppinen, Timo M. & Saikku, Peppi & Kokkonen, Riitta-Liisa (2010) Työttömyys ja huono-osaisuuden kasaantuminen. Teoksessa Marja Vaarama, Pasi Moisio & Sakari Karvonen (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2010. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos, 234–251. Saantitapa: <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/80297/8cec7cec-5cf3-4209-ba7a->

[0334ecdb6e1d.pdf?sequence=1&isAllowed=y](#). [viitattu 30.7.2020]

Kerätär, Raija & Oivo, Tuija (2018) Osatyökykyisten reitit työllisyyteen – etuudet, palvelut, tukitoimet. Selvityshenkilöiden raportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 43/2018. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Saantitapa:

<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161151/STM%20rap%2043%202018%20Osatyökykyisten%20reitit%20työllisyyteen.pdf?sequence=4&isAllowed=y>. [viitattu: 23.3.2021]

Ketokivi, Kaisa & Meskus, Mianna (2015) *The dilemma of 'the capable actor' and the case of disrupted lives*. Contemporary Social Science: Journal of the Academy of Social Sciences (10)2015 :1, 39–51.

Kivinen, Tuula & Vanjusov, Heidi & Vornanen, Riitta (2020) Asiakkaan ääni – osallisuus ja vaikuttamisen mahdollisuudet. Teoksessa Anneli Hujala & Helena Taskinen (toim.) Uudistuva sosiaali- ja terveysala. Tampere: Tampere University Press, 267–293.

Kivistö Mari (2014) Kolme ja yksi kuvaa osallisuuteen. Monimenetelmällinen tutkimus vaikeavammaisten ihmisten osallisuudesta toimintana, kokemuksena ja kielenkäyttönä. Akateeminen väitöskirja, Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Saantitapa: https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/61789/Kivist%C3%B6_Mari_ActaE150_pdfA.pdf?sequence=2&isAllowed=y. [viitattu: 31.1.2021]

Koistinen Pertti (2014) Työ, työvoima & politiikka. Tampere: Osuuskunta Vastapaino.

Koponen, Päivikki & Borodulin, Katja & Lundqvist, Annamari & Sääksjärvi, Katri & Koskinen, Seppo (toim.) (2018): Terveys, toimintakyky ja hyvinvointi Suomessa. FinTerveys 2017-tutkimus Raportti 4/2018. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Saantitapa:

https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136223/Rap_4_2018_FinTerveys_verkko.pdf?sequence=1&isAllowed=y. [viitattu: 13.4.2021]

Koskela, Reija (2020) Aktivoinnin vaikutukset työttömien subjektiiviselle hyvinvoinnille. Pro gradu –tutkielma. Itä-Suomen yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta. Saantitapa: https://erepo.uef.fi/bitstream/handle/123456789/22221/urn_nbn_fi_uef-20200580.pdf?sequence=1&isAllowed=y. [viitattu: 26.4.2021]

Kotiranta, Tuija (2008) Aktivoinnin paradoksit. Akateeminen väitöskirja, Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Saantitapa:

<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/18004/9789513932503.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. [viitattu: 25.7.2020]

Kortteinen, Matti & Tuomikoski, Hannu (1998) Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. Helsinki: Tammi.

Kuusisto, Sanni & Koskinen, Konsta (2017) Työelämän ulkopuolella olevien miesten kokemuksia ja näkemyksiä Tesoman Miähet –hankkeesta. Opinnäytetyö. Tampereen Ammattikorkeakoulu, hoitotyön koulutusohjelma. Saantitapa:

https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/137577/Koskinen_Konsta_Kuusisto_Sanni.pdf?sequence=2&isAllowed=y. [viitattu: 25.4.2021]

Laitila, Minna (2010) Asiakkaan osallisuus mielenterveys- ja päihdetyössä. Fenomenografinen lähestymistapa. Akateeminen väitöskirja. Itä-Suomen yliopisto, terveystieteiden tiedekunta. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto. Saantitapa: <https://core.ac.uk/download/pdf/15168145.pdf>. [viitattu: 24.2.2021]

Leeman Lars & Hämäläinen Riitta-Maija (2016) *Asiakasosallisuus, sosiaalinen osallisuus ja matalan kynnyksen palvelut. Pohdintaa käsitteiden sisällöstä*. Yhteiskuntapolitiikka 81(2016): 5, 589-594.

Leeman, Lars & Isola, Anna-Maria & Kukkonen, Minna & Puromäki, Henna & Valtari, Salla & Keto-Tokoi, Anna (2018) Työelämän ulkopuolella olevien osallisuus ja hyvinvointi. Kyselytutkimuksen tuloksia. Työpaperi 17/2018. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Saantitapa: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136551/URN_ISBN_978-952-343-119-5.pdf?sequence=1&isAllowed=y. [viitattu: 1.4.2020]

Lehtonen, Olli & Kallunki, Valdemar (2013) *Nuorten aikuisten syrjäytymiskierre*. Janus 21 (2013) :2, 128–143.

Luomanen, Jari & Nikander, Pirjo (2017) Haavoittuvat ryhmät ja sensitiiviset aiheet. Teoksessa Marri Hyvärinen & Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvoori (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Kustannusosakeyhtiö Vastapaino, 287–296.

Lähteenmaa, Jaana (2011) *Nuoret työttömät ja yliviritetty toimijuus*. Nuorisotutkimus 29(2011) :4, s. 47–60.

- Manninen, Sari (2011) *“Iso, vahva rohkee – kaikenlaista.” Maskuliinisuudet, poikien valtahierarkiat ja väkivalta koulussa.* Naistutkimus-Kvinnoförskning 25(2011): 2, 69–73.
- Martela, Frank & Ryan M. Richard (2015) *The Benefits of Benevolence: Basic Psychological Needs, Beneficence, and the Enhancement of Well-Being.* Journal of Personality 84(2015) :6, 750 – 764. DOI:10.1111/jopy.12215
- Matthies Aila-Leena (2017) *Osallistumisen lupaus ja petos hyvinvointipalveluissa.* Sosiologia 54(2017): 2, 149–165.
- Van der Meer, Peter H. (2012) *Gender, Unemployment and Subjective Well-Being: Why Being Unemployed Is Worse for Men than for Women.* Soc Indic Res (2014): 115, 23–44. DOI 10.1007/s11205-012-0207-5
- Mäntyneva, Päivi & Hiilamo, Heikki (2018) *Osallisuuden ja osattomuuden dynamiikka työtoiminnassa.* Yhteiskuntapolitiikka 83(2018): 1, 18–28.
- Mäntyneva, Päivi (2019) *Toimijuuden vahvistumisen edellytykset kuntouttavassa työtoiminnassa.* Sosiaalipedagoginen aikakauskirja 20(2019), 11–36.
- Mäntyneva, Päivi & Isola, Anna-Maria (2019) *Toimintamahdollisuuksien avaruus ja toimijuuden suunnat kuntouttavassa työtoiminnassa.* Janus 27(2019): 3, 246–263.
- Niemelä, Mikko & Saari, Juho (2013) *Suomalaisen yhteiskunnan notkelmat.* Teoksessa Mikko Niemelä & Juho Saari (toim.) *Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa.* Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 6–21.
- Niemelä, Pauli (2010) *Hyvinvointipolitiikan teoria.* Teoksessa Pauli Niemelä (toim.) *Hyvinvointipolitiikka.* Helsinki: WSOYpro, 16–37.
- Nivala, Elina & Ryyänen, Sanna (2013) *Kohti sosiaalipedagogista osallisuuden ideaalia.* Sosiaalipedagogiikan aikakauskirja, vuosikirja 2013, 14(2013), 9–41.
- Nussbaum, Martha (2000) *Women's Capabilities and Social Justice.* Journal of Human Development 1:2, 219–247. DOI: 10.1080/713678045. Saantitapa: https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/713678045?casa_token=D78Jm_Mv12IAAAAA:vXCPYwg8ZTyvqq6osKfWKiXZVG-

CNOXJ9ji3YOYGVxxBMQRjqeSaW6HcNI_OJpSEhNITxSZokVrF1g. [viitattu: 24.2.2021]

Nussbaum, Martha (2000) *Capabilities as Fundamental Entitlements: Sen and Social Justice*. *Feminist Economics*, 9 (2-3), 33–59. DOI: 10.1080/1354570022000077926.

Oivo, Tuija & Kerätär, Raija (2018) Osatyökykyisten reitit työllisyyteen – etuudet, palvelut, tukitoimet. Selvityshenkilöiden raportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 43/2018. Helsinki: Sosiaali ja terveysministeriö. Saantitapa: <https://valtioneuvosto.fi/documents/1271139/3022628/Osatyokykyisten+reitit+tyollisyyteen+%2802%29.pdf/c7c62c6e-293b-6122-5cce-83b107454e6b/Osatyokykyisten+reitit+tyollisyyteen+%28002%29.pdf.pdf>. [viitattu: 24.2.2021]

Ojala, Hanna & Pietilä, Ilkka (2013) Maskuliinisuuden hegemoniasta monenkirjaviin eroihin: kriittisen miestutkimuksen avauksia vanhenemisen tutkimukseen. Saantitapa: <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/101332>. [viitattu 25.7.2020]

Pakarinen, Jaana (2018) Osatyökykyisyys ja työkyvyttömyys. Teoksessa Jouko Kajanoja (toim.) *Työllisyyskysymys*. Helsinki: Into Kustannus, 203–216.

Parpo, Antti (2007) Työllistymisen esteet. Stakesin raportteja 11/2007. Sosiaali- ja terveystalouden kehittämiskeskus. Helsinki: Sosiaali- ja terveystalouden tutkimus- ja kehittämiskeskus. Saantitapa: <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/77021/R11-2007-VERKKO.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. [viitattu 25.7.2020]

Pensola, Tiina & Järviöskoski, Aila & Järvisalo, Jorma (2006) Työttömyyden ja muiden syrjäytymisriskien vaikutus työkykyyn. Teoksessa Raija Gould & Juhani Ilmarinen & Jorma Järvisalo & Seppo Koskinen (toim.) *Työkyvyn ulottuvuudet. Terveys 2000 –tutkimuksen tuloksia*. Helsinki: Eläketurvakeskus (ETK), Kansaneläkelaitos (Kela), Kansanterveyslaitos (KTL), Työterveyslaitos (TTL), 223–239.

Pirhonen, Jari (2015) *Tunnustaminen ja sen vastavuoroisuus vanhustyössä*. *Gerontologia* 29(2015):1, 25–34.

Pohjolainen, Pertti (2013) Vanhenevan miehen toimintakyky. Teoksessa Hanna Ojala & Ilkka Pietilä (toim.) *Miehistä puhetta. Miehet, ikääntyminen ja vanhenemisen kulttuuriset mallit*. Tampere University Press, 117–140. Saantitapa: <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/103169/978-951-44-9135-1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. [viitattu: 13.4.2021]

Pohjonen, Merja (2016) Osatyökykyisten toimintakyvyn muutokset ja onnellisuus. Pro gradu – tutkielma. Jyväskylän yliopisto, Yhteiskuntatieteiden- ja filosofian laitos. Saantitapa: <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/52380/1/URN%3ANBN%3Afi%3Aju-201612165121.pdf>. [viitattu 26.4.2021]

Pyöriä, Pasi & Ojala, Satu & Nätti, Jouko (2019) Työelämän muutokset ajassamme. Teoksessa Tuula Heiskanen & Sirpa Syvänen & Tapio Rissanen (toim.) Mihin työelämä on menossa? – tutkimuksen näkökulmia. Tampere: Tampere University Press, 137–167. Saantitapa: <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/118374/978-952-359-006-9.pdf?sequence=2&isAllowed=y>. [viitattu: 25.7.2020]

Ranta, Juha & Kuula-Luumi, Arja (2017) Haastattelun keruun ja käsittelyn ABC. Teoksessa Marri Hyvärinen & Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvaori (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Kustannusosakeyhtiö Vastapaino, 413–426.

Rantanen, Teijo (2016) ”Tehtii piru hyvii laivoi”. Maskuliinisen identiteetin rakentamisen diskurssit irtisanottujen telakkatyömiesten selonteoissa. Pro gradu –tutkielma. Tampereen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Saantitapa: <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/102119/GRADU-1507271865.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. [viitattu 26.4.2021]

Raussi, Siiri & Salminen, Anna (2017) Työelämän ulkopuolella olevien miesten kokemuksia arjesta ja voimavaroista. Opinnäytetyö. Tampereen ammattikorkeakoulu, hoitotyön koulutusohjelma. Saantitapa: https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/137306/Raussi_Siiri_Salminen_Anna.pdf?sequence=1&isAllowed=y. [viitattu 26.4.2021]

Rouvinen-Wilenius, Päivi (2014) Kohti osallisuutta – mikä estää, mikä mahdollistaa? Teoksessa Arja Jämsen & Anne Pyykkonen (toim.) osallisuuden jäljillä. Joensuu: Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys, 51–68.

Romakkaniemi, Marjo & Lindh, Jari & Laitinen, Merja (2018) Nuorten aikuisten osallisuus ja sosiaalinen kuntoutus Lapissa. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 147/2018. Helsinki: Kela. Saantitapa: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/232086/Tutkimuksia147.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. [viitattu 24.2.2021]

Rossi, Leena-Maija (2010) Sukupuoli ja seksuaalisuus, eroista eroihin. Teoksessa Tuija Saresma & Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Osuuskunta Vastapaino, 21–38.

Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (2017) Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Matti Hyvärinan & Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvuori (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Kustannusosakeyhtiö Vastapaino, 46–83.

Saari, Juho (2010) Sosiaalisen onnellisuuden politiikka. Teoksessa Heikki Hiilamo & Juho Saari (toim.) Hyvinvoinnin uusi politiikka – johdatus sosiaaliin mahdollisuuksiin. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, A Tutkimuksia 27. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, 73–106. Saantitapa:

https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/140759/A_27_ISBN_9789524930932.pdf?sequence=4&isAllowed=y. [viitattu: 30.7.2020]

Saari, Juho (2015) Huono-osaiset. Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla. Helsinki: Gaudeamus.

Saari, Juho (2016) Suomalainen yksinäisyys. Teoksessa Juho Saari (toim.) Yksinäisten Suomi. Helsinki, Gaudeamus, 33–51.

Saikku, Peppi & Kestilä, Laura & Karvonen, Sakari (2014) Työttömien ja työllisten koettu hyvinvointi toimintavalmiuksien viitekehityksessä. Teoksessa Marja Vaarama & Sakari Karvonen & Laura Kestilä & Pasi Moisio & Anu Muuri (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2014. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 218–144. Saantitapa:

https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/125340/THL_TEE022_2014verkko.pdf?sequence=1&isAllowed=y. [viitattu 30.7.2020]

Saikkonen, Paula & Blomgren, Sanna & Karjalainen Pekka & Kivipelto Minna (2015) Poistaako sosiaalityö huono-osaisuutta? KAKS – Kunnallisan kehittämissäätö. Tutkimusjulkaisusarjan nro 89. Helsinki: Kunnallisan kehittämissäätö.

Salminen Jarkko (2019) *Nuorten kuntoutusrahan luoma osallisuus toimintamahdollisuuksina*. Yhteiskuntapolitiikka 84(2019) :4, 393–402.

Savolainen, Anniina (2016) Nuorten työttämien miesten antamat merkitykset ansiotyölle ja miehisyydelle. Pro gradu –tutkielma. Tampereen yliopisto, yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden

yksikkö. Saantitapa:

<https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/100274/gradu07338.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

[viitattu 26.4.2021]

Saresma, Tuija & Rossi, Leena-Maija & Juvonen Tuula (2010) Kuinka sukupuolta voi tutkia? Teoksessa Tuija Saresma & Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) Tampere: Osuuskunta Vastapaino, 9–17.

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry (2021) Sosiaalibarometri 2021: Palveluissa epäonnistuttu kaikkein heikoimpien tukemisessa. Saantitapa: <https://www.soste.fi/uutinen/sosiaalibarometri-2021-palveluissa-epaonnistuttu-kaikkein-heikoimpien-tukemisessa/>. [viitattu: 22.3.2021]

Soidre, Tiiu (2001) Intergenerational Relations of Unemployment: Does Gender Matter? Teoksessa Bengt Furåker (edited) Employment, Unemployment, Marginalization. Studies on Contemporary Labour Markets, Göteborg Studies in Sociology No 1. Göteborg: Department of Sociology, Göteborg University, 73–101.

Suomen virallinen tilasto (SVT) (2020a): Työssäkäynti [verkkajulkaisu]. ISSN=1798-5528. Pääasiallinen toiminta ja ammattiasema 2019, Työttömistä 60–64-vuotiaista joka toinen pitkäaikaistyötön. Helsinki: Tilastokeskus.

Saantitapa: http://www.stat.fi/til/tyokay/2019/02/tyokay_2019_02_2020-05-28_tie_001_fi.html.

[viitattu: 25.3.2021]

Suomen virallinen tilasto (SVT) (2020b): Työssäkäynti [verkkajulkaisu].

ISSN=1798-5528. Pääasiallinen toiminta ja ammattiasema 2019, Liitetaulukko 1. Työttömien ja pitkäaikaistyöttömien määrä ikäluokan ja sukupuolen mukaan vuonna 2019. Helsinki: Tilastokeskus

Saantitapa: http://www.stat.fi/til/tyokay/2019/02/tyokay_2019_02_2020-05-28_tau_001_fi.html.

[viitattu: 25.3.2021]

Suomen virallinen tilasto (SVT) (2021a): Työvoimatutkimus [verkkajulkaisu]. ISSN=1798-7830. Tammikuu 2021, Työllisten määrä laski vuoden takaiseen verrattuna.

Helsinki: Tilastokeskus. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/tyti/2021/01/tyti_2021_01_2021-03-02_tie_001_fi.html. [viitattu: 25.3.2021]

Suomen virallinen tilasto (SVT) (2021b): Väestö työmarkkina-aseman, sukupuolen ja iän mukaan. Helsinki: Tilastokeskus. Saantitapa:

https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin_tym_tyti_vv/statfin_tyti_pxt_11pl.px/table/tableViewLayout1/. [viitattu: 23.3.2021]

Särkelä-Kukko, Mona (2014) Osallisuuden eriarvoisuus ja eriarvoistuminen. Teoksessa Arja Jämsen & Anne Pyykkonen (toim.) *Osallisuuden jäljillä*. Joensuu: Pohjois-Karjalan sosiaaliturvayhdistys, 34–51.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (27.9.2019) Mitä toimintakyky on? Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Saantitapa: <https://thl.fi/fi/web/toimintakyky/mita-toimintakyky-on>. [viitattu: 1.4.2020]

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (22.9.2020): Osallisuuden osa-alueet ja osallisuuden edistämisen periaatteet. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Saantitapa: <https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen/heikoimmassa-asemassa-olevien-osallisuus/osallisuuden-osa-alueet-ja-osallisuuden-edistamisen-periaatteet>. [viitattu: 30.7.2020]

Therborn, Göran (2014) *Eriarvoisuus tappaa*. Tampere: Osuuskunta Vastapaino.

Tuomi Jouni & Sarajärvi Anneli (2018) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Viljanmaa, Janne (2018) *Hirveä häpeä. Suomalainen häpeä ja kuinka siitä pääsee eroon*. Jyväskylä: Atena Kustannus.

Ylistö, Sami (2015) *Miksi työnhaku ei kiinnosta? Nuorten pitkäaikaistyöttömien työnhakuhaluttomuudelle kertomia syitä*. *Työelämän tutkimus* 13(2015) :2, 112–126.

West Candade & Zimmerman, Don H (1987) *Doing Gender*. *Gender & Society* 1(1987) :1, 125–150.

Åkerblad, Leena & Haapakoski Kaisa (2010) *Hauras jaettu toimijuus ammatillisessa kuntoutuksessa*. *Janus* 28(2020) :3, 220–236.

8. LIITTEET

Liite 1: haastattelurunko

Toimintakyky kuntoon –hanke, kevät 2019

Taustatiedot

1. kerro hiukan itsestäsi?

- etunimi ja ikä
- asuinpaikka, nykyinen perhe
- mahdollinen ammatti, koulutus ja työhistoria, terveydentila
- työttömyyden/ työkyvyttömyyden tausta ja kesto

2. lämmittelykysymys:

- *mitä kaikkea olet tehnyt hankkeeseen osallistuessasi? millaiseen toimintaan olet osallistunut?*
- *kuinka kauan olet ollut mukana? kuinka tiiviisti? oletko yhä?*

3. miten päädyit mukaan hankkeen toimintaan? (omat motiivit, elämäntilanne)

- *miten kuvailisit elämäntilannettasi silloin, kun tulit mukaan hankkeen toimintaan?*
- *millaisiin konkreettisiin asioihin elämässäsi olit tyytymätön tai toivoit muutosta? (toimintakyvyn ja hyvinvoinnin haasteet)*
- *olitko pyrkinyt ratkaisemaan niitä jollain muulla tavoin, esimerkiksi hakeutumalla jonkin palvelun piiriin? millaisia kokemuksesi olivat?*
- *mikä hankkeen toiminnassa sai sinut kiinnostumaan siitä ja lähtemään mukaan?*

Hankkeen toiminta

4. kerro kokemuksistasi osallistuessasi hankkeen toimintaan I (toiminnan sisältö)

- *mitkä asiat hankkeen toiminnassa ovat olleet sinulle itsellesi erityisen motivoivia ja merkityksellisiä – sellaisia, joiden takia toiminnassa on ollut mielekästä olla mukana?*

- *aktiviteetit, maatilapäivät?*
- *liikunta?*
  - *ryhmäliikunta*
  - *yksilöllinen liikuntaneuvonta*
  - *miten arvioit liikunnan vaikuttaneen hyvinvointiisi?*
- *ryhmässä toiminta, muihin miehiin tutustuminen? (vertaistuki, vuorovaikutus)*
- *porukkahenki? tasa-arvoisuus – kaikki ovat samalla viivalla? (tasavertaisuus)*
- *ohjaajilta saatu palaute ja tuki? (sosiaalinen tuki)*
- *henkilökohtaiset keskustelut?*
- *mahdollisuus itse valita ja vaikuttaa toiminnan sisältöön? (autonomia, itsekunnioitus)*
- *huumori ja hauskanpito?*
- *sisältöä päivä- ja viikkorytmiin? (arki, elämänhallinta)*
- *uusien tietojen ja taitojen oppiminen? (arki, elämänhallinta)*
- *jotain muuta?*

5. kerro kokemuksistasi osallistuessasi hankkeen toimintaan II (osallistumisen vaikutukset)

- *millainen elämäntilanteesi on nyt? onko jokin muuttunut sinä aikana, kun olet osallistunut/ osallistuit hankkeen toimintaan? (muutos)*
- *miten arvioit tyytyväisyyttäsi elämääsi ja itseesi nyt? onko tyytyväisyytesi säilynyt ennallaan, parantunut tai heikentynyt? mistä arvioit sen johtuvan? (esim ykkösestä kymppiin)*
- *koetko saaneesi hankkeen toimintaan osallistumisesta jotakin sellaista, mitä tarvitsit? mitä se voisi olla?*
- *osaatko nimetä yksittäisen asian tai tilanteen hankkeen ajalta, joka on vienyt sinua eteenpäin?*
- *millaisen merkityksen antaisit sille, että ryhmässä on ollut vain miehiä? (sukupuolieritys)*
- *mitä mieltä olet Kykyviisari –mittarista? antoiko se sinulle sellaista olennaista tietoa itsestäsi, jota olet voinut jollain lailla hyödyntää? millaisia tuloksia kykyviisari antoi sinulle alku/loppumittauksessa?*

- jos suosittelisit hankkeen toimintaa jollekulle muulle miehelle, miten perustelisit, että toimintaan kannattaa osallistua?

Jatko

6. mitä hankkeen toimintaan osallistumisen jälkeen?

- *millaisia tulevaisuuden suunnitelmia, haaveita ja tavoitteita sinulla on?*
- *mitä muuta haluaisit vielä kertoa?*